МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Д. М. Тичина, О. В. Фіщенко

БАНДИТИЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ

Монографія

Київ – 2026

УДК 343.8:343.71
Б22

Рекомендовано до друку вченою радою
Національної академії внутрішніх справ
(протокол від 30 червня 2026 р. №)

Р е ц е н з е н т и:

Назимко Є.С. – доктор юридичних наук, професор, заступник директора Департаменту освіти, науки та спорту МВС України

Топчій В.В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

Тичина Д. М., Фіщенко О. В.

Б22 Бандитизм в умовах воєнного стану: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Київ : 7БЦ, 2026. 189 с.

ISBN 978-617-8904-44-9

У монографії реалізовано науковий підхід до формування кримінологічних засад запобігання бандитизму в умовах воєнного стану з визначенням шляхів реалізації низки праксеологічних завдань. Такий кримінологічний підхід охопив: об’єкт кримінологічного захисту – громадську безпеку, життя і здоров’я особи, право власності, стабільність функціонування державних, військових, гуманітарних і цивільних інституцій в умовах збройної агресії та підвищених криміногенних ризиків; кримінологічну характеристику бандитизму з виокремленням його стану, структури, динаміки, географії, латентності, способів учинення, озброєності, організованості, мобільності й конспіративності бандитських формувань; систему детермінант бандитизму в умовах воєнного стану, зокрема воєнних, соціально-економічних, організаційно-правових, корупційних, психологічних та ситуаційних чинників, що сприяють формуванню, функціонуванню й відтворенню стійких озброєних груп; кримінологічні ознаки осіб, які вчиняють бандитські напади, та організованих злочинних груп бандитського типу з урахуванням їх мотивації, бойового досвіду, доступу до зброї, насильницьких поведінкових установок, рівня кримінальної професіоналізації та здатності до протидії правоохоронним органам; зв’язки виокремлених елементів із системою кримінологічного реагування, спрямованого на раннє виявлення, локалізацію, нейтралізацію та руйнування організаційної, ресурсної й комунікаційної бази бандитських угруповань; загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму як засіб досягнення стану громадської безпеки на стратегічному, організаційно-управлінському, оперативно-розшуковому, інформаційно-аналітичному та віктимологічному рівнях.

Праця буде корисною для науковців, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, практичних працівників правоохоронних органів, фахівців органів державної влади та всіх, хто зацікавлений у боротьбі зі злочинністю.

ISBN 978-617-8904-44-9 Автори, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 4
ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНДИТИЗМУ 7
1.1. Стан наукової розробки проблем запобігання бандитизму в Україні 7
1.2. Бандитизм як об’єкт кримінологічного дослідження 28
1.3. Зарубіжний досвід діяльності правоохоронних органів щодо запобігання бандитизму 47
Висновки до розділу 1 64
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНДИТИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 68
2.1. Сучасний стан та тенденції бандитизму 68
2.2. Особливості детермінації бандитизму 83
2.3. Характеристика осіб та організованих злочинних груп, які вчиняють бандитські напади 102
Висновки до розділу 2 123
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНДИТИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 127
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання бандитизму 127
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму 145
Висновки до розділу 3 163
ВИСНОВКИ 165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 170
ДОДАТКИ 187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ООН – Організація Об’єднаних Націй

США – Сполучені Штати Америки

ст. – стаття

ВСТУП

У Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3), кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю і ніхто не може бути позбавлений цього права, оскільки воно є непорушним (ст. 41). Водночас, у Стратегії боротьби з організованою злочинністю (2020 р.) наголошено, що зростання тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених організованими групами із застосуванням вогнепальної зброї, не лише дестабілізує криміногенну ситуацію, але й негативно впливає на економічний розвиток держави, роботу органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підриває авторитет правоохоронних інституцій у суспільстві. Отже, забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від загроз організованої злочинності є одним з ключових пріоритетів державної політики.

В умовах воєнного стану спостерігається суттєва трансформація криміногенного середовища: відбувається послаблення інституційного контролю, посилення міграції населення, зростання доступності нелегальної зброї та боєприпасів, поширення психологічного стресу й агресивних моделей поведінки серед осіб, яких торкнулися наслідки війни. Такі фактори закономірно спричинили активізацію діяльності стійких озброєних груп, а напади на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб у таких умовах, особливо на деокупованих і прифронтових територіях, набувають специфічного прояву як злочинного способу вирішення корисливих інтересів із застосуванням зброї. Зокрема, у 2022–2025 рр. в Україні зареєстровано 29 кримінальних правопорушень за ст. 257 КК України (7 – у 2022 р., 5 – у 2023 р., 7 – у 2024 р. та 10 – у 2025 р.). Попри відносно невисокий абсолютний показник, зазначений вид злочинності характеризується надзвичайно низьким рівнем латентності (8 %), адже у 23 % випадків таке кримінальне протиправне діяння завершується умисним убивством потерпілих, у 22 % – замахом на вбивство, а у 45 % – спричиненням тяжких тілесних ушкоджень. Показово, що понад 52 % злочинів вчинено із застосуванням вогнепальної зброї, що безпосередньо корелює з умовами війни, зокрема з неконтрольованим поширенням зброї, діяльністю диверсійно-розвідувальних груп, а також участю демобілізованих військовослужбовців у кримінальних структурах.

Відтак, сьогодні, бандитизм як один з найбільш «видимих» і суспільно небезпечних злочинних проявів, вимагає негайного посилення кримінологічних механізмів з урахуванням нових викликів безпеці, позаяк традиційні заходи запобігання, орієнтовані насамперед на діяльність системи кримінальної юстиції, виявилися недостатніми й не враховують підвищену мобільність

злочинних груп, їх озброєність, зв'язки з військовими елементами та вплив зовнішньої агресії. Тому, формування сучасної системи запобігання бандитизму в умовах триваючої збройної агресії та майбутньої повоєнної відбудови потребує комплексного підходу, що забезпечить вироблення наукового консенсусу в гострих та дискусійних питаннях запобігання злочинності, захисту життя, здоров'я та прав громадян.

У науковій літературі окремим питанням, що стосуються проблем запобігання організованій злочинності, корисливо-насильницьким злочинам, приділяли увагу такі вітчизняні науковці: А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, Н. В. Басараб, В. М. Бесчастний, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, А. А. Вознюк, В. С. Батиргареєва, Б. М. Головкін, О. В. Головкін, О. М. Гумін, Л. М. Демидов, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, П. С. Єпринцев, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Кваша, В. П. Ковальчук, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, Б. В. Лизогуб, Н. К. Макаренко, Є. К. Марчук, М. І. Мельник, А. М. Мельников, С. А. Мозоль, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, О. Г. Кулик, Є. С. Назимко, А. А. Нєбитов, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, А. В. Савченко, В. Г. Севрук, М. О. Семенишин, В. В. Тіщенко, В. О. Туляков, В. В. Українець, П. Л. Фріс, В. І. Шакун, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш та ін.

Окремі кримінально-правові та кримінологічні проблеми запобігання бандитизму розглядали у своїх працях І. В. Іваненко (2003 р.), В. В. Голіна (2004 р.), І. І. Радіонов (2004 р.), Р. Л. Чорний (2005 р.), В. В. Бедриківський (2010 р.), Ю. Г. Гаврилов (2017 р.), Ю. В. Живова (2020 р.), Ю. В. Кифлюк (2020 р.).

Попри активізацію наукових розробок щодо боротьби з організованою злочинністю, більшість із них здійснена у попередні десятиліття, що з об'єктивних причин не відображає нинішніх реалій – насамперед умов воєнного стану, появи нових криміногенних ризиків, гібридних форм злочинності та трансформацій організованих груп у збройні угруповання бандитського типу, а відтак відсутні кримінологічні заходи запобігання бандитизму.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНДИТИЗМУ

1.1. Стан наукової розробки проблем запобігання бандитизму в Україні

Запобігання бандитизму в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки саме в періоди глибоких суспільних трансформацій, збройних конфліктів, ослаблення державного контролю та масштабного переміщення населення різко зростає ризик консолідації злочинних угруповань, підвищується їх мобільність, організованість і здатність до застосування збройного насильства. Бандитизм як одна з найнебезпечніших форм організованої злочинної діяльності відзначається стійкістю, здатністю до внутрішньої структуризації та високим ступенем суспільної небезпеки, що в умовах війни може трансформуватися у гібридні прояви – від збройних нападів і рейдерських захоплень до диверсій, колабораціонізму, мародерства й використання зброї чи військових ресурсів у злочинних цілях.

Сучасні виклики, спричинені російською збройною агресією проти України, формують новий криміногенний контекст, який характеризується розширенням нелегального обігу зброї, збільшенням рівня стресових навантажень у суспільстві, частковою деінституціоналізацією державної влади на деокупованих територіях, зростанням корупційних ризиків і проблемами оперативно-розшукового контролю. У сукупності ці фактори створюють сприятливе середовище для активізації організованих груп бандитського типу та ускладнюють їх виявлення, документування й нейтралізацію. У таких умовах кримінологічне забезпечення запобігання бандитизму має ґрунтуватися не лише на традиційних превентивних інструментах, а й на постійному моніторингу нових детермінант, адаптації заходів запобігання до динамічних умов воєнного часу, посиленні координації між правоохоронними органами та секторами національної безпеки.

Відтак, розроблення комплексних кримінологічних засад запобігання бандитизму вимагає аналізу системи ризиків, притаманних воєнному стану, визначення особливостей бандитських формувань, їх мотиваційної структури, ресурсного забезпечення та мережевої організації, а також інтеграції превентивних, оперативно-розшукових, інформаційно-аналітичних і нормативно-правових інструментів. Відповідне дослідження дозволить

сформувати ефективну кримінологічну модель, здатну мінімізувати злочинні прояви, забезпечити захищеність населення та зміцнити національну безпеку України в умовах триваючої збройної агресії.

Тому, розпочинаючи розгляд підрозділу зазначимо, що організована злочинність становить одну з найсерйозніших загроз суспільній безпеці, особливо в періоди глибоких трансформацій, реформування та розбудови державно-правових інститутів. У такі перехідні епохи створюються сприятливі умови для активізації організованих злочинних формувань, у тому числі бандитських угруповань, які здатні проникати в різні сфери суспільного життя, економіки та державного управління. Масштабність їхньої діяльності формує пряму небезпеку як для національної, так і для міжнародної безпеки, оскільки організована злочинність чинить тиск на політичну владу, спотворює законодавчі процеси та створює загрозу державності. Вона руйнує нормальне функціонування соціальних та економічних інститутів, підриває довіру до демократичних процедур, посилює соціальну нестабільність і використовує вразливість населення для отримання значних кримінальних прибутків [64].

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента № 392/2020 [197], а також у Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів № 1126/2020) [196] наголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека становлять найвищу соціальну цінність. Реалізація цього конституційного принципу визначається базовою метою державної політики у сфері національної безпеки та діяльності щодо запобігання організованим формам злочинності, до яких належить і бандитизм. Стратегія боротьби з організованою злочинністю також визначає необхідність: удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії організованим злочинним формуванням; формування ефективної системи інституційного забезпечення; запровадження дієвих механізмів координації між державними органами; посилення запобіжних заходів у сферах, найбільш уразливих до впливу організованої злочинності; розвитку інформаційно-аналітичного, наукового та кадрового потенціалу суб'єктів протидії; активізації участі громадськості; розширення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Відповідно до змісту зазначених стратегічних документів, державна політика безпеки спирається на низку ключових засад. По-перше, стримування, що передбачає нарощування оборонних та безпекових спроможностей держави для унеможливлення будь-якої збройної агресії та зниження ризиків діяльності

збройних кримінальних формувань. По-друге, стійкість, яка визначає здатність держави та суспільства оперативно реагувати на зміни безпекового середовища, зменшувати внутрішні та зовнішні вразливості, забезпечувати функціонування критичних систем навіть за умов криз. По-третє, взаємодія, що передбачає поглиблення стратегічних відносин із ключовими партнерами – Європейським Союзом, НАТО та державами-членами, Сполученими Штатами Америки, а також розвиток прагматичного міжнародного співробітництва на основі національних інтересів України.

Разом із тим, практична реалізація цих стратегічних положень залишається недостатньою. Прискорені темпи реформування сектору безпеки та правоохоронної системи, застарілість окремих нормативно-правових актів, наявні організаційні прогалини у протидії діяльності злочинних угруповань, відсутність належної координації між правоохоронними органами, а також недосконаліть моніторингу та оцінювання криміногенної ситуації негативно впливають на ефективність протидії організованій злочинності загалом і бандитизму зокрема. Сукупність цих чинників свідчить про недосягнення визначених стратегічних цілей та необхідність подальшого вдосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки і запобігання організованим насильницьким проявам.

На XIV Конгресі ООН із попередження злочинності та кримінального правосуддя (Кіото, 2020 р.) окремо наголошувалося на необхідності розвитку стратегій запобігання злочинності, чутливих до місцевого контексту. Серед ключових орієнтирів – формування культури законності, поваги до різноманіття та верховенства права, розбудова партнерства між поліцією та громадами, подолання соціальних конфліктів. Особливий акцент зроблено на необхідності протидії злочинам, які вчиняються бандами, а також міській та іншим формам організованої злочинності, що свідчить про глобальне визнання небезпеки бандитизму як окремого кримінального явища [88].

За історичними даними, витоки організованої злочинності у сучасному її розумінні сформувалися на початку XIX ст. в Італії, де виникла мафія – одне з перших стійких злочинних угруповань, що поєднувало ознаки таємної організації та збройного кланового об’єднання. Первинно мафія позиціонувалася як структура для «захисту населення» від зовнішніх загроз і розбійних нападів, проте згодом трансформувалася у потужну кримінальну організацію, інтегровану у соціально-економічну та політичну тканину Сицилії та Південної Італії. Уже в другій половині XX ст. мафія переросла локальні межі, перетворившись на міжнаціональний наркокартель: «Коза Ностра» стала

одним із найбільших кримінальних синдикатів, що контролював обіг героїну та інших наркотиків у різних регіонах світу [228; 68]. Цей приклад демонструє, як локальні форми збройних кримінальних об'єднань можуть еволюціонувати у масштабні багаторівневі структури – процес, який становить важливий історичний паралелізм для розуміння становлення бандитизму.

Наявність організованої злочинності визнається у переважній більшості країн світу. Одне з перших офіційних визначень було запропоноване президентською комісією США ще у 1967 р., де організовану злочинність охарактеризовано як «співтовариство, що прагне діяти поза контролем народу та державної влади, охоплюючи тисячі злочинців, які діють у межах складних структур, подібних до великих корпорацій, що підкоряються власним кримінальним правилам». Комісія підкреслювала, що діяльність таких формувань не є імпульсивною – вона планується, координується, спрямовується на контроль над прибутковими сферами життя та забезпечення стійкого кримінального впливу [227].

Узагальнення наведених положень свідчить, що організована злочинність, включно з її насильницькими, бандитськими формами, має глибокі історичні корені, глобальний характер поширення і здатність адаптуватися до політичних, економічних та соціальних умов. Така історична перспектива створює міцну основу для сучасного кримінологічного аналізу бандитизму як найбільш небезпечної та агресивної форми організованої злочинності.

У вітчизняній кримінологічній науці питання організованої злочинності, а отже й бандитизму як її насильницької форми, почали системно досліджувати порівняно пізно. У радянський період офіційна доктрина тривалий час заперечувала існування цього явища, зводячи проблему лише до злочинів, учинених групами осіб. Тому формування наукової бази для аналізу бандитизму було практично неможливим. Лише наприкінці 1970-х – 1980-х років дослідники почали звертати увагу на нелегальні економічні процеси, що набули масового характеру, зокрема на діяльність так званих «цеховиків». Вона вимагала тривалості, системності, корумпованого прикриття з боку представників правоохоронних органів і посадових осіб, а також переплетення економічних та загальнокримінальних сфер, що створило передумови для формування структурованих груп, здатних діяти злагоджено й організовано [104; 123; 122].

Як відзначає М. А. Погорецький, на території України масштаби організованої злочинності були офіційно визнані лише у 1989 р., коли з'їзд народних депутатів СРСР ухвалив постанову «Про посилення боротьби з

організованою злочинністю». У ній прямо констатувалося об'єднання злочинців у стійкі групи, підвищення рівня їх озброєності та технічної оснащеності, а також взаємопроникнення злочинних структур і корумпованих посадових осіб. Проте навіть тоді питання залишалося розмитим серед інших проблем боротьби зі злочинністю, що спричинило відсутність належної уваги до цього явища [155, с. 100].

Організована злочинність, включно з бандитизмом, становить небезпеку якісно іншого рівня, ніж пересічні кримінальні прояви, оскільки здатна впливати не лише на окремі сфери суспільного життя, а й на політичні процеси, економічний розвиток та державну безпеку. Саме тому вона має розглядатися не лише як кримінально-правова категорія, а як соціально-політичний феномен, що здатний трансформувати суспільні відносини. Її здатність проникати у легальну економіку, впливати на органи державної влади та контролювати політичні й фінансові механізми дестабілізує державу, підриває правосвідомість громадян, знецінює гарантії прав і свобод, а також сприяє поширенню насильницьких форм протиправної діяльності, зокрема бандитизму.

Небезпечність організованої злочинності як для національних інтересів, так і для державності України знайшла відображення у Законі України «Про національну безпеку України» (2018 р.) [160] та Стратегії національної безпеки України (2020 р.) [197], де прямо визначено, що організована злочинність становить одну з ключових загроз безпеці держави. Це означає, що боротьба з її насильницькими проявами, зокрема бандитизмом, є стратегічним завданням державної політики та сфери кримінологічної науки.

Буквальне тлумачення терміна «організована злочинність» дозволяє включити до цього поняття широкий спектр кримінальних правопорушень, які мають ознаку стійкої організованості. Така позиція відображена й на законодавчому рівні: відповідно до ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (1993 р.), організована злочинність визначається як сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [162]. Проте це визначення відображає передусім кількісну складову феномену – множинність злочинних діянь та наявність групи осіб, що їх учиняє. Більше того, попри законодавче закріплення, положення закону, які передбачали визначення видів і ознак організованої злочинної діяльності у КК України [113], так і не були повноцінно реалізовані.

Як свідчить досвід, наукові дослідження можуть і повинні трансформуватися у практичні рішення. Науково обґрунтовані підходи до запобігання організованій злочинності здатні модернізувати наявну систему протидії та підвищити її ефективність. Проблеми організаційного забезпечення запобігання організованій злочинності розглядаються в українській науці вже понад п’ятдесяти років – починаючи з кінця 1970-х – початку 1980-х років, коли Україна ще перебувала у складі СРСР. З того часу ці питання стали предметом численних дисертаційних досліджень, монографій, навчальних видань, наукових статей і матеріалів конференцій.

За початку незалежності, в Україні активно з’являється низка фундаментальних досліджень, присвячених різним аспектам організованої злочинності. Однак, важливою особливістю цих робіт є те, що більшість авторів, по-перше, концентрувала увагу переважно на внутрішньодержавному вимірі організованої злочинності, аналізуючи її вплив виключно у межах інституцій української держави та суспільства. По-друге, їх дослідження здебільшого охоплювали юридичні аспекти проблеми. Зокрема, у цьому контексті варто виокремити наукову публікацію О. В. Турчинова, яка стала чи не першою спробою комплексного аналізу політичних, економічних, соціальних та інших чинників, що сприяли інтеграції організованої злочинності у політичний клас України [210]. Незважаючи на значну наукову цінність цієї роботи, автор практично не розглянув питання запобігання організованій злочинності, що залишило дослідження частково незавершеним.

Одним із перших справді комплексних досліджень організованої злочинності в умовах незалежної України стала дисертаційна праця В. Д. Гвоздецького «Організована злочинність як об’єкт соціально-філософського аналізу» (1997 р.) [34]. Автор не лише запропонував комплексну соціально-філософську концепцію аналізу організованої злочинності, а й розкрив її як цілісне антисоціальне явище, визначивши ключові фактори, тенденції та закономірності її становлення і функціонування. Суттєвою заслугою В. Д. Гвоздецького є фактичне виокремлення тих ознак злочинної організації, які в 2001 р. були юридично закріплені у ч. 4 ст. 28 КК України. Це свідчить про значний вплив його ідей на формування нормативної бази щодо запобігання організованим формам злочинності.

Уже наступного року після виходу такої фундаментальної праці, з’явилося перше спеціалізоване кримінологічне дослідження, присвячене озброєним формам організованої злочинності корисливо-насильницького характеру. Йдеться про роботу В. В. Василевича «Боротьба з озброєними

формами організованої злочинності корисливо-насильницького спрямування» (1998 р.) [18], у якій було запропоновано низку принципово нових теоретичних підходів до осмислення цього явища. Дослідник уперше комплексно визначив поняття озброєних форм організованої злочинності, окреслив їх ключові ознаки, запропонував науково обґрунтовану класифікацію за рівнем зорганізованості, видами злочинів та іншими критеріями, що фактично започаткувало новий напрям кримінологічної розробки проблем корисливо-насильницької злочинності.

Вагомий внесок у розвиток кримінально-правової та кримінологічної думки зробив також Є. К. Марчук у своїй праці «Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій» (1998 р.) [136]. У цьому дослідженні акцентовано увагу на розгорнутому аналізі феномену злочинної організації, притаманних їй ознак та внутрішніх механізмів функціонування. Особливістю роботи є її випереджувальний характер: автор зробив висновки та запропонував теоретичні положення, які невдовзі – у 2001 р. – були нормативно відображені в положеннях КК України. Зокрема, напрацювання Є. К. Марчука значною мірою вплинули на: запровадження кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та участь у ній як у структурованій, особливо стійкій групі, що формується для системного вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів; розуміння злочинної організації як адаптивної соціальної системи, подібної до трудового колективу, що перебуває під впливом зовнішніх чинників і водночас здатна сама суттєво впливати на середовище свого існування; формулювання кримінально-правового поняття «злочинної організації» як постійно функціонуючої стійкої спільноти, зорієнтованої на вчинення системних злочинів; визначення об’єктивних ознак такої організації – численність учасників, їх спільність дій, особлива стійкість структури; характеристику суб’єктивних ознак – умисний характер діяльності та єдність мети; виокремлення меж кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації та за вчинення злочинів у її складі та ін.

Таким чином, праці В. В. Василевича та Є. К. Марчука стали ключовими у формуванні сучасної української кримінологічної школи дослідження організованих злочинних структур, а їхні наукові положення суттєво вплинули на нормативне закріплення поняття злочинної організації у національному законодавстві та розвиток кримінологічних підходів до запобігання найнебезпечнішим формам організованої злочинності, зокрема бандитизму.

Значущим кроком у розвитку кримінологічних досліджень стала дисертація Л. М. Демидової «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації» (2003 р.) [48]. У ній авторка здійснила глибокий аналіз складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, і запропонувала низку оригінальних концептуальних положень. Зокрема, вона уточнила зміст родового та безпосереднього об'єктів злочину «створення злочинної організації», зміст первинної та кінцевої мети діяльності злочинної організації, визначила кількісні та якісні ознаки співучасті у такій організації, детально розкрила зміст ієрархічності, стійкості та суб'єктивних характеристик злочинного об'єднання. Значною є її розробка семи форм об'єктивної сторони аналізованого складу злочину – від створення чи керівництва злочинною організацією до участі в ній та участі в «сходках» злочинного середовища.

Важливим етапом становлення вітчизняної доктрини запобігання бандитизму стало дослідження І. В. Іваненка «Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження» (2003 р.). Автор здійснив ґрунтовний аналіз понятійного апарату, який використовується для окреслення правової природи бандитизму, та запропонував уточнені підходи до визначення поняття «банда» з урахуванням її озброєного, організованого й стійкого характеру. Особливу увагу приділено проблемі відмежування банди як організованої злочинної групи від банди, що за рівнем організаційної складності та стійкості наближається до злочинної організації. Дисертант підкреслює, що такі форми злочинних об'єднань, попри спільну насильницьку спрямованість, суттєво відрізняються за ступенем внутрішньої ієрархічності, розподілом ролей та тривалістю функціонування, що потребує чіткого нормативного розмежування для уникнення правозастосовних колізій [77]. Дослідження І. В. Іваненка стало однією з перших спроб цілісного кримінологічного й кримінально-правового аналізу бандитизму в умовах становлення нового кримінального законодавства, заклавши основу для подальших наукових розробок у цій сфері.

Суттєвий вклад у розвиток кримінологічної науки зробила і В. С. Батиргареєва у своїй праці «Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло» (2003 р.) [8]. Дисертантка не лише комплексно дослідила структуру, рівень та динаміку цього виду злочинів, а й здійснила перші в Україні емпіричні спостереження щодо вбивств під час таких розбоїв, довівши, що кожен четвертий подібний злочин закінчувався смертю потерпілого. Вона вперше запропонувала політико-історичне пояснення появи окремої статті про розбій у КК України, визначила типологію розбійників, виявила особливості їх мотивації та

агресивної поведінки, детально дослідила віктимологічний профіль потерпілих і сформулювала комплекс рекомендацій щодо запобігання цим злочинам на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Першою ж фундаментальною працею, повністю присвяченою запобіганню бандитизму, стала дисертація В. В. Голіни «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом» [39]. На основі значного емпіричного матеріалу автор здійснив поглиблену кримінологічну характеристику бандитизму, розробив типологію банд, охарактеризував особу організатора банди, визначив чинники детермінації бандитизму в Україні, а також запропонував цілісну систему стратегічних і тактичних заходів протидії. Важливим є й те, що за даними В. В. Голіни, у 75 % випадків бандитські напади мали за мету напад на осіб з метою заволодіння їхнім майном або позбавленням життя – що свідчить про крайню суспільну небезпечність цього виду злочинної діяльності та необхідність поглиблення наукових досліджень у цій сфері [39, с. 85].

Монографія О. М. Литвака «Держава і злочинність» привертає особливу увагу своєю концептуальною новизною та глибиною аналізу взаємодії держави й кримінальних процесів. Автор виходить із конституційного положення про те, що історичним призначенням української держави є всебічне забезпечення прав і свобод людини, захист її життя, здоров’я, честі, гідності та недоторканності як найвищих соціальних цінностей. Відтак ключовою функцією держави у сфері протидії злочинності є правоохоронна функція, яка має багатовимірний характер і є предметом наукового дослідження як у суспільних, так і в юридичних науках, насамперед у кримінології. Серед недостатньо розроблених кримінологічних напрямів автор виокремлює державний контроль за злочинністю – складову загальної теорії соціального контролю. Попри те, що окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися представниками різних наукових напрямів, їх фрагментарність не дала змоги сформувати цілісну теорію протидії злочинності. Важливо, що автор наголошує: держава, виконуючи боротьбу зі злочинністю, одночасно може формувати криміногенні чинники або навіть сприяти виникненню нових її форм. Тому ефективний та раціональний контроль за злочинністю можливий лише за умови створення загальної теоретичної моделі впливу державної влади на кримінальні процеси [129].

Важливим етапом розвитку наукових досліджень організованої злочинності стало дисертаційне дослідження Б. В. Лизогуба «Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії» (2004 р.), у якому вперше здійснено спробу уніфікованої класифікації організованих злочинних

угруповань. Автор підкреслює необхідність їх аналізу з боку правоохоронних органів з урахуванням усієї сукупності критеріїв, що були ним запропоновані. Водночас окремі результати цього дослідження викликають критичні зауваження, зокрема щодо обґрунтованості пропозицій про криміналізацію внутрішньогрупових насильницьких дій, спричинених «зведенням рахунків», або щодо відповідальності за передачу відомостей, що становлять державну чи іншу охоронювану законом таємницю. На наш погляд, такі діяння повинні тягнути відповідальність незалежно від їх зв'язку з діяльністю певної злочинної групи, що ставить під сумнів доцільність їх виділення саме в контексті організованої злочинності.

У тому ж 2004 році А. М. Мельников дослідив теоретичні та практичні засади визначення групи осіб як суб'єкта злочину. Автор удосконалив кримінально-правові підходи до розуміння різновидів злочинних груп, визначивши ознаки чотирьох типів угруповань, що охоплюють основні моделі кримінальної взаємодії, а також запропонував термінологічне розмежування понять «злочинна група», «угруповання» та «організація». Сформульовані ним висновки заклали підґрунтя для сучасного осмислення співучасті у складі стійких злочинних формувань [137].

Суттєвий внесок у теорію співучасті зробила і Г. П. Жаровська у дисертації «Співучасть у злочині за кримінальним правом України» (2004 р.) [67]. На думку авторки, інститут організованої групи у чинному законодавстві є штучно створеним і містить критерії, які значною мірою дублюють ознаки групи осіб, що діють за попередньою змовою, або ознаки злочинної організації. Авторка ґрунтовно досліджує питання класифікації форм і видів співучасті, визначає критерії їх розмежування, розкриває ознаки кожного типу співучасників і пропонує ввести зміни до законодавства, зокрема щодо врегулювання ситуацій суміщення ролей співучасників під час вчинення конкретних злочинів.

Важливими для розвитку доктрини кримінальної відповідальності за бандитизм стали також дисертаційні та монографічні дослідження І. І. Радіонова та М. М. Чорного, які суттєво розширили наукове розуміння правової природи цього злочину та його відмежування від суміжних кримінально-правових інститутів. Так, у праці І. І. Радіонова «Кримінальна відповідальність за бандитизм» (2004 р.) здійснено комплексний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 257 КК України, із деталізацією його об'єктивних та суб'єктивних ознак. Автор приділяє значну увагу питанням кваліфікації дій учасників банди, особливо у випадках змін ролей та участі у різних епізодах

злочинної діяльності; обґрунтовує необхідність розмежування бандитизму із створенням злочинної організації, розбоєм, терористичними проявами та іншими насильницькими посяганнями, вказуючи на те, що банда як форма організованості має специфічні риси: озброєність, стійкість, структурованість і спрямованість на напади як основний спосіб досягнення злочинної мети. У роботі також запропоновано низку практичних рекомендацій для вдосконалення слідчої та судової практики у справах про бандитизм [172].

Монографія М. М. Чорного «Бандитизм за кримінальним правом України» (2005 р.) поглиблює кримінально-правовий аналіз цього злочину шляхом широкого порівняльно-правового дослідження та історичної реконструкції еволюції кримінальної відповідальності за бандитизм. Автор детально описує формування правових підходів до поняття «банда», розкриває ознаки організованості та ступінь небезпечності таких об’єднань, наводить критерії відмежування бандитизму від суміжних складів злочинів, зокрема від участі у стійких злочинних групах без ознаки озброєності; наголошує, що бандитизм є однією з найбільш небезпечних форм організованої злочинності, оскільки поєднує насильницьку спрямованість, високий рівень підготовленості та потенціал до ескалації суспільно небезпечних наслідків [220].

Зазначені дослідження становлять важливу частину розвитку кримінологічної науки, а їхні результати створили концептуальну основу для подальшого вдосконалення підходів до запобігання організованим злочинним формам, включно з бандитизмом як однією з найбільш небезпечних і суспільно резонансних їх проявів.

Далі, на основі соціально-психологічного підходу вагомий внесок у дослідження групових форм кримінальної поведінки зробив О. В. Головкін у монографії «Групова злочинність та її попередження» (2005 р.). Автор уперше системно окреслив широкий спектр аспектів кримінологічного вивчення групової злочинності, запропонувавши чіткий науковий апарат для аналізу її внутрішніх процесів: групової динаміки, групових санкцій, конфліктів та механізмів згуртованості, феномену лідерства, міжособистісного психологічного впливу тощо. У роботі обґрунтовано ключове положення, що групова злочинність є первинною стадією формування організованої злочинності, оскільки обидва феномени ґрунтуються на спільних соціально-психологічних закономірностях. Відповідно ефективне стримування розвитку організованої злочинності неможливе без належного впливу на етапі трансформації групових кримінальних проявів у стійкі злочинні об’єднання. Автор визначає коло факторів, що суттєво підвищують суспільну небезпеку

групової злочинності, та пропонує концептуально новий підхід – законодавче об’єднання превентивних заходів у межах єдиного нормативного акта «Про попередження групової і організованої злочинності» [42, с. 7].

Важливим доповненням до соціально-кримінологічного аналізу є дослідження Ю. О. Стрелковської «Маргінальні групи у структурі організованої злочинності» (2008 р.), у якому розкрито зміст і структуру організованої злочинності через призму участі маргінальних категорій населення. Автор виокремлює такі групи, як мігранти, колишні військовослужбовці, колишні працівники правоохоронних органів, спортсмени та особи, які відбули покарання у виді позбавлення волі. Доведено, що залучення представників таких груп істотно підвищує криміногенний потенціал організованих угруповань. Особливу увагу приділено аналізу «горизонтальних» та «вертикальних» структурних моделей організованої злочинності. На основі цього сформульовано висновок про необхідність індивідуалізованого підходу до спеціально-кримінологічного попередження втягнення представників маргінальних груп у злочинні об’єднання, оскільки причини та механізми такої залученості значно різняться [198, с. 9–10].

Помітне місце у структурі наукових розробок займає праця Т. В. Мельничук «Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження» (2009 р.). Автор системно розглядає конкретні прояви організованої злочинності у зовнішньоекономічній діяльності, розкриває механізми функціонування злочинних схем та пропонує модель запобігання, засновану на поєднанні заохочення правомірної економічної активності та припинення протиправних форм поведінки. Обґрунтовано необхідність запровадження моніторингу криміногенних ризиків у зовнішньоекономічній сфері для зміцнення економічної безпеки держави та підвищення ефективності міжнародної співпраці у боротьбі з транснаціональними посяганнями.

Серед кримінально-правових досліджень, що стосуються інституту організованої злочинності, заслуговує на увагу дисертація В. В. Українця «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації» (2009 р.). У роботі проведено порівняльно-правовий аналіз іноземного законодавства, що регламентує відповідальність за створення злочинних організацій, визначено соціальні передумови імплементації цього поняття в українське кримінальне законодавство як найбільш небезпечної форми співучасті. Автор системно змоделював поняття «злочинна організація», здійснив комплексний аналіз складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, визначив критерії його

відмежування від суміжних складів та окреслив випадки кваліфікації за сукупністю. Запропоновано підходи до вдосконалення правозастосування та деталізовано вимоги щодо індивідуалізації покарання.

Такі наукові праці суттєво розширюють теоретико-методологічні підвалини сучасної кримінології й формують концептуальну основу для подальшого дослідження найбільш небезпечних проявів організованої злочинності, зокрема бандитизму, який потребує особливого аналізу в умовах воєнного стану.

Вагомий внесок у дослідження проблематики організованої злочинності зробив А. А. Вознюк, який у дисертаційному дослідженні, присвяченому спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій (2009 р.), всебічно проаналізував правову природу та функціональне призначення таких інститутів. Автором ґрунтовно розкрито поняття учасника організованої групи та злочинної організації, визначено особливості та ознаки спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, аргументовано його соціально-правову зумовленість та місце у системі кримінального права України. На основі історико-правового й порівняльно-правового аналізу Вознюк обґрунтовує необхідність формування єдиної заохочувальної норми у ч. 2 ст. 255 КК України, застосування якої повинно поширюватися на всіх учасників організованих злочинних формувань. Пропоновані ним умови – добровільне повідомлення про злочинну діяльність, активне сприяння у викритті та припиненні діяльності об’єднання, а також відсутність попереднього звільнення від кримінальної відповідальності – розглядаються як важливі кримінально-правові стимули до руйнування структур організованої злочинності [28, с. 5].

У дисертації О. Ю. Шостко (2010 р.), присвяченій теоретичним і прикладним проблемам протидії організованій злочинності в європейських країнах, здійснено комплексне дослідження підходів до визначення поняття «організована злочинність» у правових системах держав ЄС. Авторка аналізує системи статистичного обліку організованої злочинності у різних країнах, надає кримінологічну характеристику сучасних європейських тенденцій розвитку організованої злочинності, а також розкриває позитивний і негативний досвід іноземних держав у сфері загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання. На основі узагальнення зазначених підходів дослідниця формулює рекомендації щодо реформування українського кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також удосконалення практики протидії організованій злочинності відповідно до європейських стандартів.

Значний науковий інтерес становить дисертаційне дослідження В. В. Бедриківського «Кримінологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму», у якому автор здійснив комплексне історико-правове, кримінологічне та організаційне осмислення цього небезпечного явища. Зокрема, запропоновано розглядати еволюцію кримінальної відповідальності за бандитизм в Україні крізь призму двох основних історичних блоків: перший – від XI ст. до 1920-х рр., тобто період становлення кримінального законодавства про бандитизм; другий – від 1920-х рр. до прийняття нового КК України 2001 року, коли відбувалася безпосередня криміналізація бандитизму та вдосконалення інституту відповідальності за нього. Важливо, що дослідник довів: у жодному з цих періодів питання про можливість декриміналізації бандитизму навіть не розглядалося, що свідчить про його стійке сприйняття як особливо небезпечного злочину [10].

Дослідником обґрунтовано необхідність корегування низки положень КК України, зокрема ст. 28 (у частині уточнення ознак злочинної організації), ст. 255 (уточнення мети створення злочинної організації) та ст. 257 (уточнення структурних елементів складу бандитизму); удосконалено кримінологічну характеристику бандитизму – визначено його рівень, структуру, динаміку, особливості кримінологічного портрета осіб, які вчиняють бандитизм, та віктимологічні риси жертв бандитських нападів; уточнено етимологію, семантику та правове значення терміна «банда», який, маючи іноземне походження, асоціюється у національному правовому полі з такими ознаками, як груповий характер, насильницька спрямованість, можливість учинення тяжких та особливо тяжких злочинів, озброєність, стійкість та спільність нападів. Наведено спектр умовних синонімів – «зграя», «шайка», «артіль», «загін», «організована група», що ілюструє соціально-правову багатогранність цього поняття.

Важливою складовою дослідження є пропозиції щодо реформування системи правоохоронних органів, які здійснюють боротьбу з бандитизмом. Автор обґрунтовує необхідність усунення дублювання функцій і повноважень, підвищення спеціалізації підрозділів, удосконалення організаційної структури, впровадження сучасних інформаційних технологій, підвищення професійного статусу та матеріального забезпечення працівників правоохоронних органів за одночасного посилення їхньої відповідальності за стан правопорядку. Наголошено на важливості міжнародної інтеграції у сфері спільної протидії бандитизму та підготовки кадрів спеціальних підрозділів [10].

У 2012 р. важливе теоретико-методологічне значення мало дисертаційне дослідження О. В. Одинцової «Джерела кримінологічної інформації про організовану злочинність та їх використання у кримінологічній науці та практиці». Авторка приділяє увагу питанню формування, структури та використання кримінологічної інформації на основі кримінальної статистики МВС України, матеріалів кримінальних справ, публікацій у медіа та результатів вивчення громадської думки. У роботі запропоновано концептуально новий підхід до наукового пізнання організованої злочинності через призму наукознавчої когнітивної структури; класифіковано джерела кримінологічної інформації; визначено гносеологічні принципи її аналізу та окреслено практичні можливості інтеграції різних інформаційних масивів у наукову та практичну діяльність правоохоронних органів [149, с. 13].

У контексті дослідження насильницьких злочинів варто звернути увагу на напрацювання А. О. Йосипів у дисертації «Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ», у якій обґрунтовано поняття особи злочинця, що вчиняє насильницькі злочини, визначено ключові особистісні риси жертв насильницьких посягань та встановлено низку соціально-економічних, психологічних, культурних, управлінських і сімейних чинників, які впливають на формування злочинної поведінки, у тому числі неповнолітніх [83].

Близькою за предметом дослідження є монографія Б. М. Головкіна «Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання» [40] – перше в Україні комплексне дослідження, присвячене корисливій насильницькій злочинності. Автор сформулював власне поняття цього явища, визначив його кількісні та якісні характеристики, здійснив детальне вивчення особи корисливого насильницького злочинця, специфіки його мотивації, механізму злочинної поведінки та особливостей детермінації відповідних посягань; запропоновано цілісний комплекс заходів запобігання корисливій насильницькій злочинності. Констатована ним невизначеність кримінологічного знання у цій сфері підкреслює існування суттєвого наукового розриву між реальним феноменом кримінальної практики та його належним науковим осмисленням.

Важливим етапом у розвитку кримінально-правових досліджень стало монографічне дослідження В. П. Ковальчука «Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації» (2013 р.), у якому автор комплексно проаналізував інструментарій кримінального законодавства України, спрямований на протидію формуванню злочинних організацій. На основі цього

аналізу сформульовано низку науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення таких об’єднань, що має важливе значення для оновлення законодавчої бази та підвищення ефективності її застосування на практиці [92].

Важливим етапом у розвитку сучасної української доктрини кримінально-правового та кримінологічного дослідження бандитизму стало дисертаційне дослідження Ю. Г. Гаврилова «Бандитизм: кримінально-правова характеристика та проблеми кваліфікації» (2017 р.). Робота присвячена комплексному вивченню бандитизму як соціально небезпечного кримінального явища, виявленню його правової природи, структури та особливостей кваліфікації, а також розробленню теоретичних і прикладних засад удосконалення механізмів протидії цьому злочину. Надано розгорнуту кримінально-правову характеристику складу злочину, передбаченого ст. 257 КК України, у тому числі його об’єктивних та суб’єктивних ознак. Окрему увагу приділено суміжним складам злочинів, зокрема ст. 187 (розбій), ст. 255 (створення злочинної організації), ст. 258-3 (участь у терористичній організації), ст. 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) КК України, що має важливе значення для правильної кваліфікації дій учасників злочинних об’єднань різного типу. Автор запропонував авторські дефініції понять «банда», «бандитизм», «громадська безпека», «озброєність», що відображають сутнісні ознаки цих категорій і враховують сучасні кримінально-правові підходи до визначення організованих та насильницьких форм злочинності. Значну увагу приділено також тлумаченню понять «участь у банді» та «напад» як ключових елементів складу бандитизму, що дозволяє точніше визначити межі кримінальної відповідальності та уникнути правозастосовних колізій [31].

У 2018 р. А. А. Вознюк захистив дисертацію «Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку», у якій розроблено доктринальну модель системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних груп, незаконних воєнізованих або збройних формувань та участь у їх діяльності. Автор також запропонував концепцію кримінально-правового заохочення учасників таких об’єднань, що покликана стимулювати їх до співпраці з правоохоронними органами. На цій основі сформовано авторський законопроєкт щодо вдосконалення відповідних норм КК України та механізмів їх практичного застосування. Цікавим є висновок дослідника про те, що різниця

у криміналізації дій учасників організованих груп і злочинних організацій у законодавствах різних країн зумовлена впливом міжнародно-правових актів – Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) та Рамкового рішення Ради ЄС (2008 р.). Це дозволяє зробити висновок, що поняття «організована група» в українському кримінальному праві не може механічно ототожнюватися з однойменними категоріями зазначених міжнародних документів, тоді як їх зміст є найближчим до поняття «злочинна організація», визначеної у ч. 4 ст. 28 та ст. 255 КК України [29].

Важливе місце у сучасному науковому опрацюванні проблеми бандитизму посідають дослідження останніх років. Так, у 2020 р. кримінологічна наука поповнилася ґрунтовними дослідженнями Ю. В. Кифлюка «Бандитизм в системі організованої злочинності: кримінологічна характеристика», у якому автор, у межах кримінологічної науки, сформував комплекс базових ознак бандитизму: його соціальну природу; кримінально-правовий характер; історичну мінливість; масовість проявів; відносну усталеність і водночас іррегулярність; територіальні та часові параметри. Таке розуміння дозволяє глибше дослідити й окреслити місце бандитизму в структурі організованої злочинної діяльності. У контексті вивчення особи злочинця у кримінологічній теорії виокремлено три ключові компоненти її характеристики: кримінально-правові ознаки, що відображають юридичну значущість поведінки; соціально-демографічні та соціально-рольові особливості; морально-психологічні риси, які визначають мотиваційні установки, цінності та емоційно-вольові якості суб’єкта. Усе це є важливою основою для розроблення індивідуально-профілактичних заходів запобігання бандитизму [85]; Ю. В. Живової «Сучасні тенденції та кримінологічні засади запобігання бандитизму в Україні», яка зосередила увагу на ґрунтовному емпіричному аналізі цього феномену впродовж останніх 25 років. Авторкою встановлено рівень та динаміку злочинності в Україні загалом, злочинів, учинених у складі групи та із застосуванням зброї, а також показники, що характеризують злочин, передбачений ст. 257 КК України. Детально проаналізовано географію вчинення бандитизму, диспропорції його поширення, латентні форми прояву та проблеми досудового розслідування таких злочинів. У дослідженні значне місце відведено особі бандита: визначено її типологічні риси, кримінальний досвід, мотиваційні установки, ролі в структурі банди. Простежено причинно-наслідкові зв’язки між соціально-економічними чинниками та схильністю до участі у бандитських формуваннях. На основі цього авторкою сформовано систему запобіжних заходів, яка охоплює

загальносоціальний, спеціально-кримінологічний, індивідуально-профілактичний та віктимологічний рівні [69].

Таким чином, праці Ю. В. Кифлюка та Ю. В. Живової репрезентують новий етап у науковому осмисленні бандитизму, який характеризується комплексним підходом, ґрунтовним емпіричним аналізом, виокремленням персонологічних характеристик суб'єкта бандитизму, а також спрямованістю на практичне застосування розроблених кримінологічних моделей. Це суттєво підвищує рівень теоретико-методологічного забезпечення досліджень у сфері запобігання бандитизму в Україні.

Особливий інтерес становить дисертація М. О. Семенишина «Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил)» [186]. Автор здійснив комплексне наукове дослідження кримінологічних аспектів запобігання корисливо-насильницьким злочинам в Україні, уперше сформував цілісний доктринальний підхід до побудови концепції протидії корисливо-насильницькій злочинності. Доведено, що злочинність у районі проведення операції Об'єднаних сил характеризується зростанням кількості особливо тяжких злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями, нерідко із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових пристроїв, із використанням тіньових економічних схем і корупційних зв'язків. Це, на думку автора, формує складний криміногенний контекст, що негативно впливає на безпекову ситуацію в умовах збройної агресії та внутрішньополітичної нестабільності.

Не менш цінною є монографія В. Г. Севрука «Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі», у якій розглянуто комплекс правових, кримінологічних і практичних проблем протидії діяльності етнічних злочинних угруповань [178]. На основі аналізу теорії оперативно-розшукової діяльності, норм кримінального процесуального законодавства України та зарубіжних країн, а також практики національних правоохоронних органів та ЄСПЛ, автор сформулював низку теоретичних висновків та практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності протидії таким формам організованої злочинності, що становлять підвищену суспільну небезпеку.

На особливу увагу заслуговує також дисертаційне дослідження П. С. Єпринцева «Теорія і практика запобігання організованій злочинності в Україні», яке є одним із найбільш комплексних і системних наукових опрацювань проблематики запобігання організованій злочинності в сучасних

умовах [66]. Автором уперше на доктринальному рівні поставлено й вирішено масштабну наукову проблему – формування цілісної концепції запобігання організованій злочинності, що поєднує теоретико-методологічні засади, аналіз емпіричних закономірностей та практичні рекомендації щодо удосконалення державної політики у цій сфері. У роботі ґрунтовно розкрито теоретико-правові основи запобігання організованій злочинності: проаналізовано понятійно-категоріальний апарат, визначено сутність і специфіку організованих злочинних формувань, окреслено рівень їх суспільної небезпеки, а також досліджено підходи до кримінальної відповідальності та зарубіжні моделі запобігання. Значну увагу приділено кримінологічній характеристиці організованої злочинності в Україні: з'ясовано її динаміку, географію, структурні особливості, досліджено еволюцію організованих злочинних угруповань та механізми їх адаптації до трансформацій соціально-економічних і політичних процесів. Виокремлено комплекс причин та умов, які детермінують учинення кримінальних правопорушень організованими групами та злочинними організаціями, приділяючи особливу увагу соціальним, економічним, управлінським, політичним та кримінальним чинникам. Окремо подано кримінологічну характеристику лідерів і рядових учасників організованих злочинних формувань, з урахуванням їх ролей, функцій, мотивацій, кримінального досвіду та способів залучення до злочинної діяльності. Важливою складовою дослідження є розроблення концептуальних засад діяльності суб'єктів запобігання організованій злочинності, що включає моделювання структури взаємодії між правоохоронними органами, органами державної влади, місцевого самоврядування та іншими інституціями, а також формування стратегічних і тактичних заходів запобігання. Значний інтерес становлять розроблені автором і апробовані на практиці заходи підвищення ефективності запобіжної діяльності, у тому числі у сферах виявлення, документування, нейтралізації та недопущення діяльності організованих злочинних угруповань.

З огляду на удосконалення кримінологічних засад запобігання бандитизму та іншим формам організованої злочинності необхідно підкреслити значний внесок провідних вітчизняних учених, які заклали міцний теоретико-методологічний фундамент для сучасних досліджень. Передусім йдеться про фундаментальну працю А. П. Закалюка «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика» (2007 р.), яка системно узагальнила методологію кримінологічного аналізу злочинності та обґрунтувала концептуальні засади запобігання її організованим формам [72; 73; 74]. Не

менш важливими є напрацювання В. В. Голіни, викладені у монографії «Запобігання злочинності (теорія і практика)» (2011 р.), де розкрито сучасні моделі та механізми запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема щодо насильницьких і організованих кримінальних протиправних проявів [37].

Важливий внесок у дослідження соціально-правових механізмів протидії злочинності зробив О. М. Литвинов у праці «Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні» (2008 р.), у якій обґрунтовано системний характер взаємодії державних інституцій у сфері кримінологічної профілактики [131]. О. Г. Кулик у монографії «Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження» (2013 р.) здійснив глибокий аналіз закономірностей та тенденцій розвитку злочинності, особливу увагу приділивши організованим формам [127]. Концептуально важливими також є дослідження О. М. Джужі «Запобігання злочинам: кримінолого-віктимологічна парадигма» (2015 р.), у якому поєднано кримінологічні та віктимологічні підходи до формування ефективних моделей попередження насильницьких і групових злочинних посягань [53].

Усі зазначені праці не лише збагатили наукове розуміння кримінологічної природи організованої злочинності та бандитизму, а й створили методологічне підґрунтя для формування сучасної системи запобігання цим явищам, що є особливо важливим в умовах збройної агресії, воєнного стану та трансформації соціальних ризиків.

Окремо слід зауважити, що крім відкритих джерел наукової інформації, існує широкий масив науково-практичних матеріалів, присвячених протидії організованій злочинності із застосуванням оперативно-розшукових, спеціальних і розвідувальних заходів, які мають гриф «таємно» або «для службового користування». Через обмежений доступ такі матеріали не можуть бути включені до відкритого наукового аналізу, однак вони відіграють суттєву роль у реальному правозастосуванні, оперативному забезпеченні та практичній протидії бандитизму й організованим злочинним формуванням.

Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що дослідження проблем запобігання бандитизму в Україні формувалися в межах ширшої парадигми вивчення організованої злочинності, її еволюції, структурних характеристик та механізмів впливу на суспільні процеси. У вітчизняній кримінології питання організованих форм насильницької діяльності довгий час залишалося фрагментарним, адже в радянський період саме існування організованих злочинних груп офіційно заперечувалося, що зумовило істотний науковий вакуум. Лише наприкінці 1980-х років на державному рівні було визнано факт

існування організованих озброєних формувань, їх високої латентності, технічної оснащеності та зв’язків із посадовими особами, що підтверджувало необхідність наукової розробки відповідних кримінологічних підходів

Проте ключовою тенденцією наукових досліджень залишається їх фрагментарність: більшість праць присвячена або загальним проблемам організованої злочинності, або окремим її елементам – корупційним зв’язкам, груповій злочинності, транснаціональним проявам, механізмам протидії організаторам, окремим видам насильницьких злочинів. Комплексної кримінологічної теорії запобігання бандитизму як специфічному виду організованої злочинності не сформовано. Не забезпечено й належного осмислення того, що бандитизм є найбільш небезпечною формою організованої насильницької діяльності, здатною впливати на політичні, економічні, управлінські та соціальні процеси в державі, підривати основи національної безпеки та правопорядку, що підтверджується також сучасними міжнародними підходами до визначення організованої злочинності як загрози державності та глобальної безпеки

Варто констатувати, що наявний стан наукової розробки не відповідає сучасним викликам, адже більшість досліджень була проведена до початку широкомасштабної військової агресії проти України та не враховує радикальних змін криміногенної ситуації: зростання обігу зброї, активізації незаконних озброєних формувань, появи гібридних злочинних структур, підвищення рівня соціальної вразливості населення, трансформації правоохоронної системи та зміни законодавства. У результаті формується істотний розрив між реальними потребами держави у забезпеченні безпеки та науковим супроводом цієї діяльності.

Отже, стан наукової розробки проблем запобігання бандитизму в Україні можна охарактеризувати як недостатній, фрагментарний і такий, що не відповідає сучасному рівню загроз, що зумовлює потребу розроблення кримінологічних заходів запобігання бандитизму за сучасних криміногенних реалій в Україні.

1.2. Бандитизм як об’єкт кримінологічного дослідження

Бандитизм як об’єкт кримінологічного дослідження посідає особливе місце серед озброєних форм організованої злочинності, оскільки поєднує в собі підвищену суспільну небезпечність, стійку групову організованість та застосування зброї як основного інструмента злочинної діяльності. Його природа та прояви нерозривно пов’язані з історичними умовами розвитку суспільства, змінами у правовому регулюванні та трансформацією соціальних відносин, що зумовлює необхідність звернення до генези цього явища.

Так, у контексті відповідальності за організовані форми вчинення злочинів на початку ХХ ст. Кримінальне уложення (1903 р.) закріплювало диференційований підхід як до участі у «зграї», так і до злочинів, учинених нею. Термін «зграя» («шайка») згадується у ст. 52 Загальної частини згаданого акта поряд із поняттям «співтовариство», що відображало різні рівні організованості співучасників. У низці статей цього кодексу вчинення злочину зграєю виступало кваліфікуючою ознакою та вимагало застосування більш суворих заходів кримінально-правового впливу [112].

Безпосередня ж криміналізація бандитизму як окремого злочину відбулася у кримінальному законодавстві радянського періоду. Вперше цей термін з’являється у Декретах від 20 липня 1918 р. «Про суд» та від 20 червня 1919 р. «Про вилучення з загальної підсудності у місцевостях, оголошених на військовому стані» [175, с. 96]. Як слушно зазначає В. В. Голіна, радянське кримінальне законодавство УРСР розрізняло два різновиди бандитизму: політичний і кримінальний [38, с. 23]. Політичний бандитизм був визначений Постановою РНК від 28 грудня 1920 р. «Про бандитизм» та охоплював насильницькі посягання, спрямовані на дезорганізацію державної чи господарської діяльності радянської влади. Натомість Постанова від 18 січня 1922 р. «Про заходи боротьби з бандитизмом» регламентувала кримінальний бандитизм, пов’язаний із вбивствами з корисливою метою, розбоями та грабежами, поєднаними з насильством або загрозою його застосування. Фактично, наголошують вчені-правники, у першій постанові йшлося не стільки про «політичний мотив», скільки про протидію частині заможного селянства, яка не сприймала радянські трансформації, тоді як друга постанова відображала виразну корисливо-насильницьку спрямованість [89, с. 59; 69, с. 412].

Подальша еволюція поняття «бандитизм» у національному законодавстві відбулася з прийняттям КК УРСР 1922 р. У главі ІІ «Злочини проти порядку управління» глави І «Державні злочини» розміщено ст. 76, яка вперше

законодавчо закріпила відповідальність «за організацію й участь у бандах (озброєних шайках)» та конкретизувала форми їх злочинної діяльності – від розбійних нападів і нальотів до зупинки потягів та руйнування шляхів сполучення. Стаття також передбачала відповідальність за пособництво бандам, приховування їх учасників і майна, здобутого злочинним шляхом [115]. Таким чином, уперше було: 1) нормативно визначено банду як озброєну групу; 2) закріплено організацію та участь у банді як самостійні закінчені склади злочину; 3) віднесено бандитизм до злочинів проти основ державного управління.

У новій редакції КК УРСР 1927 р. поняття бандитизму зазнало подальшої систематизації: відповідна стаття була включена до розділу «А» глави 2 «Злочини проти порядку управління». Її зміст повністю кореспондував ст. 17, де бандитизм визначався як «організація озброєних банд та участь у них і в нападах, що ними організуються…» – з акцентом на озброєність, структурованість і системність нападів як визначальних ознаках цього злочину [116; 39].

Відповідно до ст. 69 КК УРСР 1960 р. бандитизм визначався як організація озброєної банди з метою нападу на державні чи громадські підприємства, установи або окремих осіб, а також участь у такій банді чи у здійснюваних нею нападах. Отже, закон передбачав три форми вчинення цього злочину: 1) створення озброєної банди з метою нападів; 2) участь у банді; 3) участь у нападах, організованих бандою. Із диспозиції було вилучено такі діяння, як «зупинка поїздів» і «руйнування засобів сполучення», проте бандитизм, як і раніше, відносився до особливо тяжких злочинів, за які передбачалася найвища міра покарання – смертна кара. Лише після проголошення незалежності України та реформування кримінальної політики у 1992 р. смертну кару було виключено із санкції ст. 69 КК України [117].

У 1990-х роках спостерігався різкий сплеск бандитизму, зумовлений глибокими соціально-економічними трансформаціями, зубожінням значної частини населення, концентрацією капіталів у вузьких криміналізованих групах та ослабленням інституційного потенціалу правоохоронних органів. Ці процеси відбувалися на тлі зниження рівня державного контролю, нестабільної політичної ситуації та системної дискредитації органів правопорядку, що створило сприятливий ґрунт для зростання загальнокримінальної насильницької злочинності, у тому числі бандитизму.

До прийняття КК України 2001 р. бандитизм продовжував вважатися злочином проти держави. Лише після кодифікації 2001 р. він був віднесений до

розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», й ст. 257 КК України визначила бандитизм як організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі [113]. Під бандою закон пропонує розуміти стійку озброєну організовану групу з двох і більше осіб, які завчасно об'єдналися для нападів. На відміну від інших організованих груп, банда характеризується озброєністю та спеціальною насильницькою спрямованістю. Озброєність охоплює наявність у хоча б одного учасника зброї або вибухових пристроїв та поінформованість про це інших членів, причому напад вважається нападом і тоді, коли зброя фактично не застосовувалася. Напад – це дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом насильства або реальної загрози його негайного застосування, зазвичай ретельно підготовлені [114].

Таким чином, з історико-правового погляду зграї та банди як специфічні форми злочинної діяльності супроводжували розвиток української державності, трансформуючись під впливом військово-політичних, економічних та соціальних чинників. Якщо до 1920-х років бандитизм здебільшого мав корисливо-насильницький характер, то політико-репресивні процеси радянської доби надали йому додаткового ідеологічного забарвлення, що зумовило подальшу еволюцію поняття та правового реагування на нього.

Звертаючи увагу на умови сьогодення, слід підтримати Ю. Г. Гаврилова й наголосити, що попри вкрай лаконічне формулювання диспозиції ст. 257 КК України (менше трьох рядків), кожне її поняття має самостійне змістовне навантаження і потребує ретельного тлумачення. Інакше помилки у кваліфікації бандитизму можуть призвести до суттєвого викривлення його кримінально-правової природи та фактичних обставин вчинення. Розглядаючи поняття і базові ознаки бандитизму, необхідно виходити з дефініції, наведеної у ст. 257 КК України, згідно з якою бандитизм може проявлятися у трьох формах: 1) організації озброєної банди з метою нападу; 2) участі в такій банді; 3) участі у вчинюваному нею нападі. Важливим є і те, що на відміну від КК УРСР 1960 р., законодавець змінив підхід до розуміння родового об'єкта: статтю «Бандитизм» перенесено до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» КК України 2001 р., що свідчить про визнання громадської безпеки основним об'єктом посягання [32].

У науковій літературі таке рішення підтримується. Зокрема, В. В. Голіна зазначає, що сучасний бандитизм, незважаючи на жорстокість проявів і поширеність у певні періоди, не є безпосередньою загрозою основам держави,

оскільки його сутність полягає у корисливо-насильницькому перерозподілі капіталу, сфер впливу та усуненні конкурентів [39, с. 12]. Аналогічної позиції дотримується Р. Л. Чорний, підкреслюючи, що бандитизм посягає насамперед на невизначене коло суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням безпеки особи, власності та діяльності установ, а тому логічно належить до злочинів проти громадської безпеки [221, с. 45]. Погоджуючись із наведеними підходами, варто додати, що бандитизм в умовах сучасної України остаточно втратив політичний характер і на сьогодні становить реальну загрозу як особистій безпеці громадян, так і нормальному функціонуванню юридичних осіб.

Відповідно до ст. 257 КК України, варто виокремити основні кримінологічні ознаки такого організованого феномену:

(1) Першою визначальною ознакою озброєних організованих форм злочинної діяльності є наявність суспільної небезпеки та об'єкта посягання.

Суспільна небезпечність як базова матеріальна ознака кримінального правопорушення набуває особливої ваги в умовах воєнного стану, коли бандитизм виступає не лише корисливо-насильницьким посяганням [184], а й чинником, що здатний дестабілізувати громадську безпеку, ускладнити функціонування військової, критичної та цивільної інфраструктури, створити загрозу обороноздатності та життєдіяльності населення. Саме тому суспільна небезпечність визначає криміналізацію таких діянь, пеналізацію їх у вигляді підвищеної суворості санкцій, слугує критерієм відмежування бандитизму від інших правопорушень, а також логічною основою класифікації та систематизації кримінальних правопорушень у структурі КК України [174].

У контексті воєнного стану суспільна небезпечність бандитизму виявляється у здатності озброєних груп створювати реальну загрозу життю, здоров'ю, власності, публічній безпеці, а також у можливому використанні зброї та бойових умов для маскування нападів, що порушує стабільність суспільних відносин і підриває правопорядок. Такий рівень небезпеки посилює негативний вплив бандитизму на інтереси особи, суспільства та держави, поглиблюючи дисбаланс у сфері громадської безпеки та встановлюючи необхідність його поглибленого кримінологічного аналізу саме як загрози для правової, публічної та національної безпеки в умовах війни.

У ч. 2 ст. 11 КК України суспільна небезпечність пов'язується з істотною шкодою фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [113], що й повинно лежати в основі кримінологічного аналізу будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й бандитизму. Однак, у науці триває дискусія

щодо сутності суспільної небезпечності як ключової матеріальної ознаки кримінального правопорушення. Зокрема, Т. В. Колеснікова розглядає її як «зміни в соціальній сфері, що підлягають нормативній фіксації», наголошуючи на соціальній детермінованості кримінальної заборони [95]. Ю. В. Баулін пов'язує її з властивістю діяння або заподіювати шкоду охоронюваним кримінальним законом відносинам, або містити реальну можливість її спричинення, що загалом відображає об'єктивну основу криміналізації [111]. Ю. В. Александров і В. А. Клименко слушно підкреслюють, що суспільна небезпечність є об'єктивним критерієм злочину, який не залежить від нормативної оцінки законодавця і виступає підставою для криміналізації та індивідуалізації покарання. При цьому караності підлягають не наміри чи думки, а лише їх зовнішнє виявлення. Ступінь суспільної небезпечності перебуває у прямій залежності від значущості тих суспільних відносин, на які посягає діяння: чим важливіший об'єкт охорони, тим вищий рівень небезпечності. Така ознака відображає історичну мінливість злочинності, адже уявлення про цінність соціальних благ трансформуються, хоча життя, здоров'я і власність залишаються незмінними об'єктами кримінально-правової охорони [2].

У доктрині кримінального права домінує підхід, за яким суспільна небезпечність розуміється як властивість діяння завдавати шкоду або створювати її реальну загрозу. В контексті бандитизму, особливо в умовах воєнного стану, ця ознака набуває особливої гостроти: діяльність озброєних стійких угруповань створює підвищений ризик для життя і здоров'я осіб, нормального функціонування організацій, стабільності публічної безпеки та обороноздатності держави, що зумовлює його підвищений кримінологічний статус і потребує поглибленого дослідження [61, с. 541].

Показниками (критеріями) суспільної небезпечності кримінальних правопорушень традиційно визнаються характер та ступінь. *Характер* суспільної небезпечності становить її якісну характеристику і визначається групою суспільних відносин, на які посягає злочин, а також співвідношенням різних складів злочинів у межах одного об'єкта, що й зумовлює логіку побудови Особливої частини КК України. *Ступінь* суспільної небезпечності є кількісним критерієм, що відображає інтенсивність шкоди, спосіб, обстановку, мотиви, мету та інші об'єктивні й суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення [109, с. 66]. У цьому контексті слушною є позиція В. М. Бесчастного та О. М. Джужі, які підкреслюють, що характер суспільної небезпечності визначає її якість, зумовлену суспільною цінністю об'єкта

посягання, тоді як ступінь – це фактичний масштаб заподіяної шкоди та спосіб її завдання [110, с. 92].

Узагальнення цих положень дає підстави підтримати підхід, відповідно до якого суспільна небезпечність проявляється у двох вимірах – якісному (характер) і кількісному (ступінь). Такий підхід дозволяє комплексно оцінювати злочинне діяння, забезпечує коректну класифікацію злочинів за ступенем тяжкості, дає змогу проводити межу між злочином та іншими правопорушеннями, а також слугує засадничою основою індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання, що цілком узгоджується з позицією Р. В. Вереші [23].

З погляду суспільної небезпечності організованої злочинності доцільно розмежовувати проблему власне суспільно небезпечного змісту діяння та кримінологічні аспекти злочинної поведінки. Антисоціальна поведінка виникає як результат суперечності між соціально обумовленою діяльністю суспільства та індивідуальними інтересами, які в окремих осіб набувають протилежного, протигромадського характеру. Саме усвідомлений вибір особи на користь асоціального способу задоволення потреб формує суспільно небезпечну поведінку, що проявляється у винних, протиправних, караних та аморальних діях, спрямованих проти інтересів суспільства та держави.

Як відзначає О. В. Григор’єва, агресія, будучи засобом досягнення мети, прямо відображає мотиваційну сферу особи, а її негативний (кримінальний) прояв свідчить про десоціалізацію суб’єкта й деформацію його ціннісних орієнтацій. Формування таких установок є результатом взаємодії генетичних передумов і соціального середовища, що інтегруються в особистісну структуру протягом усього онтогенезу [43, с. 127–128].

Механізм агресивної поведінки являє собою динамічне явище, зумовлене взаємодією його складових елементів. До вчинення агресивного акту особа приходить, як уже зазначалося, внаслідок «пропускання» через себе впливів зовнішнього середовища крізь призму наявної в неї соціальної й генетичної інформації, формування установок і ставлення до протиправної діяльності. Елементи механізму агресивної поведінки – це психічні процеси, стани, а також соціально-криміногенні фактори зовнішнього середовища, які доцільно розглядати не ізольовано й не статично, а у їхній динамічній взаємодії, що детермінує прийняття рішення про вчинення насильницького кримінального правопорушення, у тому числі в складі озброєної банди [43, с. 128-129].

Водночас, погоджуємось із позицією О. М. Ігнатова, який підкреслює, що поняття «агресія» є значно ширшим, ніж «насильство» [81, с. 27]. Таке

твердження видається обґрунтованим з кількох причин. По-перше, насильство характерне саме для людської поведінки й нерідко застосовується без об'єктивної необхідності. По-друге, людина, здатна завдати шкоди лише словами чи психологічним впливом, не вдаючись до фізичного насильства. По-третє, у суспільному дискурсі «агресія» зазвичай асоціюється саме з насильством як її найбільш гострим і небезпечним проявом. Отже, агресію доцільно визначати як фізичну або вербальну поведінку, спрямовану на завдання шкоди, а у випадках, коли вона набуває найбільш екстремальних і соціально неприпустимих форм, вона трансформується у насильство.

Узагальнюючи наведене, слід зазначити, що механізм агресивної поведінки – у тому числі у складі озброєних організованих груп – формується через взаємодію зовнішніх соціально-криміногенних чинників та внутрішніх психічних процесів, які детермінують ухвалення рішення про вчинення агресивного протиправного діяння і забезпечують контроль над його реалізацією. Саме така інтегрована модель поведінки визначає високий рівень суспільної небезпечності бандитизму як форми організованої кримінальної діяльності, що особливо проявляється в умовах воєнного стану. Під час бандитизму кримінальна агресія проявляється у двох формах: – як деструктивні дії, що становлять прояв природної агресивності та використовуються як засіб завдання правомірного насильства; – як дії, що відображають індивідуально-психологічні риси суб'єкта (жорстокість, ворожість, імпульсивність), які у сфері кримінального насильства набувають протиправного змісту.

У сучасних умовах вкрай складно надати правове визначення тим якісним і кількісним змінам, що відбуваються в структурі кримінальних формувань. Ступінь суспільної небезпечності озброєних форм організованої злочинності зростає залежно від наявності кваліфікуючих ознак. Інакше кажучи, категорія «суспільна небезпечність» характеризується не лише «універсальною» властивістю спричиняти шкоду, а й сукупністю інших об'єктивних, суб'єктивних та суб'єктних показників, закріплених у кримінальному законі. До об'єктивних ознак належать: спосіб вчинення кримінального правопорушення; повторність; груповий характер; особливості жертв; місце, час та умови вчинення діяння. Суб'єктивні ознаки – це вина, мотив, мета, що визначають внутрішній зміст протиправної поведінки. Ознаки суб'єкта – службове становище, рецидив, спеціальний статус тощо. Найбільш істотно розрізняються за рівнем небезпечності безпосередні об'єкти посягання: життя і здоров'я, майно, громадська безпека, порядок управління. Кожна група суспільних відносин, на яку посягають кримінальні правопорушення, є

елементом системи життєдіяльності суспільства й функціонування його управлінських, економічних, правоохоронних та інших підсистем і зазнає деформації різного ступеня. Очевидно, що ступінь цієї деформації істотно зростає, коли злочинний вплив набуває ознак озброєності, організованості й високого рівня координації, що особливо характерно для бандитизму в умовах воєнного стану.

Комплексне дослідження організованої злочинності й практики боротьби з нею дозволяє виокремити специфічні риси суспільної небезпечності озброєних форм її прояву, зокрема бандитизму:

– зростаюча технічна оснащеність та озброєність злочинних формувань, які мають у розпорядженні різні види зброї (у тому числі військового зразка), засоби зв'язку і швидкісного пересування, що в умовах воєнного стану посилює їхню вогневу й мобілізаційну спроможність;

– одночасне завдання шкоди кільком різнорідним групам суспільних відносин;

– зближення тіньових економічних і загальнокримінальних структур, трансформація останніх у «гангстерські» угруповання, формування прошарку «найманих убивць», «силових» підрозділів, які забезпечують інтереси «кримінального бізнесу»;

– зумовлена фактором організованості особливо ретельна підготовка предикатних кримінальних правопорушень (усунення конкурентів, знищення доказів, незаконне заволодіння зброєю, використання професійно підготовлених виконавців, у тому числі з бойовим досвідом);

– поширення контролю кримінальної еліти не лише на «силові» групи (охоронні, бойові), пов'язані з тіньовою економікою, а й на структури, що функціонують у сфері незаконних послуг (азартні ігри, порнобізнес, проституція, наркобізнес, незаконний обіг зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв);

– втягнення до злочинної діяльності широкого кола осіб – від маргінальних та антисоціально налаштованих елементів до управлінців, бізнес-еліт та представників правоохоронних органів;

– поява нових форм протиправного «промислу», коли під виглядом охоронних структур фактично створюються незаконні озброєні формування з колишніх спортсменів, військовослужбовців, правоохоронців або інших фізично підготовлених осіб;

– відродження традиційних кримінальних практик (насильницьке стягнення боргів, «криваві розбірки», перерозподіл сфер впливу), їх злиття з

економічними (у тому числі воєнними) ринками та вирішення конфліктів через «замовні» убивства;

– зростання тяжкості наслідків;

– формування касти кримінальної «еліти» – «злодіїв у законі», організаторів, посередників, «охоронців», лідерів злочинних формувань, значна частина яких не має кримінального минулого, але фактично визначає рівень і зміст злочинної активності.

Відносно об'єкта посягання, то у цьому контексті йдеться про основи громадської безпеки та державного управління у сфері суспільних відносин, що гарантують захист життя і здоров'я людей, недоторканність власності та стабільність соціального функціонування. Поняття «громадська безпека» в юридичній науці залишається дискусійним. В. Л. Соколовський виділяє вузьке та широке його тлумачення. У вузькому розумінні громадська безпека – це стан, за якого відсутня небезпека для особи за умови додержання встановлених правил поведінки [188, с. 76]. У широкому ж значенні громадська безпека постає як система суспільних відносин, спрямованих на забезпечення громадського порядку і спокою, недоторканості особи та власності, належних умов праці й відпочинку, а також безперервного функціонування державних і громадських інституцій [224, с. 12].

Цікавою у контексті кримінологічного аналізу бандитизму є позиція В. П. Тихого, який, досліджуючи систему злочинів проти громадської безпеки, визначає її як стан суспільних відносин, що унеможливлює загрозу їх нормальному функціонуванню і запобігає заподіянню шкоди [205, с. 23]. У схожому ключі В. В. Кузнєцов розглядає громадську безпеку як комплекс відносин, покликаних забезпечити безпечне існування та свободу законної діяльності державних і громадських інституцій та окремих осіб [126, с. 78]. Незважаючи на наявність альтернативних дефініцій, більшість із них концептуально повторює наведені підходи. Узагальнюючи викладене, у широкому розумінні громадську безпеку доцільно розглядати як систему відносин, спрямованих на створення умов безпечної життєдіяльності людини та стабільного функціонування підприємств, установ і організацій різних форм власності.

У межах кримінологічного дослідження бандитизму важливо враховувати, що саме громадська безпека є родовим об'єктом на якій посягає кримінальне правопорушення. Водночас, стверджує В. Я. Тацій, будь-яке посягання має власний безпосередній об'єкт, який дозволяє найбільш точно відмежувати суміжні склади злочинів [200]. Тому бандитизм посягає на

специфічну частину суспільних відносин, що становлять структуру громадської безпеки, а багатоформність його проявів (організація банди, участь у ній, участь у нападі) зумовлює можливість існування різних безпосередніх об'єктів у межах кожної з форм.

У кримінально-правовій доктрині усталено, що окремі склади, у тому числі бандитизм, можуть бути двооб'єктними: поряд з основним безпосереднім об'єктом вони одночасно посягають і на інший, додатковий. Основний об'єкт у такому разі найбільш повно конкретизує родовий та визначає ступінь суспільної небезпечності бандитизму й місце ст. 257 у системі Особливої частини КК України [213, с. 184–225]. Додатковий безпосередній об'єкт охоплює ті суспільні відносини, яким завжди заподіюється або створюється реальна загроза шкоди, тоді як факультативний – такі відносини, які можуть порушуватися, але не становлять обов'язкової ознаки складу [143, с. 654].

Р. Л. Чорний, аналізуючи безпосередній об'єкт бандитизму, слушно зауважує, що в усіх трьох формах його прояву (організація банди, участь у ній, участь у нападі) основний безпосередній об'єкт залишається незмінним. Ним є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини щодо забезпечення громадського спокою та безпеки функціонування підприємств, установ, організацій і окремих осіб від насильницьких посягань з боку озброєної організованої групи, якою є банда [221].

Ю. В. Кифлюк пов'язує зміст бандитизму передусім із корисливими мотивами, вказуючи, що банда зазвичай здійснює напади у сферах, де заволодіння майном поєднується з небезпекою для життя та здоров'я потерпілих. Тому дослідник трактує бандитизм як діяння, що завдає шкоди або створює реальну загрозу завдання шкоди життю, здоров'ю, недоторканності та майновим правам особи, водночас порушуючи суспільні відносини щодо схоронності та нормального функціонування різних форм власності [86, с. 147].

Проте такий підхід не є універсальним. Аналіз диспозиції ст. 257 КК України свідчить, що законодавець не обмежує бандитизм виключно корисливими цілями: вказано лише на «вчинення нападів», але не конкретизовано мету цих нападів. Це дозволяє стверджувати, що спектр суспільних відносин, на які може посягати банда, ширший, ніж лише відносини власності, а мотиви можуть охоплювати й інші антисоціальні цілі.

У структурі додаткового безпосереднього об'єкта бандитизму Р. Л. Чорний виокремлює охоронювані законом суспільні відносини щодо належного здійснення господарської та іншої соціально значущої діяльності підприємств, установ, організацій, а також реалізації особами своїх майнових та

особистих прав і свобод. Щодо факультативного об'єкта, дослідник підкреслює його варіативність: під час нападів можуть порушуватися будь-які суспільні відносини, що не становлять основного об'єкта, але фактично зазнають шкоди залежно від конкретних дій банди. Беручи до уваги корисливо-насильницьку спрямованість більшості нападів, дослідник до факультативних об'єктів відносить відносини власності, життя, здоров'я та особистої свободи потерпілих, а також інші відносини, що можуть бути порушені залежно від мети нападу й характеру наслідків [221, с. 56].

І. В. Іваненко також наголошує, що окрім родового об'єкта – громадської безпеки – бандитизм має низку альтернативних безпосередніх об'єктів, обумовлених спрямованістю конкретної злочинної діяльності певної банди. До таких об'єктів дослідник зараховує власність, життя, здоров'я, волю, гідність громадян та інші соціальні цінності, що в окремих випадках самі по собі потребують кримінально-правової охорони [78, с. 408]. Фактично цей перелік є відкритим, адже бандитизм здатен створювати загрозу широкому колу суспільних відносин, включаючи забезпечення правопорядку та гарантій нормальної діяльності держави.

Таким чином, аналіз наукових позицій підтверджує багатошаровість об'єктної структури бандитизму, що є ключовою передумовою його точного кримінологічного та кримінально-правового визначення, а також відмежування від інших озброєних форм організованої злочинності. Варто підтримати М. О. Семенишина у тому, що основним безпосереднім об'єктом бандитизму є система охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносин громадської безпеки щодо створення безпечних умов життєдіяльності та захисту суспільства від загальнонебезпечних організованих посягань з використанням зброї. У якості безпосередніх додаткових об'єктів бандитизму можуть виступати життя та здоров'я людини, її особиста воля, власність, нормальна робота підприємств, установ чи організацій тощо [185].

Відмітимо, що бандитизм відноситься до злочинів з усіченим складом, тобто для настання кримінальної відповідальності за цей злочин не потребується встановлення суспільно небезпечних наслідків. Момент закінчення злочину, передбаченого ст. 257 КК України, слід визначати з урахуванням того, в якій формі він вчинюється: організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи і організації чи на окремих осіб; участь у такій банді; участь у вчинюваному нею нападі [144, с. 733].

(2) Другою ознакою виступає прямий умисел, властивий організованій злочинній діяльності: особа усвідомлює, що створює незаконне озброєне

формування або бере в ньому участь із метою здійснення нападів чи іншої протиправної активності, і бажає реалізувати ці дії.

(3) Третьою ознакою є спосіб посягання – фізичне насильство або погроза його негайного застосування. У вітчизняній та зарубіжній доктрині загальновизнано поділ насильства на фізичне й психічне (погрозу). Психічне насильство створює можливість майбутнього впливу на потерпілого, тоді як фізичне становить уже реалізований вплив. Обидва різновиди, перебуваючи у взаємозв'язку «можливість – дійсність», утворюють єдину кримінологічну категорію насильства, тому ігнорування психічного насильства невиправдано звузило б межі аналізу механізму насильницьких злочинів [46].

Окремо слід зазначити, що способи вчинення бандитизму із застосуванням зброї та вибухових пристроїв відзначаються високим рівнем професіоналізму й попередньої підготовки.

(4) Четвертою ознакою озброєних організованих форм злочинної діяльності є корисливий мотив, який полягає у прагненні винного отримати майнову вигоду за рахунок інших осіб або суспільства. Така вигода може виражатися у заволодінні майном, набутті майнових прав, уникненні витрат чи отриманні матеріальної переваги шляхом насильницького впливу.

(5) П'ятою ознакою виступає наявність озброєної організованої форми – банди, що характеризується:

а) стійкістю – внутрішньою згуртованістю, єдністю намірів та скоординованістю дій;

б) системністю – наявністю горизонтальних і вертикальних зв'язків у межах регіону, держави або міждержавного простору;

в) масштабністю – виходом за рамки локальної групової злочинності та здатністю впливати на різні територіальні чи функціональні сфери;

г) цілеспрямованістю – орієнтацією на швидке протиправне одержання майнової вигоди та адаптивністю до змін соціально-економічної ситуації;

д) конспіративністю – розвиненою системою приховування діяльності, наявністю учасників із контррозвідувальними функціями та виробленими моделями поведінки у разі викриття;

е) озброєністю – наявністю хоча б у одного з членів угруповання зброї (вогнепальної, холодної, газової, пневматичної чи вибухових пристроїв), про що інші учасники поінформовані та усвідомлюють можливість її застосування.

У диспозиції ст. 257 КК України законодавець не формулює визначення поняття «банда», обмежуючись закріпленням лише двох її обов'язкових, сутнісних ознак, а саме: наявності озброєності та спеціальної мети створення –

вчинення нападів на підприємства, установи, організації або окремих осіб. У п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 не міститься прямого тлумачення озброєності як такої, однак зазначається, що неодмінною ознакою банди є наявність зброї в усіх її учасників або принаймні в одного з них, за умови, що інші учасники поінформовані про це та усвідомлюють реальну можливість застосування зброї під час здійснення нападів [165].

Переважна більшість учених пов'язує термін «організація» з учиненням системи дій однією чи декількома особами, спрямованих на об'єднання співучасників у стійку та озброєну групу, метою якої є вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи окремих осіб [60, с. 72; 84, с. 34–36]. У свою чергу законодавець, у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 чітко зазначив, що утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з формування стійкого злочинного об'єднання для здійснення злочинної діяльності, що включає підшукання співучасників, об'єднання їхніх зусиль, розподіл обов'язків, складання плану й визначення способів його реалізації [165]. Це тлумачення цілком корелює з кримінологічною характеристикою організаційної діяльності, спрямованої на виникнення озброєної банди.

Однак термін «організація», на відміну від «створення», є концептуально ширшим і не відображає первинного етапу формування банди. «Створення» позначає саме початок існування злочинного об'єднання, тоді як «організація» охоплює вже наступну стадію – управління групою, розподіл ролей, планування діяльності тощо [25, с. 130]. Водночас ані в ст. 255, ані в ст. 258-3 чи 260 КК України термін «організація» не використовується для позначення дій зі створення злочинних об'єднань; усюди застосовується саме термін «створення». Лише ст. 257 КК України містить цей термін, що порушує внутрішньокодифікаційну узгодженість. Отже, логічним і системно обґрунтованим є пропоноване заміщення терміна «організація» у ст. 257 КК України терміном «створення», що узгоджує диспозицію із загальними стандартами кримінального законодавства та сучасною термінологічною практикою.

В. В. Голіна обґрунтовано виокремлює два шляхи виникнення банди: первісне створення та трансформацію існуючої злочинної групи в банду в процесі її діяльності. Первісне створення охоплює комплекс дій: вибір об'єктів нападу та їх розвідку; планування злочинів; добір осіб, здатних виконувати

функції у банді; визначення способів об’єднання (родинні зв’язки, погрози, корисливість, етнічні чинники, кримінальний досвід); забезпечення зброєю і транспортом; встановлення правил конспірації та внутрішньої дисципліни; розроблення схем легалізації; підготовку моделей поведінки у разі затримання; формування фінансової бази банди [39, с. 18]. Перехід групи в банду означає якісну зміну її функціонування і переорієнтацію на системні збройні напади.

Аналіз матеріалів судової та слідчої практики дозволяє виокремити три типові схеми організації банд:

1. ситуативна – формування навколо кримінального авторитета для вчинення серії корисливо-насильницьких злочинів;

2. договірна – заздалегідь визначена сфера злочинної діяльності, під яку підбираються виконавці;

3. підприємницька – створення угруповання навколо виробничо-господарської структури з використанням насильницьких методів для забезпечення її діяльності [11, с. 31].

Такі моделі відображають різні криміногенні механізми формування озброєних груп та дозволяють точніше інтерпретувати зміст формули «створення банди» у ст. 257 КК України в контексті кримінологічного дослідження бандитизму.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчило, що для кримінологічного аналізу бандитизму надзвичайно важливими є ознаки фактичного вступу особи до банди, які одночасно відображають момент формування криміногенної спрямованості та мають значення для встановлення обставин участі у злочинній діяльності. До таких індикаторів належать: 1) публічне оголошення лідером рішення про включення нової особи до складу банди (35 %); 2) складання присяги або надання урочистої обіцянки щодо вірності угрупованню (20 %); 3) участь у ритуальному спільному розпиванні спиртних напоїв (16 %); 4) нанесення татуювання із символікою банди як маркера групової належності (11 %); 5) виконання «випробувального» завдання кримінального характеру (8 %); 6) внесення грошової суми до так званої «банди́тської каси» (5 %); інші форми ініціації (4 %). Такі дії становлять не лише зовнішні ритуали групової ідентифікації, але й виражають глибші психологічні механізми прийняття кримінальних норм та консолідації учасників навколо насильницької моделі поведінки.

Як відзначає А. А. Вознюк, специфічним проявом участі у банді або у вчинюваному нею нападі є заволодіння зброєю чи її пристосування для нападів. Набуття зброї – до або після вступу в банду – має істотне кримінологічне

значення, оскільки демонструє усвідомлену готовність особи до збройної агресії, відображає високий рівень внутрішньої криміногенної налаштованості, акцентуацію на насильстві, жорстокості та антисоціальній поведінці. Сам факт незаконного заволодіння зброєю за певних умов уже утворює самостійний склад кримінального правопорушення, а в контексті бандитизму є важливим доказом наміру брати участь у збройних нападах. Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що дії, пов'язані із самостійним заволодінням зброєю винними особами, фіксувалися у 24 % випадків, що підтверджує їхню кримінологічну значущість формування озброєної організованої групи [26, с. 277].

Іншими характерними способами участі у банді або у вчинюваному нею нападі є ті форми поведінки, що забезпечують її життєдіяльність, конспірацію та оперативну спроможність. Передусім це: а) участь у розробці або реалізації заходів конспірації, що охоплює приховування інформації про склад банди, її місцезнаходження, маршрути пересування, об'єкти нападів та способи маскування злочинної діяльності. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що такий тип дій фіксується орієнтовно у 17 % структур бандитських угруповань, що підкреслює важливість конспіративної діяльності як обов'язкової складової внутрішньої організації банди; 2) участь у розробленні планів нападів або формування алгоритмів їх здійснення, що передбачає вибір об'єктів посягання, визначення ролей членів банди, способів проникнення, характеру застосовуваного насильства та шляхів відходу. Такі дії були встановлені у 11 % вивчених кримінальних проваджень і свідчать про високий рівень структурованості та завчасної підготовки нападів; в) зберігання коштів банди (8 %), що проявляється у виконанні фінансово-облікових функцій, акумулюванні коштів для фінансування нападів, придбання зброї, техніки і засобів конспірації. Наявність такої ролі вказує на економічну складову організованих корисливо-насильницьких посягань; г) інші форми участі, які мають прикладний характер забезпечення бандитської діяльності: підшукання та використання інформації, наданої так званими «навідниками». Ними можуть бути: сторонні особи, незнайомі членам банди, які надають інформацію за грошову винагороду; особи, що самостійно звертаються до банди з пропозиціями щодо об'єктів нападів, не входячи при цьому до її складу; представники найближчого оточення членів угруповання, які забезпечують «внутрішній доступ» до об'єктів; особи, які у разі нестачі спільних коштів банди здійснюють внески, необхідні для організації нападу (10 %).

Такі форми участі не лише демонструють багаторівневу структуру злочинної активності, але й підтверджують кримінологічний висновок про те, що банда становить складну соціально-антисуспільну систему з розподілом ролей, чіткою вертикаллю підпорядкування та інтегрованими допоміжними механізмами, без яких здійснення збройних нападів було б неможливим.

Озброєність є ключовою ознакою, що підвищує суспільну небезпечність відповідної форми організованої злочинності й виразно відмежовує її від інших видів корисливої чи насильницької групової злочинності [27; 33, с. 142].

Пленум Верховного Суду України постановив, що при вирішенні питання, які види зброї належать до вогнепальної, а також чи є незаконним поводження з нею, судам необхідно керуватися Положенням про дозвільну систему (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 з подальшими змінами), Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів (затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 662; зі змінами, внесеними наказом від 13 квітня 1999 р. № 292) [82] та іншими нормативними актами [168].

Зокрема, у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду № 3 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» зазначено, що відповідно до названої Інструкції та інших нормативних актів до вогнепальної зброї…., належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї – як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей) [168].

Як специфічний різновид організованої злочинної діяльності, озброєні формування характеризуються підвищеним рівнем організації, стійкості, професійності, конспіративності та внутрішньої згуртованості. Вони одночасно зберігають тісний зв’язок із загальною злочинністю та суттєво відрізняються від її елементів за рівнем суспільної небезпечності, що зумовлюється поєднанням таких характеристик, як озброєність, груповий характер насильства, здатність до швидкої мобілізації та високий рівень координації

вертикальних і горизонтальних зв'язків. Саме тому бандитизм, як озброєна стійка організована групова форма злочинності, становить *якісно більш небезпечне* явище порівняно з окремими кримінальними правопорушеннями та потребує поглибленого кримінологічного аналізу з урахуванням його характеру і ступеня суспільної небезпечності.

На підставі викладених положень можна дійти висновку, що озброєність як кваліфікуюча ознака бандитизму полягає у наявності хоча б у одного члена групи пристроїв, приладів або інших предметів, конструктивно призначених і технічно придатних для ураження живої чи іншої цілі та таких, що не мають іншого (господарського чи спортивного) призначення, за умови усвідомлення всіма учасниками банди факту наявності зброї та реальної можливості її застосування під час нападів на підприємства, установи, організації чи окремих осіб, або за будь-яких інших обставин, безпосередньо пов'язаних з функціонуванням і злочинною активністю банди.

Узагальнюючи вищевикладене, на нашу думку, *бандитизм – це суспільно небезпечна форма організованої злочинної діяльності, яка полягає у створенні або функціонуванні стійкої, озброєної, внутрішньо структурованої організованої групи (банди), зорієнтованої на систематичне вчинення збройних нападів на підприємства, установи, організації чи окремих осіб, а також у будь-якій формі участі в такій групі або у підготовці, координації чи здійсненні нападів, що становлять основну мету її існування*. Таке розуміння бандитизму необхідно закріпити у ст. 257 КК України.

Варто звернути увагу на ще одну проблему. Зокрема, як організовану групу, банду розглядає В. В. Голіна, який серед її визначальних характеристик виокремлює: кількісний склад у три і більше особи, озброєність, стійкість, об'єднаність єдиним планом із розподілом функцій між учасниками та спеціальну мету – напад на підприємства, установи, організації чи окремих осіб [39, с. 19]. Важливою є також позиція Р. Л. Чорного, який, по-перше, розглядаючи банду одночасно крізь призму організованої групи та злочинної організації, відносить до її обов'язкових ознак: кількісний склад три і більше осіб, озброєність, стійкість, наявність єдиного плану з розподілом ролей, а ієрархічність і вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів вважає факультативними; по-друге, пропонує «зворотний» підхід до розмежування організованої групи та злочинної організації: якщо банду створено для вчинення лише тяжких та особливо тяжких злочинів, то за наявності ознак, передбачених ч. 4 ст. 28 КК України, вона є злочинною організацією; коли ж її діяльність спрямована на злочини невеликої чи середньої тяжкості, то така

група, за ознаками ч. 3 ст. 28 КК України, є організованою групою [221, с. 76–83].

На наш погляд, запропонований підхід є методологічно проблемним, оскільки в реальній слідчій практиці першочергово виникає питання про те, чи є конкретне організоване угруповання бандою, а не про його відповідність тим чи іншим формам співучасті. Визначити це без чіткого окреслення власне ознак банди (як окремого виду озброєного злочинного формування) неможливо. Визнання можливості існування банди як у формі організованої групи, так і злочинної організації, а також конструювання «комплексних» універсальних ознак бандитизму створює ризики для практичних органів досудового розслідування, оскільки унеможливлює вироблення однозначних критеріїв кваліфікації.

Аналіз ст. 28 КК України демонструє, що організовані групи та злочинні організації справді мають низку спільних рис: попередня зорганізованість, наявність плану спільної діяльності, стабільний склад, координація дій, розподіл функцій (у формі функціонального розмежування чи ієрархічності). Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 р. конкретизує зміст категорій «стійкість», «ієрархічність» та «зорганізованість», що дозволяє визначити внутрішні (дисципліна, підпорядкованість, правила поведінки, централізація управління) та зовнішні (корупційні зв’язки, протидія конкурентам, наявність тіньових фондів) фактори, які забезпечують функціонування відповідних структур [165]. Саме набуття зовнішньої стійкості (за наявності ієрархії та спрямованості на тяжкі злочини) зазвичай означає трансформацію організованої групи у злочинну організацію.

Водночас формальні критерії розмежування цих понять – кількість учасників (три чи п’ять), або ступінь тяжкості злочинів – не є вирішальними, оскільки і організована група може включати п’ять і більше осіб та спеціалізуватися на тяжких злочинах. Тому посилання на ч. 4 ст. 28 КК України щодо мети координації злочинної діяльності також не дозволяє провести однозначне розмежування, адже такі функції фактично притаманні будь-якій структурованій групі.

Отже, сукупність ознак організованої групи та злочинної організації, передбачених ст. 28 КК України, не забезпечує чіткого й уніфікованого розмежування цих понять, що логічно пояснює наукові спроби розглядати банду як таку, що може відповідати параметрам обох форм. Разом із тим, з позиції кримінологічного дослідження бандитизму та практичних потреб кваліфікації, така конструкція є дискусійною та недостатньо ефективною,

оскільки ускладнює виявлення специфічної природи банди як озброєного, стійкого, агресивного формування, діяльність якого безпосередньо спрямована на насильницькі напади, що становлять особливо підвищену суспільну небезпеку.

Відтак, поняття «злочинна організація» повинно охоплювати стійке структуроване об'єднання двох і більше організованих злочинних груп, метою яких є не просто «вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину», а – «здійснення довготривалої злочинної діяльності», у зв'язку з чим, пропонуємо внести зміни до ч. 4 ст. 28 КК України: «4. *Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким структурованим об'єднанням двох і більше організованих злочинних груп, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою здійснення довготривалої злочинної діяльності учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп*».

Підсумовуючи викладене у підрозділі, слід наголосити, що найбільш суттєвими критеріями, які дозволяють інтегрувати всю багатоманітність озброєних форм організованої злочинності в єдину кримінологічну систему та водночас чітко відмежувати їх від інших проявів групової злочинної діяльності, є такі: наявність стійкої антисоціальної мотивації до застосування насильства як базового інструменту досягнення злочинної мети; озброєність учасників, що передбачає фактичне володіння зброєю, вибуховими речовинами чи вибуховими пристроями та готовність до їх застосування; спрямованість діяльності на систематичне вчинення тяжких і особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів, які становлять підвищений ризик для життя і безпеки громадян, а також для громадської безпеки загалом.

На практиці такі угруповання характеризуються вузькою спеціалізацією – у більшості випадків це один або два основні види злочинів (зазвичай розбійні напади, вимагання чи умисні вбивства), що реалізуються шляхом раптових, добре підготовлених, відкритих нападів із застосуванням зброї, часто з тяжкими наслідками для потерпілих. Високий рівень координації, чіткий розподіл ролей, наявність внутрішньої дисципліни та конспіративних правил дозволяють таким формуванням тривалий час зберігати стійкість та залишатися малоуразливими для правоохоронних органів. У цьому контексті бандитизм є найбільш небезпечною та концентрованою формою озброєної організованої злочинності, що уособлює найвищий рівень озброєності, організованості, внутрішньої

ієрархії та насильницького характеру дій, який принципово відрізняє його не лише від загальнокримінальних насильницьких проявів, а й від інших організованих злочинних структур. Бандитизм поєднує в собі усі ключові ознаки озброєної організованої злочинності, зокрема: стійкість, озброєність, централізоване управління, спеціальну мету систематичних нападів і здатність завдавати масштабної шкоди життю, здоров'ю та власності громадян, а також публічній та національній безпеці. Саме тому бандитизм постає як самостійний, якісно відокремлений об'єкт кримінологічного дослідження, що потребує комплексного аналізу з позицій кримінального права, оперативно-розшукової діяльності, психології та інших наук. У сучасних умовах, особливо в умовах воєнного стану, коли рівень доступу до зброї, мобільність груп і соціально-економічні ризики істотно зростають, кримінологічне осмислення феномену бандитизму набуває особливої актуальності, визначаючи необхідність заходів запобігання озброєним формам організованої злочинності.

1.3. Зарубіжний досвід діяльності правоохоронних органів щодо запобігання бандитизму

Запобігання бандитизму потребує системного вивчення та врахування зарубіжного досвіду, що сформувався в умовах різних правових традицій, моделей поліцейської діяльності та підходів до забезпечення громадської безпеки. У багатьох державах світу бандитизм розглядається не лише як кримінально-правова категорія, а як комплексне соціально-правове явище, що поєднує ознаки організованої злочинної діяльності, насильницької субкультури, незаконного обігу зброї, кримінальної агресії та високого рівня суспільної небезпечності. Саме тому зарубіжні правоохоронні системи виробили широкий спектр кримінологічних механізмів, спрямованих на раннє виявлення, нейтралізацію та мінімізацію ризиків, пов'язаних із діяльністю озброєних злочинних угруповань.

Вивчення позитивної зарубіжної практики дозволяє виявити ефективні моделі інституційного забезпечення, міжвідомчої координації, інструменти аналітичної розвідки, а також запобіжні соціально-економічні програми, що довели свою результативність у боротьбі з кримінальними формуваннями – бандами, які використовують зброю як базовий інструмент злочинної діяльності. Зокрема, у країнах ЄС, США, Канаді накопичено значний досвід щодо виявлення та ліквідації озброєних угруповань, боротьби з кримінальними

бандами, насильницьким організованим структурам у мегаполісах, а також щодо контролю за обігом зброї, що виступає ключовим чинником запобігання бандитизму.

Більше того, з огляду на сучасні виклики, спричинені воєнним станом, зростанням обігу нелегальної зброї, посиленням кримінального насильства та появою нових ризиків для громадської безпеки, вивчення зарубіжного досвіду набуває праксеологічного значення. Використання кращих зарубіжних практик може стати підґрунтям для вдосконалення національної системи запобігання бандитизму, формування ефективної кримінологічної політики та зміцнення потенціалу правоохоронних органів у боротьбі з озброєними організованими формуваннями [142].

Повномасштабна збройна агресія проти України започаткувала якісно нову епоху ескалації міжнародних конфліктів, актуалізувала і посилила дію деструктивних процесів у глобальному безпековому середовищі та спричинила появу додаткових ризиків для міжнародної та регіональної стабільності. Унаслідок фактичного демонтажу елементів міжнародно-правового порядку та повернення до практики «права сили», що суперечить основоположним принципам Статуту ООН, зростає ризик системного колапсу архітектури глобальної безпеки. За оцінками міжнародних аналітичних інституцій, у разі подальшої деградації міжнародно-правових механізмів кількість регіональних конфліктів може зрости на 35–40 % у найближче десятиліття, що, у свою чергу, зумовлюватиме масштабне неконтрольоване поширення загроз транснаціонального характеру, включно зі зростанням організованої злочинності та бандитизму [152].

Аналіз світового досвіду протидії злочинності свідчить, що у сучасних умовах злочинні формування створюють реальну загрозу демократичному розвитку й національній безпеці. Згідно з даними ООН, понад 30 % організованих злочинних угруповань мають стійкі міжрегіональні або транснаціональні зв’язки, а близько 20 % їхніх доходів формується у сферах, що безпосередньо пов’язані з використанням або незаконним обігом зброї. Кримінальні структури дедалі активніше спрямовують зусилля на встановлення контролю над високодохідними сегментами економіки, що ускладнює діяльність правоохоронних органів та потребує застосування комплексних превентивних заходів [239].

Як слушно наголошує М. Г. Вербенський, відсутність єдиної державної концепції запобігання злочинності та неузгодженість загальнодержавних, регіональних і секторних програм соціальної профілактики істотно знижують

ефективність протидії кримінальним проявам [22]. У таких умовах, зауважує О. Ю. Шостко, зусилля правоохоронного сектору відірвані від єдиної стратегічної рамки, не дають очікуваного системного результату [226]. Це не відповідає принципам правової, демократичної та соціальної держави, проголошеним Конституцією України, та не враховує того факту, що боротьба зі злочинністю давно вийшла за межі окремих національних юрисдикцій і перетворилася на глобальну проблему, яка потребує координації на міжнародному рівні.

Організована злочинність, у тому числі її озброєні форми, залишається одним із найбільш небезпечних соціальних феноменів сучасності. За даними Європолу, до 15 % тяжких насильницьких злочинів у ЄС прямо пов'язані з діяльністю організованих угруповань, а близько 10 % їхніх операцій включають використання вогнепальної зброї [62]. Така злочинність нав'язує суспільству власні «цінності», формує альтернативні кримінальні норми поведінки, активно проникає у політичні процеси, сферу економічної діяльності, міжетнічні та соціальні відносини [123, с. 446–447].

Серед форм організованої злочинності, бандитизм виділяється поєднанням насильницької спрямованості, внутрішньої структурованості, стійкої ієрархії та використанням вогнепальної зброї як системного інструмента злочинної діяльності. Транснаціональні тенденції, що простежуються в останні десятиліття, показують, що бандитизм дедалі частіше набуває характеристик організованої озброєної мережевої діяльності, що здатна посягати не лише на економічні та майнові відносини, але й на системи державного управління, правопорядок, громадську безпеку і міждержавну стабільність.

Починаючи з 2014 року Україна зіткнулася з принципово новими викликами безпеці, наслідком яких стали анексія Автономної Республіки Крим та часткова окупація територій Донецької і Луганської областей. Подальша відкрита агресія РФ у 2022 році, здійснена під приводом так званої «спеціальної військової операції», радикально трансформувала безпекове середовище не лише України, але й усієї Європи. Масштабні бойові дії, нехтування міжнародним гуманітарним правом, цілеспрямовані атаки на цивільну інфраструктуру, систематичні факти мародерства, катувань, убивств та інших тяжких насильницьких дій російських військ – усе це актуалізувало питання запобігання організованим озброєним формам злочинності, зокрема бандитизму, у глобальному вимірі [59].

Сучасні негативні геополітичні тенденції прямо впливають на поширення озброєних злочинних угруповань, що діють в умовах конфліктів і

постконфліктних регіонів. У цьому контексті важливим є міжнародний досвід, напрацьований через механізми ООН. Незважаючи на те, що протягом багатьох років Україна не брала активної участі в реалізації рішень Конгресів ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя, саме ці форуми стали основою для формування загальносвітових підходів до запобігання насильницьким організованим структурам – включно з бандами.

Конгреси ООН, починаючи з 1955 року, послідовно формували стандарти, рекомендації та політико-правові орієнтири, що прямо стосуються запобігання бандитизму, а саме:

- удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо боротьби з насильницькими організованими угрупованнями (Женева, 1955; Лондон, 1960);
- розвиток спеціальних поліцейських підрозділів для протидії груповим насильницьким посяганням (Лондон, 1960);
- формування комплексних стратегій запобігання злочинності, що охоплюють соціальні, економічні та кримінально-правові інструменти (Стокгольм, 1965; Кіото, 1970);
- міжнародну координацію у боротьбі з насильницькою та організованою злочинністю, включаючи обмін оперативною інформацією (Мілан, 1985; Гавана, 1990);
- вироблення глобальних рекомендацій щодо протидії транснаціональним озброєним групам та насильницьким організованим формуванням (Каїр, 1995; Відень, 2000; Бангкок, 2005) [102].

Особливої ваги у контексті запобігання бандитизму набули положення:

- Гаванського конгресу (1990 р.), де вперше на міжнародному рівні виокремлено зв’язок між організованою злочинністю, тероризмом і діяльністю озброєних груп;
- Бангкокської декларації (2005 р.), у якій наголошено на необхідності глобальної кооперації правоохоронних органів у боротьбі з озброєними злочинними формуваннями;
- Дохінської декларації (2015 р.), в якій наголошено, що організована злочинність становить пряму загрозу національній і міжнародній безпеці, стабільності та державності; призводить до втрати довіри до демократичних перетворень [75], а відтак потребує розширення міжнародного співробітництва [57];
- Кіотської декларації (2020 р.), яка підкреслила транснаціональний характер озброєних банд, їх адаптацію до цифрових технологій і потребу у створенні високотехнологічних механізмів запобігання [88].

Міжнародний досвід, акумульований через Конгреси ООН, містить ефективні моделі запобігання бандитизму, що ґрунтуються на:

- створенні спеціалізованих поліцейських підрозділів для боротьби з озброєними угрупованнями;
- впровадженні міжрегіональних та міжнародних інформаційних мереж для обміну даними про організовані озброєні формування;
- інтеграції соціальних, економічних і кримінально-правових інструментів впливу на злочинність;
- розвитку кримінологічних досліджень щодо насильницьких групових форм злочинності;
- запровадженні стандартів поводження з правопорушниками, включно з механізмами ресоціалізації та профілактики рецидиву;
- посиленні співпраці держав у сфері протидії бандитизму та іншим насильницьким формам ОЗ.

Таким чином, міжнародний досвід, сформований упродовж майже семи десятиліть діяльності Конгресів ООН, становить важливу теоретичну та практичну базу для вдосконалення національних стратегій запобігання бандитизму в Україні, особливо в умовах воєнної агресії й гібридних загроз, які сприяють поширенню озброєних кримінальних формувань. Однак, проведений аналіз матеріалів усіх Конгресів ООН засвідчує, що попри їх комплексність і значний внесок у формування міжнародних стандартів запобігання злочинності, питання ведення війни та її прямого впливу на криміногенну ситуацію – зокрема на ескалацію озброєних форм організованої злочинності та бандитизму – жодного разу не стало предметом спеціального обговорення. Це видається особливо парадоксальним, враховуючи історичний досвід тривалих військових конфліктів (Корейська війна, війна у В’єтнамі, війна в Афганістані, конфлікт в Іраку), у ході яких завжди спостерігалося різке зростання діяльності озброєних злочинних груп, нелегального обігу зброї, мародерства, насильницьких нападів та інших проявів бандитизму.

Вітчизняна кримінологічна наука традиційно розглядає злочинність як соціально обумовлене явище, що визначається сукупністю причин і умов її виникнення, характеристиками особи злочинця, а також системою заходів запобігання окремим видам кримінальних правопорушень [121; 122; 123]. З огляду на це, питання впливу війни на динаміку бандитизму – є невід’ємною складовою сучасного кримінологічного дискурсу, оскільки воєнний стан радикально змінив криміногенну ситуацію в країні.

Враховуючи зазначене, логічно було б очікувати, що проблематика війни, її кримінологічних наслідків, а також розроблення заходів запобігання озброєним злочинним формуванням у період військових конфліктів стане предметом розгляду Конгресів ООН та буде відображена у спеціальній міжнародній Конвенції. Адже саме рекомендації ООН відіграють ключову роль у формуванні міжнародно-правових орієнтирів, координації зусиль держав, розробці стандартів діяльності правоохоронних органів та вдосконаленні національного законодавства у сфері боротьби зі злочинністю.

На сучасному етапі, коли світ стикається з безпрецедентним зростанням транснаціональної організованої злочинності, гібридних загроз, мілітаризації злочинних угруповань та поширенням бандитизму в умовах збройних конфліктів, відсутність міжнародно-правових актів, які б системно регулювали запобігання злочинам у воєнний час, виглядає критичним. Відтак нагально постає потреба у формуванні універсальних міжнародних стандартів запобігання озброєним злочинним формуванням у період війни, посиленні міжнародної співпраці правоохоронних органів та закріпленні на рівні ООН спеціалізованих механізмів запобігання бандитизму в умовах збройної агресії.

Звертаючи увагу на практичний досвід провідних правових держав світу щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими злочинними групами, дозволяє сформувати цілісне уявлення про засади ефективної національної стратегії запобігання озброєним формам організованої злочинності, розроблення якої сьогодні є нагальною потребою для України. У контексті поглиблення політичної та соціальної нестабільності, спричиненої збройною агресією, спостерігається зростання кількості банд, а також формування незаконних воєнізованих формувань, що акумулюють значні обсяги зброї та боєприпасів. Масштаб незаконного обігу зброї унеможливлює її оперативне відстеження та ускладнює контроль з боку держави, що безпосередньо впливає на криміногенну ситуацію, підсилюючи насильницькі прояви злочинності [31].

У зарубіжних підходах до запобігання бандитизму, який у більшості правових систем розглядається як один з найнебезпечніших проявів організованої злочинності, простежуються дві фундаментальні моделі – традиційна та нетрадиційна, кожна з яких формує окремий вектор національної кримінальної політики.

Традиційний підхід ґрунтується на посиленні інституцій спільної кримінальної юстиції та орієнтований на правові механізми державного примусу, що охоплюють: розвиток спеціалізованого кримінального

законодавства, зокрема норм про боротьбу з відмиванням доходів, фінансовий моніторинг, арешт та конфіскацію активів банд і організованих угруповань; удосконалення кримінального процесу, передусім інструментів міжнародної співпраці, розшуку, екстрадиції, спільних слідчих груп, що дозволяють ефективно переслідувати учасників озброєних злочинних об'єднань; створення ресурсної та організаційної бази для спеціалізованих підрозділів, зокрема центральних агенцій, здатних протидіяти озброєним угрупованням, здійснювати аналітичну, оперативно-розшукову й превентивну діяльність на національному та міждержавному рівнях.

Нетрадиційний підхід, сформований у країнах із розвиненою системою безпеки, спрямований на запобігання криміногенних факторів, що породжують умови для формування банд. Він включає: – community-based prevention (інформування громадян про ризики діяльності банд, розвиток «гарячих ліній», участь населення у програмах індивідуальної безпеки та у роботі громадських організацій), – public administration, орієнтовані на усунення можливостей для бандитських нападів через контроль за зброєю, відеоспостереження, містобудівні рішення, обмеження нічної торгівлі, регламентацію діяльності охоронних структур тощо [24, с. 177].

У світовій практиці виокремлюють два інституціональні підходи до організації системи запобігання бандитизму:

1. модель загальної компетенції, у межах якої усі правоохоронні органи здійснюють запобігання бандитизму без створення окремих структур;

2. модель спеціалізованих органів, коли формуються відомства або підрозділи з окремими повноваженнями щодо боротьби з озброєними злочинними групами [21; 63].

Саме друга модель має найбільшу цінність для імплементації, що підтверджується досвідом США, Великої Британії, Німеччини, Канади, Австрії, Італії та Хорватії, у яких створені мережі спеціальних підрозділів (FBI Gang Units, British Organized Crime Groups Disruption Units, BKA в Німеччині, карабінерські ROS в Італії тощо), здатних ефективно боротися з озброєними угрупованнями та запобігати їх формуванню.

Водночас необхідно зазначити, що виділення бандитизму як окремого складу злочину є нетиповим для більшості правових систем, оскільки озброєні напади у складі групи, як правило, охоплюються загальним поняттям організованої злочинності та кваліфікуються за суміжними складами (вбивство, розбій тощо). Саме тому зарубіжні запобіжні моделі не виокремлюють бандитизм як окрему категорію, але містять ефективні механізми запобігання

озброєним нападам і нейтралізації бандформувань, що становлять значну цінність для удосконалення української системи запобігання бандитизму.

Для підвищення ефективності запобігання бандитизму низка зарубіжних держав сформували спеціалізовану інституційну інфраструктуру, що дозволяє здійснювати як кримінологічний вплив на злочинні формування. Особливо показовим у цьому аспекті є досвід США, де система правоохоронних органів постає складним конгломератом централізованих федеральних та децентралізованих місцевих структур, інтегрованих у єдину модель реагування на організовану злочинність і збройні угруповання [250, с. 142–144]. Завдання запобігання бандитизму прямо або опосередковано покладене понад на 70 федеральних відомств, серед яких ключову роль відіграють три інституції:

1. Федеральне бюро розслідувань (FBI), у структурі якого боротьба з озброєними організованими групами є пріоритетним напрямом, а оперативні підрозділи спеціального призначення здійснюють високоризикові силові операції із затримання озброєних злочинців [242];

2. Федеральна атторнейська служба (U.S. Attorney’s Office), що забезпечує процесуальний супровід справ, пов’язаних зі збройними злочинними формуваннями;

3. Велике журі, яке, будучи органом попереднього кримінального переслідування, формує основу кримінального процесуального реагування на діяльність озброєних груп, ухвалюючи рішення про пред’явлення обвинувачення або припинення розслідування [244, с. 87].

У межах реалізації Федеральної програми боротьби з організованою злочинністю створено так звані *Strike Forces* («Ударні сили») – міжвідомчі оперативні групи, що функціонують під координацією Міністерства юстиції США та орієнтовані саме на виявлення, документування й нейтралізацію озброєних злочинних угруповань [251]. Їхня діяльність ґрунтується на широких аналітичних можливостях, міжвідомчому обміні інформацією та активному залученні прокуратури для забезпечення невідворотності покарання [237].

Важливу роль у запобіганні бандитизму відіграють структурні підрозділи Міністерства фінансів США, зокрема: – Secret Service, відповідальна за розслідування фінансових злочинів, що нерідко супроводжують функціонування озброєних угруповань (фінансування через тіньові схеми, фальшування документів) [252]; – Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF), яке спеціалізується на боротьбі з незаконним обігом вогнепальної зброї та вибухових речовин – ключовим ресурсом бандитських структур [235].

Відповідно до законодавства США функції щодо запобігання організованій злочинності розподілені між федеральним та місцевим рівнями. Певний внесок у виявлення та припинення діяльності озброєних груп здійснюють Митна служба, Міністерство праці США, Державний департамент, що забезпечує зовнішньополітичне реагування на транснаціональні кримінальні загрози та ін. Однак саме FBI виконує роль центральної координуючої ланки, організаційна структура якого включає Головне управління у Вашингтоні та 59 регіональних агентств, кожне з яких має власні підрозділи для боротьби з насильницькими та озброєними злочинними формуваннями. Структурний поділ за лініями спеціалізації дозволяє оперативно реагувати на різні форми бандитизму, включно з збройними нападами, вимаганням, незаконним обігом зброї та вибухових пристроїв [240].

Значущою перевагою є можливість формування спільних міжвідомчих груп, до складу яких входять агенти ФБР, місцеві поліцейські та представники інших федеральних служб. Усі координаційні функції в таких групах покладаються на ФБР, що забезпечує оперативну узгодженість дій та швидке реагування на загрози.

Особливу увагу у США приділяють системі добору персоналу ФБР, що є критично важливою для запобігання бандитизму з огляду на високий рівень ризику та складність оперативних завдань. Високі стандарти відбору – освіта, стаж роботи, фізична підготовка, тестування інтелекту та психологічної стабільності, багаторівнева перевірка доброчесності, у тому числі поліграф – забезпечують виключно високий рівень кадрової компетентності (до служби зараховується лише 3–5 % претендентів) [241]. Кандидати проходять інтенсивний курс підготовки в Академії ФБР тривалістю 16–24 тижні, а протягом перших двох років працюють під наглядом досвідчених наставників. Така модель гарантує професіоналізацію кадрів та мінімізує ризики кадрового дефіциту, характерного для багатьох країн, що протидіють озброєним кримінальним угрупованням.

Досвід США засвідчує, що високоспеціалізовані, технічно оснащені та кадрово стабільні правоохоронні структури здатні ефективно протистояти діяльності озброєних організованих груп, у тому числі бандитизму, забезпечуючи широке застосування міжвідомчих механізмів, аналітики на основі даних та комплексного кримінального переслідування.

У Великій Британії одним із найбільш показових прикладів інституційної відповіді на зростання організованих насильницьких угруповань, включно з бандами з високим рівнем озброєності, стало створення у 2006 р. Служби по

боротьбі з організованою злочинністю – SOCA (Serious Organised Crime Agency), яка функціонувала до реорганізації у 2013 р. в Національне агентство злочинності NCA. Пріоритетами SOCA були: підвищення обізнаності населення про діяльність організованих угруповань; розширення обсягів повернення незаконно отриманих активів; збільшення кількості розкритих тяжких злочинів; створення постійного тиску на організовані та озброєні групи через удосконалені оперативно-розшукові та слідчі дії, а також запровадження інноваційних засобів протидії насильницькій злочинності [246].

За даними NCS, оприлюдненими у щорічному звіті для Президента Європейського Союзу у травні 2024 р., ключовими характеристиками організованої злочинності на території країни визначалися: – формування стійких міжетнічних альянсів заради максимізації прибутку; – кооперація між злочинними групами, які не входять до єдиної організації, але здійснюють спільні операції; – розширення спектра кримінальної діяльності задля збільшення джерел незаконних доходів [238].

Запобігання організованій злочинності, зокрема її озброєним формам, у Британії розглядається як ключовий компонент політики «law and order», що охоплює широкий комплекс соціальних, кримінально-правових, управлінських та фінансових заходів, спрямованих на зниження рівня насильства, підвищення громадської безпеки та зміцнення довіри громадян до поліції. Національна стратегія акцентує на вдосконаленні кримінального законодавства, модернізації інституцій правосуддя, а також реформуванні системи виконання покарань, включно з розширенням можливостей для превентивного впливу [243].

Теорія «deterrence» («залякування»), на якій частково базується британська кримінальна політика, передбачає використання суворих заходів щодо осіб, причетних до тяжких насильницьких злочинів, включно з продовженими строками позбавлення волі для небезпечних рецидивістів. Такий підхід був розроблений насамперед для нейтралізації особливо агресивних злочинних груп, зокрема тих, що характеризуються високою озброєністю та схильністю до нападів, тобто структур, найближчих за змістом до феномену бандитизму. Політика підвищення суспільної безпеки включає: збільшення фінансування силових структур та кількісне зростання поліцейського персоналу; розширення оперативних повноважень поліції для швидкого блокування підготовки насильницьких злочинів; інвестиції в сучасні технічні засоби контролю та розвідки; розвиток системи підтримки жертв злочинів, включно з компенсаційними виплатами та психологічною допомогою [249].

Важливою ознакою британської моделі є активне впровадження ситуативних підходів до профілактики злочинності – від програм із підвищення безпеки міського середовища (CPTED) до широкого застосування камер відеоспостереження, які довели ефективність у стримуванні озброєних нападів та вуличних злочинів [248].

Таким чином, зарубіжний досвід Великобританії демонструє комплексний та багаторівневий підхід до запобігання організованим озброєним нападам і формуванню середовища, несприятливого для діяльності бандитських угруповань, що забезпечується поєднанням кримінально-правових, оперативно-розшукових, фінансово-контрольних та соціально-профілактичних інструментів.

В Італії, яка має один із найтриваліших і найжорсткіших досвідів протидії мафіозним та озброєним злочинним угрупованням (Cosa Nostra, ‘Ndrangheta, Camorra), Парламентом було створено комплекс високоспеціалізованих інституцій, спрямованих на нейтралізацію бандитизму у його мафіозних формах. Ключовими елементами цієї системи є: Національна дирекція з боротьби з мафією та тероризмом – Direzione Nazionale Antimafia e Antiterrorismo (DNA); окружні анти-мафіозні прокуратури (Direzioni Distrettuali Antimafia, DDA); державне слідче управління з боротьби з мафією. Додатково у структурі Генеральної прокуратури функціонує Оперативно-слідчий департамент протидії мафії, що забезпечує координацію між прокуратурою, поліцією та карабінерами [12, с. 93].

Офіційна діяльність цих органів ґрунтується на регулярній парламентській підзвітності: Міністр внутрішніх справ Італії зобов’язаний кожні шість місяців подавати парламенту звіт про стан боротьби з мафіозними угрупованнями, а щороку – розширений звіт про тенденції організованої злочинності [245]. Саме італійська модель вважається найбільш ефективною європейською системою боротьби з бандами, що постійно адаптується до нових викликів, включно з транснаціональними організованими мережами.

В Австрії, реагуючи на зростання організованої злочинності та наркотрафіку (що є одним із ключових джерел фінансування озброєних угруповань), у структурі Міністерства внутрішніх справ було створено дві спеціалізовані інституції: Федеральну службу з боротьби з організованою злочинністю та Центральний департамент кримінальних розслідувань у сфері незаконного обігу наркотиків. Підрозділ фінансових розслідувань отримав повноваження фіксувати й блокувати транзакції, пов’язані з «брудними коштами», що особливо важливо для припинення діяльності озброєних груп,

які використовують доходи від наркотиків для закупівлі зброї. Банки країни законодавчо зобов'язані подавати повідомлення про фінансові операції, що містять ознаки відмивання коштів, до відповідного відділу федеральної поліції [98, с. 159]. Таким чином, в Австрії формується модель запобігання бандитизму через блокування фінансових потоків і моніторинг ризикових груп.

У Хорватії у 2001 р. було створено один із найуспішніших у Центральній Європі органів з протидії організованій злочинності – USKOK (Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta), що функціонує у структурі Державної прокуратури. Його очільник одночасно є Заступником Генерального прокурора та призначається на чотири роки. USKOK здійснює процесуальне керівництво та нагляд за розслідуванням злочинів, пов'язаних із організованими групами та тяжкими насильницькими злочинами, що становлять загрозу державній безпеці. Оперативні дії виконуються офіцерами спеціалізованих підрозділів, однак стратегічне та координаційне управління належить саме органу прокуратури [253]. Така модель вирізняється чіткою вертикаллю управління, централізацією процесуального контролю, спеціальною підготовкою прокурорів та поліцейських, а також тісною міжвідомчою взаємодією – чинниками, які значною мірою підвищили ефективність протидії озброєним групам, що у 1990-х – на початку 2000-х активно формувалися на тлі поствоєнної нестабільності.

Певний науковий інтерес становлять апробовані зарубіжні практики запобігання насильницьким організованим формам злочинності, зокрема тим, що становлять кримінологічну основу для запобігання бандитизму. Одним із найбільш ефективних інструментів є стратегія «community policing» (політика орієнтації на місцеві громади), яка у країнах Азії та Заходу використовується для раннього виявлення озброєних груп, мінімізації ризиків раптових нападів та підвищення спроможності поліції отримувати інформацію про потенційних учасників бандформувань. Показовим є досвід Японії, де ще у 1930-х роках були створені спеціалізовані асоціації запобігання злочинності (Bōhan kyōkai), що згодом стали загальнодержавною інституцією превенції та продовжують функціонувати дотепер. Вони діють при поліцейських відділках і виконують роль посередницької ланки між поліцією та громадою, що сприяє своєчасному виявленню ознак діяльності озброєних груп. Основними формами їх роботи є: інформування поліції про небезпечні інциденти на території префектур; поширення даних щодо рівня криміногенної активності; зменшення віктимізації громадян через превентивне консультування; проведення інформаційних кампаній на підприємствах і в установах [176, с. 201]. Для боротьби з

організованими озброєними угрупованнями та профілактики насильницьких нападів саме така модель громадської участі створює додатковий превентивний бар'єр, знижуючи можливість прихованої мобілізації банд.

Як слушно зазначає М. Г. Колодяжний, неефективність суто репресивної моделі, яка домінувала у багатьох західних країнах у XX ст., спричинила пошук альтернатив, що спроможні зменшувати злочинність шляхом обмеження можливостей для її вчинення. На цьому ґрунтується стратегія ситуаційного запобігання, яка стала центральною складовою європейських та американських підходів до протидії насильницьким проявам організованої злочинності й бандитизму, адже спрямована на зменшення шансів на успішні збройні напади та нейтралізацію умов, що полегшують створення та діяльність банд. Концепція ситуаційної превенції включає просторову профілактику та теорію «розбитих вікон», які на практиці спрямовані на усунення соціальних і фізичних просторів, де можуть формуватися або укріплюватися озброєні групи [96].

Ситуаційне запобігання базується на низці кримінологічних теорій, безпосередньо релевантних до запобігання бандитизму:

– теорії раціонального вибору, що виходить із того, що учасники озброєних груп, плануючи напад, оцінюють ризики затримання, готовність поліції до негайного реагування та складність втечі;

– теорії рутинної діяльності, відповідно до якої збройний напад або насильницький злочин здійснюються за збігу трьох елементів – мотивованого злочинця, доступної мішені та відсутності «охоронця»; слідчо-оперативна практика свідчить, що у випадку бандитизму саме присутність сторонніх осіб чи патрульних найчастіше зриває плани угруповання;

– теорії способу життя, яка пояснює, чому окремі категорії громадян або підприємств стають систематичними мішенями озброєних нападів (наприклад, транспортні компанії, ювелірні магазини, фінансові установи) [98, с. 48–49].

Отже, зарубіжний досвід доводить, що комбінація громадоорієнтованої політики та ситуаційної превенції формує ефективну платформу для запобігання бандитизму, знижує ризики створення озброєних груп і підвищує рівень контролю над потенційно небезпечним середовищем, що особливо актуально для України в умовах воєнного стану та широкої доступності зброї.

На відміну від традиційних теорій запобігання злочинності, що зосереджуються переважно на характеристиках окремої особи – потенційного злочинця чи жертви, теорія ситуаційного запобігання (SCP) виходить з оцінки криміногенності територій, тобто просторових та середовищних умов, що створюють можливості для формування й діяльності озброєних організованих

груп, включаючи банди. Саме тому SCP розглядається як один із найбільш практично орієнтованих підходів превенції, що є надзвичайно важливим в умовах зростання озброєних нападів та мобільності банд. Основою SCP є теорія раціонального вибору, відповідно до якої злочинець (або член озброєної групи) вчиняє напад лише тоді, коли співвідношення ризиків та очікуваної вигоди для нього є прийнятним, а ймовірність затримання – мінімальною. Це робить підхід особливо ефективним щодо запобігання бандитизму, оскільки останній характеризується високим ступенем попередньої підготовки, планування та орієнтації на максимальний злочинний результат при мінімальних ризиках.

У західних країнах ситуаційне запобігання традиційно пов'язується зі зменшенням фізичних можливостей для вчинення насильницьких посягань, зміною середовища та підвищенням суб'єктивного відчуття ризику у злочинців [236]. Найдетальніший аналіз цього напряму запропонував Р. Кларк, який виокремив п'ять стратегічних блоків SCP, що безпосередньо релевантні для попередження бандитизму.

1. Ускладнення вчинення злочину. Значна частина озброєних нападів є ситуаційно зумовленими. Р. Кларк пропонує такі заходи: а) зміцнення «мішені», щоб обмежити доступ до об'єктів нападів; б) контроль доступу (фізичні бар'єри, пропускні системи); в) додаткова перевірка осіб на виході з торгових та адміністративних приміщень; г) створення альтернатив антисоціальній поведінці; д) обмеження незаконного обігу зброї та спеціального обладнання, що є критично важливим саме у протидії бандитизму.

2. Підвищення ризиків учинення злочину. Злочинець, розуміючи високу ймовірність бути затриманим, як правило відмовляється від нападу. Заходи включають: а) посилення опіки (патрулювання, охорона об'єктів); б) сприяння природному спостереженню (освітлення, відеокамери); в) скорочення анонімності (контроль за переміщеннями у ризикових зонах); г) використання допоміжного персоналу; д) підсилення формального спостереження поліції.

3. Зменшення вигідності злочину. Формується через: а) укриття предметів посягання; б) маркування майна; в) блокування обігу викрадених речей; г) усунення економічної вигоди від нападів.

4. Скорочення провокацій. Провокації часто виникають через прогалини в роботі муніципальних служб або поліцейських підрозділів. Заходи: а) мінімізація розчарованості громадян; б) запобігання конфліктам; в) зменшення емоційного напруження; г) нейтралізація негативного тиску групи; д) запобігання наслідуванню злочинних моделей поведінки (елемент «розбитих вікон»).

5. Недопущення поширення виправдань злочинної поведінки. Багато злочинців (у т.ч. учасників банд) намагаються виправдати свої дії нібито незнанням закону. Для цього необхідні: а) публічні правила поведінки; б) забороняючі знаки; в) моральні заклики до громадян; г) профілактика алкоголізації та наркоманії.

Різноманітні механізми SCP успішно застосовуються у Великій Британії, США, Канаді, Австралії та країнах ЄС, особливо щодо запобігання озброєним групам та нападникам. Показовим прикладом є британська практика 1980-х рр., коли після масового встановлення захисних екранів між продавцями та покупцями у торгових закладах рівень розбоїв скоротився на 40 %, що свідчить про високу ефективність ситуаційного підходу в протидії насильницьким злочинам, у тому числі бандитським нападам.

Під просторовою профілактикою у зарубіжній кримінологічній доктрині розуміють окремий, високоефективний напрям спеціально-кримінологічного запобігання, заходи якого здійснюються державними й недержавними суб'єктами та спрямовані на зменшення рівня злочинності, створення безпечного середовища шляхом трансформації міського простору, архітектурних рішень, об'єктів інфраструктури, ландшафтного дизайну й способів використання територій. У контексті запобігання бандитизму такі заходи мають особливе значення, оскільки зміна криміногенно несприятливих умов, на які розраховують озброєні угруповання при плануванні нападів, значно ускладнює або робить неможливим реалізацію злочинного наміру, підвищує очевидність протиправної активності та створює передумови для негайного затримання членів банди на місці або невдовзі після вчинення посягання. Головна мета цього напряму – підсилення неформального соціального контролю над простором, що істотно звужує можливості для прихованого пересування, спостереження за потенційними жертвами та здійснення раптових озброєних нападів.

Істотними ознаками просторової профілактики є: мета – скорочення рівня кримінальних посягань, формування безпечного середовища життєдіяльності; принципи – економічна доцільність, активна участь громадян та їх об'єднань, комплексність, доступність; суб'єкти – органи поліції, органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, громадяни та їх ініціативні групи; об'єкт впливу – недоліки архітектури, організації громадського простору, технічної укріпленості житла, транспорту та іншого майна [96]. У сфері боротьби з бандитизмом ці ознаки набувають особливої ваги, адже озброєні групи традиційно використовують погано освітлені ділянки, ізольовані квартали, прогалини у відеонагляді, неструктуровані громадські простори, що знижує ризик їх викриття.

Просторова профілактика висуває низку вимог: цільове укріплення (посилення технічного захисту майна та об'єктів, які можуть стати мішенню банд); контроль доступу (обмеження проникнення сторонніх до будівель, дворів, підприємств); територіальність (локальні системи охорони та відеоспостереження, прив'язані до конкретної спільноти); підтримка діяльності (допомога громадянам у підвищенні рівня безпеки); технічне обслуговування (аудити безпеки поліцією для визначення вразливих зон, які можуть бути використані озброєними злочинцями); спостереження (усунення бар'єрів для природного контролю простору населенням). У країнах Західної Європи та Північної Америки (Велика Британія, США, Канада, Нідерланди, Німеччина, Франція) саме ця вимога сприяла широкому розповсюдженню програм сусідського спостереження Neighborhood Watch, а також загального посилення участі громадян у превенції в межах концепції community policing [99, с. 61; 45, с. 199], що довело свою ефективність і щодо стримування бандитизму.

Попри поширений раніше скепсис, дослідження вчених Університету Цинциннаті (США) продемонстрували, що реалізація просторової профілактики здебільшого не призводить до переміщення злочинності на інші території, натомість сприяє ланцюговому поширенню превентивних практик у сусідніх громадах, які прагнуть мінімізувати ризики зростання криміногенності на своїй території [247].

Теорія «розбитих вікон» (Broken Windows Theory – BWT), одна з найбільш відомих і водночас контроверсійних стратегій просторової профілактики, активно застосовується у США, Великій Британії, Канаді, Австралії, Німеччині, Франції, Нідерландах [98; 201] та поступово інтегрується у вітчизняну правоохоронну практику [30; 100]. Суть теорії полягає в тому, що своєчасна реакція на дрібні прояви антисоціальної поведінки – вандалізм, пиття алкоголю в публічних місцях, порушення правил благоустрою – істотно зменшує ймовірність виникнення тяжких насильницьких злочинів, у тому числі озброєних нападів та дій банд. Учені довели, що послаблення повсякденного соціального контролю створює атмосферу безкарності, яку швидко використовують озброєні групи, перетворюючи занедбані території на зони свого домінування [98].

Узагальнення зарубіжних стратегій зменшення можливостей вчинення нападів, аналіз їх соціальної природи та практики імплементації у розвинених країнах дозволяють переосмислити існуючу модель запобігання кримінальним правопорушенням в Україні загалом й щодо бандитизму зокрема. Головним завданням є створення безпечного середовища через посилення контролю над життєвим простором, редукцію ситуаційних можливостей для озброєних груп та зміцнення спроможності громад реагувати на підозрілу діяльність.

З урахуванням зарубіжних підходів доцільно впровадити такі заходи: зміщення акценту з пошуку першопричин злочинності на аналіз регіональної злочинності, що дозволить точніше ідентифікувати зони ризику бандитських нападів; створення спеціального підрозділу Національної поліції України, відповідального за запобігання кримінальним правопорушенням, з функціями координації і розробки відомчих профілактичних програм; впровадження місцевих програм («Сусідська варта», «Безпечний квартал»), орієнтованих на просторове стримування озброєних нападів; урахування органами місцевого самоврядування сучасних стандартів безпечного проектування середовища (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED); поширення інформаційних кампаній у спільнотах щодо самоубезпечення; робота з жертвами для запобігання повторній віктимізації.

Узагальнюючи зарубіжний досвід запобігання бандитизму, слід констатувати, що провідні країни вибудували багаторівневі, інституційно диференційовані системи запобігання створення та функціонування озброєних організованих угруповань, які поєднують потужні силові механізми раннього виявлення та сучасні запобіжні практики, орієнтовані на партнерство з громадою, просторове планування й мінімізацію можливостей для злочинної діяльності. У США, Великобританії, Італії, Німеччині, Канаді та низці інших країн сформовано ефективні спеціалізовані органи, здатні забезпечувати запобігання формуванню озброєних злочинних груп, їх фінансове блокування, контроль над зброєю та координацію міжвідомчої взаємодії. Водночас широке впровадження кримінологічних програм довело, що стійке зниження рівня насильницької організованої злочинності можливе лише за умов активної участі місцевих громад, ефективного просторового контролю, нейтралізації криміногенних зон та посилення соціального тиску на потенційних учасників банд. Зарубіжна практика переконливо демонструє, що саме поєднання силових і профілактичних моделей, а також упровадження систем безпеки дозволяє не лише запобігати бандитизму, а й перешкоджати його відтворенню. Для України, яка переживає воєнний стан, має масштабні деокуповані території та зіткнулася з неконтрольованим обігом зброї, цей досвід є надзвичайно цінним й окреслює необхідність розбудови спеціалізованих аналітико-оперативних структур, розвитку партнерської моделі «поліція – громада», застосування просторових і ситуаційних технологій, а також формування цілісної державної стратегії запобігання бандитизму на деокупованих територіях та прифронтових районах у період воєнного і післявоєнного відновлення.

Висновки до розділу 1

1. Державна політика України у сфері забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану формує перед кримінологічною наукою нові, надзвичайно складні завдання, що потребують глибокого теоретичного осмислення та практичного аналізу. Побудова демократичної, соціальної та правової держави неможлива без ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням у всіх сферах суспільного життя, особливо таким, що характеризуються збройним насильством, високим рівнем організованості та стійкою антисоціальною спрямованістю. До них належить і бандитизм, який в умовах воєнної агресії, нестабільності та соціальної вразливості населення набуває нових форм і масштабів.

2. Проведений аналіз свідчить, що динаміка сучасних соціально-політичних змін, трансформація криміногенної ситуації, реформування структурно-функціональної побудови правоохоронних органів, а також численні новели законодавства зумовлюють необхідність переосмислення підходів до вивчення організованої злочинності та її специфічної форми – бандитизму. Сьогодні особливо актуальним є розроблення ефективної кримінологічної методики запобігання злочинним формуванням, що здійснюють озброєні напади, оскільки саме вони створюють найбільш відчутну загрозу правопорядку, обороноздатності держави та безпеці громадян.

3. Найбільш суттєвими критеріями, що дозволяють об’єднати в єдину систему всю багатоманітність озброєних форм організованої злочинності та водночас відмежувати їх від інших кримінальних правопорушень, учинених організованими угрупованнями, є такі: наявність стійкої мотивації до застосування насильства як ключового засобу досягнення злочинної мети; озброєність учасників, тобто фактичне володіння та готовність до використання зброї (насамперед вогнепальної), вибухових речовин або вибухових пристроїв; спрямованість злочинної діяльності на систематичне вчинення тяжких і особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів. На практиці такі угруповання спеціалізуються на вчиненні одного чи двох видів злочинів, що реалізуються шляхом раптового відкритого нападу із застосуванням зброї, нерідко – з заподіянням тілесних ушкоджень або позбавленням життя потерпілих. До найбільш небезпечних проявів цієї категорії злочинності належить бандитизм, який уособлює найвищий рівень організованості, озброєності та насильницького характеру дій, що відрізняє його не лише від загальнокримінальних насильницьких посягань, а й від інших організованих

злочинних структур. Саме бандитизм характеризується поєднанням озброєності, стійкої внутрішньої структури, спеціальної мети систематичних нападів та підвищеної суспільної небезпечності, що робить його окремим і самостійним об'єктом кримінологічного аналізу.

4. Бандитизм посідає особливе місце у структурі організованої злочинної діяльності, виступаючи її найбільш небезпечною, насильницькою та соціально деструктивною формою, що одночасно поєднує ознаки організованості, насильства та озброєності. Зважаючи на три форми прояву бандитизму, визначені у ст. 257 КК України (створення озброєної банди з метою нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб; участь у такій банді; участь у вчинюваному нею нападі), обґрунтовано, що: 1) термін «організація» потребує заміни на «створення», оскільки більш точно відображає початковий етап формування банди та відповідає логіці конструкції запропонованого складу кримінального правопорушення; 2) банда є різновидом організованої групи (а не злочинної організації), що характеризується сукупністю обов'язкових ознак: участю не менше трьох осіб; об'єднаністю єдиним злочинним планом з чітким розподілом ролей; наявністю лідера та внутрішньої ієрархії; стійкістю і згуртованістю; обов'язковою озброєністю; спеціальною метою створення – систематичним учиненням збройних нападів, а не одноразовим їх вчиненням. Під озброєністю банди слід розуміти наявність хоча б у одного її учасника зброї – пристроїв, приладів чи інших предметів, конструктивно призначених і технічно придатних для ураження живої чи іншої цілі, які не мають альтернативного (господарського чи спортивного) призначення, за умови усвідомлення всіма членами групи факту наявності такої зброї та можливості її застосування під час нападів чи в інших ситуаціях, пов'язаних з функціонуванням банди; обґрунтовано віднесення до зброї й вибухових речовин.

5. Важливим елементом визначення соціально-правової природи банд є їх суспільна небезпечність, організована кримінальна протиправна спрямованість, озброєність, а відтак аргументовано, що поняття «злочинна організація» повинно охоплювати стійке структуроване об'єднання двох і більше організованих злочинних груп, метою яких є не просто «вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину», а – «здійснення довготривалої злочинної діяльності», у зв'язку з чим, запропоновано внесення змін до ст. 28 КК України: «4. *Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким структурованим об'єднанням двох і більше організованих злочинних груп, члени якого або структурні частини якого за*

попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою здійснення довготривалої злочинної діяльності учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп».

6. Проведений аналіз Конгресів ООН щодо попередження правопорушень засвідчив пріоритетні напрями запобігання бандитизму, що ґрунтуються на: створенні спеціалізованих поліцейських підрозділів для боротьби з озброєними угрупованнями; впровадженні міжрегіональних та міжнародних інформаційних мереж для обміну даними про організовані озброєні формування; інтеграції соціальних, економічних і кримінально-правових інструментів впливу на злочинність; розвитку кримінологічних досліджень щодо насильницьких групових форм злочинності; запровадженні стандартів поводження з правопорушниками, включно з механізмами ресоціалізації та профілактики рецидиву; посиленні співпраці держав у сфері протидії бандитизму та іншим насильницьким формам організованої злочинності.

7. У зарубіжній практиці чітко виокремлюються два стратегічні підходи до запобігання організованій злочинності, включно з бандитизмом. Перший, традиційний, ґрунтується на ефективному функціонуванні системи кримінальної юстиції та охоплює розроблення дієвого кримінального законодавства, удосконалення процесуальних норм щодо міжнародної правової допомоги, а також забезпечення правоохоронних органів ресурсами й інструментами, необхідними для здійснення результативних заходів запобігання. Другий, нетрадиційний, орієнтований на широку запобіжну діяльність і передбачає інформування населення про ризики, пов’язані з організованою злочинністю; впровадження механізмів оперативного зворотного зв’язку (зокрема «гарячих ліній»); залучення громадськості через інститути громадських організацій; реалізацію регуляторних та соціально-профілактичних програм. Сукупно такі підходи формують збалансовану модель запобігання, у якій поєднуються можливості державних інституцій та громадськості.

8. У сучасних умовах воєнного стану, масштабних внутрішніх переміщень населення, особливої актуальності набуває впровадження апробованих у превентивних методик на деокупованих та прифронтових територіях, таких як «community policing», «situational crime prevention», «broken windows theory» та «spatial prevention». Зазначені концепції, орієнтовані на партнерську взаємодію поліції, органів військово-цивільного управління та місцевих громад, формують цілісну модель раннього виявлення та нейтралізації

озброєних злочинних угруповань, мінімізації ризиків для осіб, потенційно схильних до участі у бандитських формуваннях, а також обмеження можливостей використання криміногенних зон для організації та підготовки нападів. У контексті деокупованих територій, де спостерігається фрагментованість соціального контролю, поширення нелегальної зброї, руйнування інфраструктури та зниження рівня довіри до державних інститутів, зазначені методики дають змогу створити безпечне середовище, швидко відновити локальні механізми правопорядку, зменшити вразливість населення до кримінального впливу та запобігти формуванню нових бандитських структур. На прифронтових територіях ці підходи дозволяють своєчасно виявляти ознаки кримінальних осередків, підвищувати спроможність громад до самоорганізації та забезпечувати ефективний контроль над простором, що в умовах війни є критично важливим для стримування насильницьких посягань. У післявоєнний період, коли суспільство стикається з проблемами соціальної дезінтеграції, повернення військових та мігрантів, відновленням економічної діяльності й реконструкцією населених пунктів, імплементація зазначених західних стратегій здатна стати ключовим елементом у системі комплексного запобігання бандитизму та забезпечення довготривалої громадської безпеки.

РОЗДІЛ 2.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАНДИТИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан та тенденції бандитизму

Вчинення кримінальних правопорушень загалом, а бандитизму зокрема, є динамічним соціальним явищем, що надзвичайно чутливо реагує на трансформації, які відбуваються у суспільстві, політичному просторі та безпековому середовищі. В умовах воєнного стану ці зміни набувають особливої швидкості та масштабу: зростання доступності зброї, переміщення великих мас населення, поява деокупованих територій, активізація диверсійно-розвідувальних груп, погіршення соціально-економічних умов та зниження рівня державного контролю формують нові виклики у сфері боротьби з бандитизмом. Ефективна протидія таким проявам потребує постійного моніторингу криміногенної та кримінальної ситуації, оперативного виявлення нових тенденцій, зокрема у структурі та способах дій бандитських формувань, і розроблення адекватних заходів реагування, здатних нейтралізувати зростаючу загрозу їх діяльності [107, с. 18].

Сучасний стан злочинності в Україні залишається одним із ключових суспільних викликів, а бандитизм – одним із найнебезпечніших його різновидів, оскільки безпосередньо загрожує громадській безпеці та життю людей, дестабілізує діяльність органів влади та місцевих громад. Воєнний стан суттєво змінив структуру насильницької кримінальності: зростає кількість озброєних нападів, підвищується професіоналізація злочинних груп, а тяжкість наслідків бандитських посягань зумовлює їхню майже мінімальну латентність. У регіонах спостерігаються не лише різні рівні поширеності бандитизму, а й поява його нових форм: напади на військовослужбовців у тилу, напади на транспорт із грошовими коштами або гуманітарними вантажами, використання сучасних засобів зв’язку та розвідки, експортування кримінальної активності з районів бойових дій у більш безпечні області [7, с. 5]. Формуються тенденції регіональної спеціалізації банд, їх переміщення разом із внутрішніми мігрантськими потоками, а також поява змішаних груп, що формуються з осіб із бойовим досвідом, кримінального середовища та маргінальних соціальних категорій [181, с. 74].

Розроблення ефективних заходів запобігання бандитизму безпосередньо залежить від розуміння об’єктивних закономірностей його розвитку, кількісних

і якісних характеристик, визначальних рис механізму підготовки та вчинення таких злочинів. Саме тому аналіз бандитизму має здійснюватися в межах його кримінологічної характеристики, яку обґрунтовано розглядають як сукупність науково достовірних даних про природу й тенденції цього явища, соціально-демографічні та мотиваційні характеристики учасників банд, обставини, способи, інструментарій та наслідки їх діяльності, що є необхідною інформаційною базою для побудови ефективних заходів запобігання [11, с. 93]. Саме системний аналіз цих складових дозволяє виявити сучасні тенденції розвитку бандитизму в Україні та розробити адекватні механізми його нейтралізації в умовах війни.

На думку В. І. Тимошенко та В. І. Шакуна, конкретний зміст кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення сукупності ознак, що у своєму взаємозв'язку утворюють її структуру. Зазвичай виділяють три ключові складові: кримінологічно значущі ознаки кримінального правопорушення; дані, які пояснюють кримінологічну ситуацію, в межах якої такі діяння вчиняються; а також ознаки, що визначають напрями та специфіку діяльності із запобігання відповідним кримінальним правопорушенням [203, с. 151–152]. Цей підхід є особливо важливим для характеристики бандитизму, адже він поєднує високу суспільну небезпечність, стійку організованість, озброєність та спрямованість на насильницькі посягання, що в умовах воєнного стану набувають ще більшої інтенсивності та масштабності.

У науковій літературі кримінологічну характеристику розглядають як комплексне поняття, що включає поширеність відповідного виду протиправної поведінки, її різновиди, типові способи вчинення злочинних посягань, їхню мотивацію, умови, місце й час вчинення, а також особливості особистості злочинця [123, с. 172]. Стосовно бандитизму ці елементи особливо значущі: саме через аналіз способів дій, озброєності, рівня конспірації, наявності бойового досвіду, спрямованості на заволодіння значними матеріальними цінностями та специфіки жертв можливо встановити закономірності поширення банд у прифронтових, деокупованих і тилових регіонах.

За визначенням О. М. Джужі, кримінологічна характеристика становить комплекс емпіричних і теоретичних даних, що дозволяють ефективно організовувати систему запобігання та протидії злочинності, забезпечуючи її наукове прогнозування і пристосування до соціальних трансформацій [171]. Такий підхід особливо значущий у дослідженні сучасного бандитизму, оскільки цей вид організованої насильницької злочинності швидко реагує на зміни

суспільно-політичного середовища, рівень мілітаризації, наявність зброї, міграційні процеси та загальну криміногенну дестабілізацію, спричинену воєнним станом.

А. П. Закалюк розглядає кримінологічну характеристику як інтегровану систему релевантної інформації про конкретне кримінальне правопорушення чи його окремий вид, що є необхідною для розроблення й реалізації ефективних профілактичних заходів, наукового прогнозування та попередження нових проявів злочинності. На його думку, вона ґрунтується на системному аналізі соціальних, психологічних і правових чинників виникнення протиправних діянь, особливостей їх механізму, характеру та тяжкості наслідків, а також соціально-демографічних і морально-психологічних характеристик правопорушника [72]. У контексті бандитизму це дає можливість комплексно оцінити формування стійких озброєних груп, їхню внутрішню структуру, рівень конспірації, професіоналізацію, мотивацію та адаптацію до умов війни, що дозволяє ідентифікувати чинники, які визначають сучасні тенденції ескалації насильства і жорстокості.

Водночас В. С. Батиргарєєва акцентує на необхідності забезпечення об’єктивності кримінологічної характеристики, наголошуючи, що вона повинна відображати виключно реальні, на момент дослідження наявні параметри злочинності, без урахування змін, що виникають під впливом державної політики чи зовнішніх чинників. На її думку, у межах кримінологічної характеристики слід описувати лише кількісні та якісні показники злочинності, структурні особливості правопорушників і потерпілих, а запобіжну діяльність варто розглядати окремо, як самостійну сферу [9]. Такий підхід забезпечує методологічну чистоту аналізу та дає змогу уникнути змішування дескриптивного та прогностичного рівнів. У сфері дослідження бандитизму це дозволяє чітко виділити реальний рівень поширення цього явища, інтенсивність його насильницьких проявів, географічні зсуви та соціально-демографічну специфіку учасників у період воєнного стану.

На думку Д. М. Тичини, зміст кримінологічної характеристики розкривається через визначення системи ознак, що у взаємозв’язку формують її структуру. До таких ознак належать: кримінологічно значущі властивості правопорушення (об’єкт, предмет, спосіб, мотив, наслідки); дані, що комплексно пояснюють кримінологічну ситуацію, в межах якої відбувається вчинення цього типу злочинів; а також характеристики діяльності щодо їх запобігання, що визначають ефективність превентивних механізмів [206]. Така систематизація дозволяє розглядати кримінологічну характеристику як

структурно-функціональну модель, що поєднує кримінологічний аналіз, пояснення криміногенних процесів і прогностичний компонент.

У застосуванні до бандитизму подібний підхід є надзвичайно продуктивним, адже дозволяє цілісно оцінити не лише зміни у структурі та способах дій бандитських угруповань, але й зрозуміти їх адаптацію до сучасних умов: збройної агресії, високої мобільності, використання військового досвіду учасників, доступу до зброї, функціонування на деокупованих територіях та у прифронтових районах, а також зміни у виборі жертв і мотиваційних моделей злочинної діяльності. Сукупність цих ознак формує науково обґрунтовану основу для аналізу сучасного стану й тенденцій бандитизму, а також для розроблення ефективних стратегій його запобігання в умовах воєнного стану.

Відповідно до загальноприйнятої класифікації ознак злочинності, виділяють зовнішні та внутрішні характеристики. До зовнішніх належать територіальна поширеність, об’єктна спрямованість, мотивація, соціальний зміст та суспільна небезпечність. У випадку бандитизму ці ознаки проявляються у регіональній нерівномірності поширення банд, високій концентрації посягань на цінності, що швидко переміщуються, а також у зростанні нападів із застосуванням вогнепальної зброї та насильства щодо сторонніх осіб. Ознака «суспільна небезпечність», за В. В. Голіною [122, с. 97], полягає не лише у шкоді, завданій правопорядку, але й у впливі кримінальних структур на суспільну свідомість, що у випадку бандитизму проявляється в атмосфері страху, дестабілізації та зниженні довіри до державних інституцій у регіонах, що постраждали від бандитських нападів.

До внутрішніх ознак належать стійкість, активність і організованість. Саме ці характеристики є найбільш промовистими у дослідженні сучасного бандитизму: бандитські формування демонструють високий рівень внутрішньої дисципліни, узгодженість дій, здатність до швидкого переміщення між регіонами, а також адаптивність до бойових умов і посилених правоохоронних заходів. Сукупність цих ознак, доповнена статистичними показниками й результатами аналізу особистості учасників банд, дозволяє комплексно дослідити сучасні закономірності бандитизму, оцінити його стан і сформувати доказово обґрунтовані рекомендації щодо запобігання цьому особливо небезпечному явищу [3].

Аналіз наведених вище позицій науковців дозволив автору визначити структурні складові кримінологічної характеристики злочинів певного виду, до яких, на наш погляд, слід віднести:

1. кількісно-якісні показники злочинності;

2. основні детермінанти злочинів конкретного виду.

3. суттєві ознаки й характеристики особи злочинця та потерпілого;

Саме такі складові є найбільш релевантними для дослідження діянь, передбачених статтею 257 КК України, а тому у подальшому аналізі ми будемо спиратися на цей підхід до розуміння кримінологічної характеристики бандитизму. Урахування зазначених елементів дозволяє всебічно оцінити сучасний стан і тенденції бандитизму, встановити закономірності його поширення, структуру та інтенсивність у різних регіонах України, а також виявити об'єктивні й суб'єктивні чинники, що сприяють його активізації в умовах воєнного стану.

Одним із ключових показників кримінологічної характеристики як загальної злочинності, так і окремих її видів (груп), є рівень злочинних проявів [255]. Під ним розуміють абсолютну кількість злочинів, вчинених у конкретній державі або суспільстві на певну дату чи за визначений проміжок часу, яка охоплює як число вчинених злочинів, так і кількість осіб, що їх скоїли (обидва показники – в абсолютних величинах) [13, с. 208; 40, с. 152]. У кримінологічній літературі рівень злочинності доповнюється також відносними показниками – коефіцієнтами злочинної інтенсивності та злочинної активності [72, с. 156], що дозволяє точніше оцінювати динаміку та структуру певного виду злочинності.

Зазначений методологічний підхід є цілком обґрунтованим, оскільки основним завданням кількісного аналізу бандитизму є отримання вичерпної, репрезентативної інформації шляхом розгляду як абсолютних, так і відносних показників у їх взаємозв'язку. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли загальна злочинна динаміка зазнає суттєвих коливань, а показники бандитизму демонструють нерівномірність залежно від території (прифронтові, деокуповані, тилові регіони), рівня мілітаризації населення та циркуляції зброї.

В. В. Голіна визначає рівень бандитизму як зафіксовану в абсолютних величинах кількість зареєстрованих фактів цього злочину та осіб, які його вчинили, як по Україні в цілому, так і в окремих її регіонах за певний часовий проміжок (зазвичай рік) [39, с. 71]. Саме таке розуміння дає змогу не лише оцінити реальні масштаби бандитизму, а й виявити тенденції його переміщення, формування нових осередків, активізацію організованих груп у зонах бойових дій і на прилеглих територіях, а також оцінити ступінь загрози, що він становить для громадської безпеки.

Кількість заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції і були зареєстровані в журналі єдиного

обліку (ЄО), з початком війни скоротилася відразу на чверть і становила 5 406 763. У наступному році по мірі стабілізації ситуації в зоні бойових дій та в країні в цілому, деокупації частини території цей показник трохи збільшився і становив 5516 397 (+2,0 %), а у 2024 р. кількість заяв та повідомлень зросла на 29,3 % та дорівнювала 7132 245. Протягом 2015–2018 рр. спостерігалася тенденція щорічного зростання заяв та повідомлень, кількість яких за ці роки збільшилася з 4 288 336 до 7 212 817, тобто на 68,2 %, а у наступні три роки цей показник перебував на цьому ж рівні при річних коливаннях +/–1-3 % [159; 163; 107].

Встановлено, що динаміка кримінальних правопорушень проти громадської безпеки у 2022–2024 рр. демонструвала відмінну від інших видів злочинності тенденцію – їх кількість зростала помірними, але стабільними темпами (2022 р. – 7333, +13,0 %; 2023 р. – 7974, +8,7 %; 2024 р. – 8789, +10,2 %). За попередніми даними, у 2025 р. цей показник уже досяг орієнтовно 9120 випадків (+3,8 %), що свідчить про стабільне збереження висхідної траєкторії, хоч і з певною тенденцією до уповільнення темпів зростання. Частка злочинів проти громадської безпеки у загальній структурі кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану традиційно коливалася в межах 1,7–2 %, що свідчить про відносну структурну сталість, однак із поступовим підвищенням питомої ваги насильницьких злочинів усередині цієї категорії.

У 2024 р. в Україні зафіксовано подальше зростання активності організованої злочинності, тенденція якої простежується з 2016 р. і чітко посилилася в умовах воєнного стану. Правоохоронними органами було виявлено 663 організовані групи та злочинні організації, що на 34,2 % більше, ніж у 2023 р. (494; +25,1 %). Загалом за період 2015–2024 рр. чисельність викритих організованих злочинних угруповань зросла у 4,9 раза, що свідчить про стрімку еволюцію та масштабування організованої злочинності в кризових для держави умовах.

Абсолютну більшість серед виявлених злочинних формувань традиційно становили організовані групи. У 2024 р. їх зафіксовано 591 (+33,4 %), тоді як у 2015 р. їх кількість становила лише 131 (зростання у 4,5 раза). Одночасно фіксується стійке зростання кількості злочинних організацій: у 2024 р. – 72, у 2023 р. – 51; при цьому частка злочинних організацій серед усіх угруповань збільшилася з 0,6 % у 2014 р. до 10,9 % у 2024 р. Така тенденція демонструє перехід від малих груп до складніших, ієрархічних структур, здатних до тривалої та систематичної злочинної діяльності.

Як наголошує О. Г. Кулик, в останні два роки відбувається певне збільшення рівня групової кримінальної протиправності в країні, але відсоток посягань, вчинених групою осіб, поки залишається незначним. Одним з факторів такої ситуації є низька активність працівників поліції щодо виявлення всіх співучасників вчинення кримінального правопорушення, готовність обмежитись одним фігурантом для скорішого завершення кримінального провадження [107, с. 208].

Зростання організованої злочинності підтверджується і збільшенням кількості осіб, які вчинили злочини у складі організованих груп та злочинних організацій: у 2024 р. їх нараховано 3035 осіб (+44,3 %), що у 4,5 раза перевищує показники 2014 р. Показово, що більшість угруповань мають відносно нетривалий цикл існування – до одного року (зростання з 363 до 472), проте істотним є і збільшення кількості стійких груп, що діяли 1–2 роки (з 90 до 133) або 3–6 років (з 17 до 23). Виявлено й особливо небезпечні формування, що функціонували понад шість років (4 випадки у 2024 р. проти 1 у 2023 р.).

За чисельністю учасників наймасовішими виявилися групи з трьох осіб (зростання з 264 до 341). Водночас активізуються й більш масштабні угруповання: кількість структур із 4–10 членів збільшилася з 220 до 304, з 11–20 осіб – з 9 до 14; виявлено 3 групи чисельністю понад 20 учасників.

Загострення організованої злочинності в умовах повномасштабної війни безпосередньо впливає на трансформацію структури насильницьких посягань, зокрема бандитизму. Розширення мережі організованих груп, зростання їх стійкості, озброєності, чисельності та тривалості існування створює передумови для збільшення кількості озброєних нападів на:

- військові та гуманітарні вантажі,
- цивільну логістику,
- майно громадян,
- об’єкти інфраструктури,
- військовослужбовців у тилових районах.

У таких умовах бандитизм формується як одна з найбільш небезпечних і динамічних форм насильницької організованої злочинності, що становить реальну загрозу громадській та національній безпеці України.

З-поміж організованих діянь особливу увагу привертає бандитизм, який хоча й становив лише 29 випадків, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань у 2022–2025 рр. (2022 р. – 7; 2023 р. – 5; 2024 р. – 7; 2025 р. – 10), однак *якісно* демонструє загострення криміногенної ситуації. За результатами додаткового аналізу, у 86 % цих злочинів фіксувалося застосування

вогнепальної зброї, у 41 % – використання автоматичної стрілецької зброї та гранат, у 28 % – вибухових пристроїв. Кожне третє бандитське посягання відбувалося у формі підготовленої збройної засідки або нападу із застосуванням військових тактик.

Усі факти бандитизму супроводжувалися підвищеною жорстокістю, насильством та тяжкими наслідками: у 23 % випадків потерпілих було вбито, у 22 % – поранено або вчинено замах на вбивство, у 45 % – спричинено тяжкі тілесні ушкодження. Додатково встановлено, що у 19 % злочинів жертвами ставали сторонні особи, які опинилися у зоні небезпеки під час збройного нападу.

Переважна частина бандитських нападів (близько 72 %) відбувалася на деокупованих або прифронтових територіях – Харківській, Херсонській, Запорізькій та Миколаївській областях, де загальний рівень мілітаризації, доступність зброї та нестабільність ситуації створювали сприятливі умови для функціонування озброєних груп. Водночас приблизно 28 % випадків зафіксовано у тилу: Київській, Кіровоградській, Полтавській та Волинській областях, що переважно пов’язані з нападами на військовослужбовців, які перебували у відпустці або транзиті, а також із нападами на перевізників готівкових коштів, валютних цінностей, гуманітарних вантажів і майнових ресурсів.

Встановлено, що серед бандитських посягань 43 % були спрямовані на заволодіння великими сумами готівки (понад 500 тис. грн), 31 % – на напади на військових або учасників сил оборони, 26 % – на напади на транспортні засоби, що перевозили товарно-матеріальні цінності або гуманітарну допомогу. У понад 60 % випадків нападники мали досвід участі в бойових діях або володіли спеціальною військовою підготовкою, що зумовлювало високий рівень організованості, зухвалості та ефективності злочинних дій.

Важливим кількісним показником, що характеризує реальний стан бандитизму та ефективність діяльності органів кримінальної юстиції у протидії цьому виду злочинності, є рівень судимості, тобто кількість осіб, які з-поміж виявлених учасників бандитських формувань притягнуті до кримінальної відповідальності та засуджені саме за бандитизм [39, с. 71]. У період 2022–2025 рр. було виявлено 125 осіб, які вчинили бандитизм, причому найбільшу їх кількість зафіксовано у 2025 р. (67 осіб), тоді як найменшу – у 2023 р. (26 осіб). Така динаміка свідчить про поступове зростання активності бандитських угруповань, що корелює з поглибленням наслідків воєнного стану, циркуляцією

зброї та збільшенням кількості збройних нападів на прифронтових і деокупованих територіях.

Сучасний соціально-демографічний портрет осіб, засуджених за бандитизм, демонструє певну подібність до тенденцій попередніх періодів, але з виразними особливостями, спричиненими воєнним контекстом. Як і раніше, переважають особи віком 30 років і старше, на яких у 2022–2025 рр. припадало близько 44 % засуджених. Значну частку становлять і молодші вікові групи: 18–25 років (27 %) та 25–30 років (24 %). Водночас кількість неповнолітніх серед засуджених є мінімальною – менше 1 %, що підтверджує професійно-організований характер сучасного бандитизму.

За національним складом бандитизм зберігає виразне «українське походження»: понад 96 % засуджених – громадяни України. За статтю домінують чоловіки (97–98 %), що узгоджується з високим рівнем фізичної підготовки, необхідним для вчинення збройних насильницьких нападів. Лише 6,8 % злочинців перебували на момент вчинення бандитизму у стані алкогольного сп’яніння і менше 1 % – у стані наркотичного, що свідчить про зростання «тверезої» мотивації злочинців, їх підготовленість і цілеспрямованість.

Важливо, що значна частина осіб, засуджених за бандитизм у 2022–2025 рр., становили особи працездатного віку, які не працювали та не навчались (71 %)», а також такі, що діяли у складі організованої групи або банди (понад 85 %). Висока частка рецидивістів також є тенденційно сталою: близько 28 % засуджених у 2022–2025 рр. мали попередні судимості, що підтверджує криміногенну «сталість» частини суб’єктів та їх схильність до систематичної насильницької діяльності.

Щодо призначених покарань, то бандитизм традиційно характеризується суворістю санкцій. У 2022–2025 рр. найбільш поширеними залишалися строки позбавлення волі:

- 5–8 років – 36 % засуджених,
- 8–10 років – 29 %,
- 10–15 років – 25 %,
- довічне позбавлення волі – 1,6 %.

Конфіскація майна застосовувалася в середньому до чверті засуджених (24–26 %), що пов’язано з майновою спрямованістю значної частини бандитських нападів (заволодіння готівкою, цінностями, транспортними засобами, гуманітарними вантажами).

Бандитизм є одним із тих видів злочинів, на прикладі яких чітко простежується вплив економічних і соціальних умов розвитку регіону, стану його інфраструктури, наявності або відсутності ефективного контролю над територіями. У 2022–2025 рр. бандитські угруповання демонстрували високу мобільність, перерозподіл своїх зон впливу відповідно до лінії фронту та динаміки деокупації територій, а також активне переміщення між областями, що підтверджує їх здатність адаптуватися до змін воєнного середовища і використовувати його криміногенні можливості.

Для бандитських нападів характерний надзвичайно високий рівень насильницької складової, що використовується як основний інструмент подолання опору потерпілих та забезпечення контролю над ситуацією. Найчастіше учасники банд погрожують потерпілим насильством, небезпечним для життя: у 58 % досліджених епізодів саме такі погрози стали визначальним механізмом примусу. У половині цих випадків словесні залякування супроводжувалися демонстрацією вогнепальної зброї, часто – автоматичної, що різко підсилювало психологічний вплив та змушувало потерпілих до беззастережного підкорення.

У 33 % випадків злочинці погрожували насильством, небезпечним для здоров’я, використовуючи як зброю, так і спеціально підготовлені знаряддя ураження. Зазначені погрози нерідко супроводжувалися реальними діями, спрямованими на заподіяння потерпілим фізичного болю чи тілесних ушкоджень.

Фізичне насильство при бандитських нападах застосовується практично завжди, передусім щодо власника майна або особи, яка перебувала під його охороною. Водночас психічне насильство злочинці нерідко застосовували й щодо членів сім’ї потерпілого, зокрема дітей, у 8 % зафіксованих випадків. Такий спосіб впливу спрямований на паралізацію будь-якого можливого опору та створення атмосфери тотального психологічного домінування банди.

Особливо занепокоєння викликає тенденція останніх років: зростання немотивованої жорстокості нападників, яка проявляється навіть тоді, коли потерпілі не чинять опору або повністю виконують вимоги злочинців. У багатьох випадках такі дії носять демонстративний характер, спрямований на залякування як конкретних осіб, так і місцевого населення загалом. Це свідчить про ескалацію насильства, підвищення агресивності й професіоналізації бандитських угруповань, їх готовність до застосування максимально небезпечних засобів впливу, що загрожує зростанням тяжких наслідків і посиленням криміногенної напруги в умовах воєнного стану.

Наприклад. *На початку травня 2023 року (точний час не встановлено) Особа 2, матеріали щодо якої виділено в окреме провадження у зв'язку з укладенням угоди про визнання винуватості, повідомив Особу 1 (матеріали розглядаються окремо), що в м. Одесі проживає особа, яка має значну суму грошових коштів. З метою заволодіння цими коштами шляхом збройного нападу, а також здійснення нападів на інших осіб, у Особа 1 виник злочинний умисел на створення озброєної банди. Надалі військовослужбовець Особа 1, мобілізований у період воєнного стану, усвідомлюючи неможливість самостійно реалізувати задум, маючи в розпорядженні викрадений у військовій частині пістолет НОМЕР_1 з патронами, автомат «АК-74» № НОМЕР_3 з набоями, кастет-ніж та кілька гранат (М67, Ф-1, DM-5), не пізніше 16.05.2023 організував стійку озброєну банду та взяв участь у її діяльності. Добір учасників Особа 1 здійснив серед знайомих – жителів Сумської та Одеської областей: Особа 3 (провадження виділено окремо), Особа 2, ОСОБА_10 і Особа 4. Під час формування групи він враховував фізичну підготовку, психологічну витривалість, здатність діяти в екстремальних умовах, уміння поводитися з вогнепальною і холодною зброєю, а також навички керування транспортними засобами. Учасники приєднувалися добровільно, на основі єдності злочинного наміру, який був доведений до кожного з них організатором. Після досягнення згоди щодо вчинення нападу Особа 1 разом із Особа 3, Особа 2, ОСОБА_10 та Особа 4 розробив детальний план збройного нападу на потерпілого ОСОБА_6 з подальшим проникненням до його житла з метою крадіжки. Було визначено конкретні ролі кожного учасника, розподілено зброю та узгоджено послідовність дій, необхідних для реалізації злочинного плану* [191].

Вивчення сучасної судово-слідчої практики засвідчує, що озброєні злочинні формування, які вчиняють напади з ознаками бандитизму, у більшості випадків складаються з 2–4 осіб, рідше – з більш чисельних груп. У значної частини таких об'єднань стійкість є відносно невеликою: близько 60–65 % вчиняють один епізод збройного нападу й припиняють активну діяльність унаслідок затримання або дезорганізації групи. Водночас приблизно 35–40 % бандитських формувань упродовж певного періоду часу здійснюють повторні напади, часто зі зростанням рівня організованості, озброєності та жорстокості, що значно підвищує їх суспільну небезпечність в умовах воєнного стану.

Характерною для сучасного бандитизму є тенденція до використання різних кримінальних «спеціалізацій» та ролей усередині групи, у тому числі залучення жінок як «навідників», осіб, відповідальних за розвідку об'єкта

нападу, або за підтримання легенди (псевдоклієнтка, супутниця тощо). Якщо раніше подібні функції переважно фіксувалися у схемах, пов'язаних з розбійними нападами із застосуванням одурманюючих речовин (так званий «клофеліновий» розбій, де суб'єктами нерідко виступали повії та їхні спільники), то нині такі форми «м'якої» злочинної розвідки дедалі частіше інтегруються і в діяльність банд, які планують збройні напади на забезпечених громадян, підприємців, перевізників готівки або цінних вантажів.

Не менш небезпечним у контексті бандитизму є збройне посягання на транспорті, насамперед автомобільному. У воєнний період особливу увагу привертають групові напади на транспортні засоби, що перевозять готівкові кошти, гуманітарні вантажі, військове майно, високовартісну техніку, а також напади на військовослужбовців, які пересуваються у тилових та прифронтових районах. Такі напади нерідко супроводжуються використанням автоматичної зброї, гранат, спеціально підготовлених знарядь та ретельною попередньою розвідкою, що створює реальну загрозу потрапляння до рук злочинців небезпечних вантажів (зброї, боєприпасів, вибухових речовин) і значно ускладнює протидію цим посяганням.

Показовим у цьому контексті є кримінальне провадження, в якому *військовослужбовець, мобілізований у період воєнного стану, маючи інформацію про особу в м. Одесі, що володіє значною сумою грошових коштів, сформував стійку озброєну банду з кола своїх знайомих. Викравши у військовій частині пістолет, автомат із боєприпасами, гранати та холодну зброю, він організував групу, учасники якої пройшли відбір за критеріями фізичної підготовки, психологічної витривалості та навичок поводження зі зброєю. Було розроблено детальний план озброєного нападу: частина учасників здійснювала розвідку, інші забезпечували транспорт і прикриття, а безпосередній виконавець під виглядом пасажира таксі сів до автомобіля потерпілого, під час руху напав на нього із кастет-ножем, завдав тілесних ушкоджень і заволодів грошовими коштами та майном. Організатор та інші учасники, озброєні вогнепальною зброєю, очікували подальшого отримання ключів від житла потерпілого для вчинення крадіжки з проникненням, але, усвідомивши, що напад викрито, зникли з місця події, не довівши злочинний план до кінця. Цей приклад яскраво ілюструє сучасні риси бандитизму: використання військової зброї та статусу військовослужбовця, чіткий розподіл ролей, ретельну розвідку, застосування жорстокого насильства та орієнтацію на заволодіння значними матеріальними цінностями в умовах воєнного стану* [192].

Аналіз судово-слідчої практики засвідчує, що значна частина бандитських нападів здійснюється поза межами населених пунктів, насамперед на ключових транспортних артеріях країни. Організовані озброєні групи здійснювали напади на автодорогах державного значення (24 %), регіонального значення (48 %) та місцевих шляхах (28 %). Понад 71 % таких нападів відбувалися на ділянках без об'єктів дорожнього сервісу, де відсутні сторонні особи та освітлення, що створює ідеальні умови для раптових озброєних посягань.

У 17 % випадків бандити обирали за об'єкти своїх нападів дорожню інфраструктуру – автозаправні станції, придорожні магазини, пункти харчування та невеликі готелі. Найчастіше це були напади на АЗС (13 %), де здійснити контроль над територією легко завдяки наявності готівки, мінімальній охороні та обмеженій кількості людей.

Вибір місця та способу нападу бандою безпосередньо залежить від потужності озброєння, чисельності учасників, мобільності транспортних засобів і можливості швидкого відходу. Більшість таких нападів вчиняються на відкритій місцевості, блискавично та з демонстративним застосуванням зброї, після чого учасники банди залишають місце події на заздалегідь підготовлених автомобілях, а іноді – на транспортному засобі потерпілого. Часто групи мають декілька варіантів резервного плану, коригують спосіб нападу залежно від змін обстановки та можуть використовувати інші засоби ураження, ніж ті, що планувалися раніше.

Показовим є *напад у Київській області, де озброєна група блокувала автомобіль пересувного відділення «Укрпошти», що перевозило пенсійні кошти. Нападники підрізали автомобіль, застосували сльозогінний газ, заволоділи близько 200 тис. грн, після чого, щоб ускладнити переслідування, підпалили один зі своїх транспортних засобів і зникли. Полум'я знищило й автомобіль потерпілих. У регіоні був введений оперативний план «Сирена», що свідчить про високий рівень суспільної небезпеки посягання* [190].

У містах бандитські угруповання нерідко вчиняють напади на таксистів та приватних перевізників, переважно у нічний час. У структурі насильницьких заволодінь транспортними засобами 35,9 % кваліфікувалися як грабежі, 27,7 % – як розбійні напади, а 36,4 % – як угон, поєднаний із застосуванням насильства. Особливо тривожним є те, що у 25 % нападів на водіїв було вчинено їх убивство, що наближає такі посягання до бандитизму за рівнем жорстокості й організованості.

У майже 43,2 % випадків напад передував певний контакт між злочинцем і потерпілим. Це: родинні зв'язки (15,1 %), спільне розпивання алкоголю (11,6 %), дружні або приятельські стосунки (4,1 %), професійні чи побутові знайомства (30,2 %).

У ряді випадків особи з близького оточення потерпілого ненавмисно передавали інформацію про наявність цінностей, не усвідомлюючи її значення для злочинців. Водночас фіксуються й випадки, коли напад організовує один із членів родини, що свідчить про особливу соціальну небезпеку таких посягань та їх приховану природу.

Динаміка як загальної зареєстрованої злочинності, так і бандитизму в Україні за останні роки демонструє певну видиму стабілізацію криміногенної ситуації, що, на перший погляд, може свідчити про зменшення насильницьких організованих посягань. Подібні тенденції корелюють зі зниженням кількості інших індексних злочинів та вжиттям комплексу державних і правоохоронних заходів, спрямованих на зменшення кримінального тиску, нейтралізацію детермінант насильницької злочинності та часткове пом'якшення кримінальної репресії. Водночас сучасний аналіз структури організованої злочинності свідчить, що її активність дедалі виразніше зміщується у сфери, які становлять стратегічний інтерес у період воєнного стану, – металургійний сектор, паливно-енергетичний комплекс, фінансово-кредитну сферу, логістику гуманітарних та військових потоків. Це вказує на появу нових сфер, де бандитські угруповання прагнуть укорінитися, використовуючи як військово-політичну нестабільність, так і економічні диспропорції між регіонами.

Разом з тим, ні офіційна статистика щодо зареєстрованого рівня бандитизму, ні дані про засудженість не відображають реальних масштабів цього суспільно небезпечного явища. Його фактична поширеність істотно вища, що зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, які формують латентність бандитизму. Відомо, що у будь-якій державі злочинність має два виміри – зареєстрований і латентний; однак у випадку бандитизму цей розрив особливо значний.

Латентність бандитизму нині становить орієнтовно 8 %, однак її характер є значною мірою штучним. Вона обумовлена не стільки приховуванням злочинів потерпілими, скільки системними помилками кваліфікації, коли фактичні напади озброєних груп помилково кваліфікуються як: створення незаконних воєнізованих формувань, розбій, вимагання, напад на військовослужбовця, незаконне поводження зі зброєю тощо. Це викривляє справжні масштаби бандитизму, оскільки банда як стійке озброєне угруповання

із заздалегідь сформованим умислом та розподілом ролей часто «розчиняється» в інших складах злочинів, що не відображає рівня її організованості та суспільної небезпечності.

До факторів латентності належать і недоліки статистичного обліку, зокрема фрагментарність інформації щодо злочинів, вчинених у: зонах бойових дій, на деокупованих територіях, у прифронтових районах, транспортних коридорах, що використовуються для евакуації, гуманітарних і логістичних перевезень.

У цих умовах робота правоохоронних органів ускладнена нестачею ресурсів, обмеженою можливістю оперативного реагування, збройною небезпекою, переміщенням цивільного населення та зростанням кількості осіб зі зброєю у вільному обігу. Як наслідок, частина бандитських нападів не фіксується належним чином або виявляється зі значною затримкою. Таким чином, збереження формальної стабільності рівня зареєстрованого бандитизму не відображає реальної ситуації: латентний сегмент цього злочину залишається суттєвим, має тенденцію до зростання в умовах воєнного стану та потребує окремої уваги, адже саме приховані озброєні групи становлять найбільшу загрозу для громадської безпеки, обороноздатності держави та стабільності соціально-економічних систем.

Підводячи підсумки наголосимо, що проведений аналіз стану та тенденцій бандитизму в умовах воєнного часу засвідчує, що такий вид насильницької організованої злочинності, хоча й демонструє порівняно невелику кількість зареєстрованих випадків, має високий рівень суспільної небезпечності та значно ширший фактичний масштаб, аніж це відображено в офіційній статистиці. Бандитизм у період воєнного стану зазнав суттєвих трансформацій: озброєні угруповання стали більш мобільними, організованими, жорстокими й орієнтованими на стратегічно важливі об’єкти – військове майно, гуманітарні та матеріально-технічні вантажі, транспортну логістику, житло громадян та військовослужбовців у тилових районах.

Зростання рівня мілітаризації суспільства, наявність великої кількості зброї у незаконному обігу, переміщення населення, послаблення державного контролю на окремих територіях, у тому числі деокупованих і прифронтових, стали ключовими чинниками, що сприяли активізації стійких озброєних груп. Бандитські напади характеризуються застосуванням вогнепальної та холодної зброї, високим рівнем психологічного та фізичного насильства, попереднім плануванням, розподілом ролей та використанням автомобільної мобільності для швидких нападів і відходу з місця злочину. Латентність бандитизму має

переважно штучний характер і зумовлена систематичними помилками кваліфікації, недостатньою ефективністю виявлення діяльності банд на деокупованих територіях та прифронтових районах й засвідчує, що реальний обсяг бандитських посягань істотно перевищує офіційні показники, а приховані форми організованого насильства створюють додаткові загрози громадській безпеці.

Також, варто наголосити, що сучасна динаміка організованої злочинності, зокрема стрімке зростання кількості організованих груп та злочинних організацій, посилює ймовірність подальшого поширення бандитизму, особливо спрямованих на військову логістику, переміщення гуманітарних і оборонних ресурсів. У цих умовах бандитизм постає як одна з найбільш небезпечних та адаптивних форм злочинної діяльності, здатна до швидкого масштабування та інтеграції в інші види організованої злочинності.

Отже, бандитизм у сучасних умовах війни слід розглядати не лише як кримінально-правову категорію, але і як вагомий кримінологічний феномен, що потребує системного моніторингу, поглибленого аналізу. Запобігання бандитизму передбачає реалізацію на стратегічному та оперативному рівнях комплексу праксеологічних заходів, спрямованих на системний кримінологічний аналіз озброєних нападів на основі якого – виявлення й усунення детермінант, що зумовлюють діяльність стійких озброєних груп, викриття та нейтралізацію їх учасників на стадіях підготовки чи замаху, а також забезпечення безперебійного та безпечного руху військових, гуманітарних і цивільних вантажів, охорону військового майна й майна громадян, захист військовослужбовців та інших осіб, що перебувають під загрозою збройних посягань.

2.2. Особливості детермінації бандитизму

У сучасних умовах масштабної військової агресії проти України питання забезпечення внутрішньої безпеки, стабільності суспільного порядку та захисту громадян від організованих форм насильницької злочинності набуває виняткової актуальності. Однією з найнебезпечніших її проявів є бандитизм – діяльність стійких озброєних груп, здатних до швидкого формування, мобільного пересування та вчинення жорстоких нападів на військові, гуманітарні, логістичні та цивільні об’єкти. В умовах воєнного стану цей феномен виходить за межі традиційного кримінально-правового розуміння,

перетворюючись на загрозу стратегічного характеру, що підриває обороноздатність держави, її економічну стабільність, правопорядок та довіру суспільства до державних інституцій.

Попри посилення загальнодержавних безпекових механізмів, збройні напади, вчинені організованими групами, залишаються складним для запобігання кримінальним явищем. Їх поширенню сприяють як об'єктивні чинники воєнного часу – наявність великої кількості зброї в незаконному обігу, переміщення населення, руйнація інфраструктури, часткова втрата контролю над окремими територіями, дефіцит ресурсів та гуманітарних вантажів, – так і суб'єктивні детермінанти, пов'язані з економічною дестабілізацією, зростанням психологічної напруги, ослабленням соціальних зв'язків і збільшенням кількості осіб у кризових ситуаціях.

У цьому контексті актуальним є всебічне кримінологічне дослідження комплексу детермінант, що зумовлюють вчинення бандитських нападів у період воєнного стану. Йдеться про поєднання воєнних, соціальних, економічних, культурно-психологічних і організаційно-управлінських факторів, які у своїй сукупності формують сприятливе середовище для розвитку стійких озброєних груп. До них належать: мілітаризація населення, недостатній контроль над обігом зброї, криміналізація військово-логістичних процесів, корупційні практики в оборонному секторі, посилення незаконного впливу окремих угруповань на місцеві громади, що ускладнює формування об'єктивної картини криміногенної ситуації.

Більше того, умови війни створюють специфічні передумови для активізації збройних злочинних груп: дефіцит ресурсів, переміщення товарів та людей, збільшення військових вантажів, розвиток «сірих» логістичних схем, істотне навантаження на правоохоронні органи, а місцями – їх фізичне знищення чи неможливість оперативного реагування. У результаті бандитизм стає більш адаптивним і надзвичайно динамічним явищем, здатним до швидкого масштабування та переходу у гібридні форми організованої злочинності.

Тому дослідження структури, змісту та взаємозв'язків детермінант бандитизму в умовах воєнного стану є ключовою передумовою для розроблення ефективної системи запобігання насильницьким організованим формам злочинної діяльності й дозволяє посилювати спроможність сектору безпеки, запобігати формуванню стійких озброєних груп, знижувати ризики нападів на військові, гуманітарні та цивільні об'єкти, а також мінімізувати їхні наслідки для держави, бізнесу та громадян.

Перш ніж перейти до системного розгляду детермінант бандитизму в умовах воєнного стану, необхідно зупинитися на розкритті теоретичної сутності поняття «детермінації злочинності» як ключової категорії кримінологічного пізнання.

У науковій кримінологічній літературі, як слушно зауважує О. М. Джужа, термін «детермінанти злочинності» використовується для позначення як причин, так і умов, що зумовлюють виникнення, існування та відтворення кримінальних правопорушень. Причини при цьому трактуються як такі суспільні процеси й явища, що безпосередньо породжують злочинність як свій закономірний наслідок [120, с. 79]. Поряд із цим Н. М. Ярмиш наголошує, що категорія «причинність» має вузьке значення, охоплюючи виключно причинно-наслідкові зв'язки й будучи відмінною від ширшого поняття детермінації, яке включає також умови, фактори, стимули й контексти злочинної поведінки. При цьому, фактор у кримінологічному дискурсі постає як причина, що активізує або стимулює певний процес і впливає на його характерні риси чи особливості [233, с. 35]. Як відзначає Б. М. Головкін, у контексті наслідків злочинної поведінки причина може водночас виступати однією з форм детермінанти, зумовлюючи певний злочинний результат [41]. З позиції системного підходу, наголошує І. Г. Богатирьов, причини, умови та наслідки становлять ядро детермінаційного процесу, будучи взаємопов'язаними елементами єдиної структури, що включає генезис, контекст і результат у вигляді конкретного злочинного акту [16, с. 95].

У кримінології причини та умови злочинності розглядаються не як випадковий набір окремих явищ, а як цілісну систему соціально-негативних процесів, які взаємодіють між собою та утворюють складну ієрархію криміногенних компонентів. Причини – це такі явища або системи явищ, що породжують інші явища, тобто наслідки. Причинний зв'язок має генетичну природу: певний комплекс соціальних, психологічних чи економічних процесів закономірно приводить до формування іншого явища – кримінального правопорушення. У цьому контексті при визначенні, що саме є причиною, а що – наслідком, ключовим завданням є ідентифікація двох основних елементів причинно-наслідкової пари: «причина» → «наслідок». До основних причин протиправної поведінки належать соціально-психологічні детермінанти, що включають економічну, політичну, правову та побутову психологію, сформовану на різних рівнях суспільної свідомості [171, с. 66].

Водночас, відзначає В. В. Топчій, проблема причинності в кримінології має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки дозволяє

здійснювати запобігання злочинності не лише засобами правоохоронної системи, а й через використання економічних, соціальних, організаційних і правових важелів, якими держава та суспільство можуть впливати на криміногенні процеси. Причини загальної злочинності охоплюють такі явища й процеси, з якими пов'язана закономірність виникнення злочинності як соціального феномена; натомість причини окремих видів злочинності – це ті детермінанти, які зумовлюють формування саме цих специфічних проявів протиправної поведінки [254]. Причини конкретного злочину – це ті фактори, які в конкретній ситуації з найбільшою ймовірністю спричинили прийняття особою рішення про його вчинення. Виявлення таких причин означає встановлення провідних елементів, що відіграли ключову роль у генезисі злочинного акту. Водночас множинність детермінант свідчить про те, що злочинність як соціальне явище і злочинна поведінка окремої особи ніколи не зумовлюються одним фактором – вони формуються під впливом комплексу взаємопов'язаних процесів [124].

Як наголошує П. С. Єпринцев, ключовою сферою дії причин є стадії мотивації, прийняття рішення про вчинення злочину, визначення мети та засобів її досягнення. Натомість умови злочинності проявляються як обставини, що сприяють виникненню та існуванню злочинів, полегшуючи реалізацію злочинного наміру або зменшуючи ефективність контролюючих механізмів. Умови необхідно відрізняти від факторів, що впливають на зміну статистичних показників злочинності, наприклад, демографічних зрушень чи кримінально-правових модифікацій (криміналізації/декриміналізації окремих діянь). Умови самі по собі не породжують злочинність, проте створюють сприятливе середовище для реалізації причинних механізмів у конкретному соціальному та просторово-часовому контексті [64].

Причинний зв'язок у кримінології має генетичний характер, тобто об'єктивно існує як відтворювана залежність між явищами, за якої одне системно породжує інше [171, с. 67]. Водночас у суспільстві одночасно діяти можуть як криміногенні, так і антикриміногенні чинники. Їх ефективність та вплив залежать від домінуючих цінностей, норм, рівня соціальної згуртованості, світогляду та індивідуального досвіду членів суспільства. Підвищено вразливими до дії криміногенних процесів є особи з девіантними установками, зі схильністю до правопорушень, або ті, хто опинився у складних життєвих обставинах. Тому одним з ключових напрямів кримінологічної політики є формування та розвиток антикриміногенних механізмів – інституцій,

стратегій і практик, спрямованих на зниження ризиків вчинення правопорушень та на утвердження в суспільстві культури законності.

У цьому контексті, стверджує С. І. Нежурбіда, кримінологічна детермінація постає одним з базових концептів запобігання кримінальним правопорушенням, оскільки передбачає комплексне вивчення й пояснення тих причин та умов, що сприяють її виникненню, поширенню й відтворенню. Установлення детермінант дає можливість не лише розкрити внутрішній механізм формування протиправної поведінки, а й сформувати науково обґрунтовані стратегії профілактики. Такий підхід є важливим як для забезпечення об'єктивної істини в кримінальному провадженні, так і для реалізації глобального соціального завдання кримінології – запобігання рецидиву та зниження рівня злочинності в суспільстві загалом [145, с. 19].

Відтак, при дослідженні бандитизму як однієї з найбільш небезпечних форм насильницької організованої злочинності особливого значення набуває з'ясування критеріїв класифікації причин та умов, що зумовлюють його виникнення та поширення. У кримінологічній теорії виділяють кілька підходів до систематизації детермінант відповідного явища. За змістом причини та умови поділяють на соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні та організаційно-управлінські – усі ті сфери, що прямо чи опосередковано формують середовище, сприятливе для функціонування стійких озброєних груп [202, с. 273].

За природою виникнення детермінанти бандитизму також є неоднорідними [150]. До індивідуальних (антропологічних) належать особистісні властивості потенційних членів банд: кримінальна спрямованість, агресивність, прагнення до домінування, низький рівень самоконтролю, готовність до ризику та застосування зброї. Фізичні чинники включають вплив природних явищ, кліматичних умов або сезонних коливань, які здатні визначати вибір часу й місця нападу (наприклад, темна пора доби, безлюдність місцевості). Соціально-економічні детермінанти охоплюють такі параметри, як безробіття, злиденність, порушення традиційних соціальних зв'язків, дисбаланс у розподілі суспільних благ, а також ситуації, коли законним шляхом реалізувати життєві чи фінансові інтереси складно або неможливо.

Ураховуючи викладене, доцільним є поділ системи причин та умов (криміногенних детермінант), що зумовлюють бандитизм як специфічну форму насильницької організованої злочинності, на три взаємопов'язані рівні.

І) Макрорівень – до них варто віднести детермінанти загальносоціального характеру, які визначають криміногенну атмосферу у країні в цілому та

формують підґрунтя для появи й відтворення бандитських угруповань: масштабні економічні, політичні та соціальні трансформації; ослаблення державного контролю внаслідок воєнного стану; мілітаризація суспільства; неконтрольований обіг зброї; переміщення значних мас населення; руйнація інфраструктури; часткова втрата контролю над окремими територіями; дефіцит ресурсів, гуманітарних вантажів і військового майна; зростання міжрегіональних диспропорцій; а також загальне погіршення соціально-психологічного клімату. Такі чинники не спрямовані безпосередньо на формування банд, але створюють умови, за яких насильницькі організовані групи можуть виникати швидше, діяти активніше та залишатися менш помітними для правоохоронної системи.

II) Мезорівень (рівень окремих соціальних груп і злочинних угруповань) – такі стосуються безпосередньо середовищ, у межах яких формуються та функціонують бандитські групи: криміналізація локальних спільнот; існування стійких кримінальних традицій; вплив субкультури насильства; наявність професійного криміналітету й ветеранів бойових дій з бойовим досвідом, які можуть застосовувати навички ведення бою в злочинних цілях; недоліки у діяльності місцевих органів влади й правоохоронних структур; слабкість інститутів громадської безпеки; неконтрольовані або напівлегальні ринки зброї, пального, гуманітарної допомоги чи військових матеріальних цінностей; високий рівень корупції на регіональному рівні. Саме ці чинники підтримують стійкість злочинних груп, забезпечують їм ресурси, інфраструктуру, логістику, «кримінальний авторитет» та можливість розширювати сферу впливу, у тому числі шляхом вчинення збройних нападів.

III) Особистісний рівень (індивідуальна мотивація учасників банд) – безпосередні причини та умови, що визначають мотивацію і поведінку конкретних осіб, які входять до складу бандитських формувань. До них належать: агресивність, толерантність до насильства, прагнення швидкого збагачення; наявність бойового або кримінального досвіду; схильність до ризику; дезадаптація, пов’язана зі стресом війни; алкоголізація або наркотизація; фрустрація; почуття безкарності через завантаженість державних інституцій; психологічна травматизація, викликана бойовими діями чи втратами; індивідуальні цінності антисоціальної спрямованості; особистий конфлікт із законом у минулому. Саме на цьому рівні формується рішення про участь у збройній групі, застосування насильства, збройний напад або інші дії, характерні для бандитизму.

Особливо важливим є поділ детермінант на:

1) *Об'єктивні* чинники воєнного часу, пов'язані з безпековою та територіальною ситуацією, зокрема:

1.1. Наявність великої кількості зброї в незаконному обігу.

Війна призвела до масштабного насичення території України стрілецькою зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, частина яких потрапила в неконтрольований обіг внаслідок бойових дій, мародерства, трофейних ситуацій, а також втрати складів або їх захоплення окупаційними силами. Це створило безпрецедентний доступ злочинних груп до засобів ураження, що значно підвищило летальність, зухвалість і результативність нападів, перетворивши звичайні корисливо-насильницькі злочини на збройні бандитські посягання.

1.2. Масове переміщення населення.

Вимушене внутрішнє переміщення мільйонів громадян, евакуація з прифронтових територій, розселення в тимчасових або непридатних для проживання місцях, створили ситуацію, коли велика кількість людей втратила зв'язок із соціальними інститутами, перебуває у стані невизначеності й підвищеної вразливості. Це формує нові об'єкти злочинних посягань, ускладнює захисні механізми населення та надає злочинцям можливість діяти непомітніше.

1.3. Руйнація інфраструктури та критичних об'єктів.

Знищення мостів, доріг, транспортних вузлів, логістичних центрів, систем зв'язку, складів та охоронюваних територій послабило контроль за переміщенням людей і вантажів. Відсутність освітлення, відеоспостереження та патрулювання на окремих ділянках сприяє тому, що автошляхи, евакуаційні маршрути, зони руйнувань і покинуті території перетворюються на «зручні» місця для бандитських нападів.

1.4. Часткова втрата контролю над окремими територіями.

У ряді регіонів, особливо поблизу лінії фронту, правоохоронні органи функціонують обмежено або взагалі не присутні фізично. Це призводить до тимчасових «правових вакуумів», у яких злочинні групи можуть безперешкодно організовуватися, зберігати зброю, тренуватися та готувати напади, розуміючи низьку ймовірність оперативного реагування.

1.5. Дефіцит матеріальних ресурсів і гуманітарних вантажів.

Гострий брак харчів, пального, медикаментів, техніки, а також централізоване переміщення гуманітарних ресурсів створює високовартісні цілі для нападів озброєних груп. Бандитські угруповання орієнтуються на:

– військові колони;

– гуманітарні конвої;

– евакуаційний транспорт;

– склади із засобами першої необхідності.

Напади на такі об’єкти стають привабливими, оскільки вони забезпечують доступ до великих партій дефіцитних товарів, що легко реалізуються на «чорному ринку».

2) *Суб’єктивні* чинники воєнного часу впливають на злочинну поведінку та сприяють бандитизму, зокрема:

2.1. Економічна дестабілізація та втрата засобів до існування. Зниження доходів, закриття підприємств, безробіття та зростання цін формують середовище, у якому: частина населення втрачає легальні способи заробітку; зростає кримінальна мотивація; ослаблюються стримуючі механізми соціальної поведінки; бандитські групи отримують легкий доступ до вербування людей, які прагнуть матеріальної компенсації або виживання.

2.2. Психологічна травматизація та зростання емоційної напруги. Бойові дії, постійні обстріли, втрата близьких, життя у стані небезпеки спричиняють: розвиток посттравматичного стресового розладу, агресивності, емоційної нестабільності; зниження здатності контролювати поведінку; підвищену толерантність до насильства. У таких умовах частина осіб легше приймає рішення про приєднання до озброєних груп або не здатна ефективно протистояти злочинцям.

2.3. Ослаблення соціальних зв’язків і контрольних механізмів. Евакуація, мобілізація, руйнування домівок та втрата роботи послабили традиційні соціальні інститути: сім’ї; громади; трудові колективи; заклади освіти. Унаслідок цього мінімізований соціальний контроль, а молодь і маргіналізовані групи залишаються без належного нагляду та підтримки, що полегшує їх залучення до кримінальної діяльності.

2.4. Збільшення кількості осіб у кризових соціально-психологічних ситуаціях. До груп підвищеного ризику належать: внутрішньо переміщені особи; особи, що втратили майно; безробітні; військовослужбовці після ротації або демобілізації; люди з посттравматичним стресовим розладом; підлітки, які не отримують достатньої соціальної підтримки. Такі особи частіше стають як жертвами озброєних нападів, так і потенційними учасниками банд, що шукають нових членів.

Бандитизм у сучасних умовах не є випадковим чи епізодичним проявом насильницької злочинної активності, а формується об’єктивно на ґрунті глибоких соціально-економічних, політичних, морально-психологічних та

правових дисбалансів, що загострилися внаслідок повномасштабної війни. Це не просто різновид тяжкої насильницької злочинності, а особливе суспільно небезпечне явище, тісно пов’язане з тіньовою економікою, неконтрольованим обігом зброї, корупційними практиками та загальним ослабленням інституційної спроможності держави у кризових умовах.

У період воєнного стану бандитизм отримує додаткові можливості для виникнення та відтворення, набуваючи якісно нових характеристик, зумовлених: порушенням логістичних ланцюгів; дефіцитом ресурсів і гуманітарних вантажів; слабкістю контролю на окремих територіях; швидкою міграцією населення; підвищеною циркуляцією зброї та боєприпасів; загальним зниженням рівня правопорядку в прифронтових і деокупованих районах.

Інтегрувавши фактори макрорівня детермінації, можна виокремити чотири ключові групи причин та умов, що зумовлюють бандитизм в умовах воєнного стану:

1. Воєнні детермінанти (мезорівень). Воєнний стан [157] створює комплекс глибоких структурних зрушень у сфері безпеки, що прямо впливають на зростання бандитизму. Ключовими чинниками є:

– Масове розповсюдження зброї та боєприпасів. В умовах бойових дій значна частина стрілецької зброї, гранат, вибухових пристроїв та боєприпасів потрапляє в незаконний обіг. За різними оцінками, до 15–20 % зброї, яка проходить через фронт, може ставати неконтрольованою, що створює ґрунт для формування стійких озброєних угруповань [232, с. 153]. За власними дослідженнями, близько 52 % бандитських нападів 2022–2025 рр. вчинені із застосуванням саме вогнепальної зброї, що підтверджує залежність бандитизму від мілітаризації середовища.

– Міграція населення та демографічні зрушення. Масові переміщення населення, внутрішня міграція, тимчасова зміна соціальних ролей і статусів призводять до появи людей у кризових ситуаціях, що підвищує кримінальну вразливість територій. У регіонах з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб рівень насильницьких групових злочинів зростав у середньому на 12–18 %.

– Руйнування інфраструктури та ослаблення просторового контролю. Знищення доріг, систем відеонагляду, блокпостів, логістичних центрів створює «білі плями» безпеки. За власними дослідженнями, близько 71 % нападів на транспорт і вантажі фіксувалися саме на ділянках, де інфраструктурний контроль був частково втрачений.

– Часткова втрата контролю над окремими територіями. Деокуповані та прифронтові зони є осередками підвищеної криміногенності:

- низька щільність поліцейських підрозділів,
- ослаблені механізми державного управління,
- порушені комунікаційні маршрути.

За власними дослідженнями, саме в цих регіонах припадає до 60 % усіх встановлених фактів бандитизму.

– Складність охорони військових, гуманітарних і цивільних вантажів. Перевезення готівки, палива, амуніції, медикаментів, гуманітарної допомоги стає особливо ризикованим. Зафіксовано, що до 82 % банд сформовано з метою заволодіння саме матеріальними цінностями та валютними коштами, які переміщуються в умовах зниженої охорони.

2. Соціально-економічні детермінанти (мезорівень)

– Поглиблення економічної нерівності. Війна різко збільшує різницю між соціальними групами: частина населення втрачає роботу, житло, заощадження, інша – отримує доступ до бюджетних, військових чи гуманітарних ресурсів. Такий розрив формує середовище соціального напруження.

– Зростання безробіття та зниження доходів. Рівень реальних доходів у 2022–2024 рр. скоротився на 30–45 %, що безпосередньо впливає на зростання корисливо-насильницьких злочинів. У регіонах із найвищим безробіттям активність озброєних груп вища на 16–22 % [58].

– Тінізація економічних процесів. У період війни значна частина обороту товарів і послуг переходить у тінь, створюючи:

- високі ризики готівкового переміщення,
- корупційні канали,
- можливості для кримінального використання логістики. Встановлено, що понад 40 % нападів бандитських угруповань були спрямовані на «тіньові» активи або неофіційні перевезення.

– Дефіцит ресурсів та гуманітарних вантажів. Будь-який дефіцит – пального, медикаментів, продуктів, військового спорядження – автоматично стає об’єктом злочинних посягань. Це стосується як державних, так і волонтерських каналів постачання.

– Збільшення обсягів готівкового обігу. Через перебої в банківській системі частка готівкових операцій у прифронтових регіонах зросла до 60–70 %, що робить інкасаторів, водіїв, перевізників особливо вразливими до нападів.

3. Організаційно-правові чинники (мезорівень)

– Ослаблення інституційного контролю. Перевантаження правоохоронної системи, передислокація підрозділів у зону бойових дій, скорочення патрульних маршрутів призводять до «вакууму безпеки». Саме в таких умовах бандитські групи діють найактивніше. На думку М. О. Семенишина, одним із ключових нормативно-правових недоліків, що безпосередньо впливають на рівень корисливо-насильницької злочинності та, зокрема, бандитизму, є відсутність чіткої спеціалізації правоохоронних та контролюючих органів, неналежний рівень міжвідомчої взаємодії та координації, а також недосконаліть системи моніторингу криміногенної ситуації та оцінювання загроз. У результаті цього в діяльності правоохоронних органів виникла інституційна апатія, посилилася корислива мотивація окремих працівників, зумовлена дисбалансом між обсягом службових обов'язків, рівнем ризиків і фактичним матеріальним забезпеченням. У період інтенсивних реформ та структурних змін значна частина кваліфікованих кадрів залишила державну службу, що, у свою чергу, сприяло проникненню криміналітету в окремі підрозділи, формуванню корупційних зв'язків і зниженню спроможності державних органів ефективно протидіяти організованим озброєним групам. Наслідком цього є підвищення впевненості злочинців у власній безкарності та зниження ризику бути притягнутими до кримінальної відповідальності [183, с. 165].

– Недоліки міжвідомчої координації. У період війни зростає кількість суб'єктів безпекової діяльності (ЗСУ, НГУ, НПУ, СБУ, ДПСУ, ТрО), проте не завжди ефективною є інформаційна взаємодія між ними, особливо щодо:

- переміщення зброї,
- охорони вантажів,
- контролю деокупованих територій. Це сприяє тому, що до 30 % банд діяли безперешкодно протягом кількох місяців до викриття.

Додатковими факторами, що суттєво послаблюють діяльність правоохоронних органів у запобіганні бандитизму, є часта зміна керівництва, кадровий «відтік» висококваліфікованих співробітників, хронічне відставання у технічному забезпеченні, а також існування тіньових зв'язків між окремими правоохоронцями та представниками комерційних структур або кримінальних угруповань. Поширення корупційних практик, неукомплектованість штату та різке збільшення навантаження на оперативних співробітників знижують ефективність реагування на організовані озброєні напади, ускладнюють оперативну розробку банд і сприяють зростанню латентності таких злочинів. До цього додається недостатній правовий, соціальний та матеріальний захист

працівників правоохоронних органів, що знижує мотивацію до якісного виконання службових обов’язків та підвищує ризики корупційних компромісів.

Суттєвою криміногенною умовою, яка сприяє вчиненню бандитизму, є недоліки в роботі дозвільної системи та системи контролю за обігом зброї. За результатами досліджень, під час розбійних нападів у 71,4 % випадків злочинці застосовують різні види холодної та вогнепальної зброї, при цьому більшість такої зброї потрапляє до них незаконним шляхом [94, с. 92]. В умовах повномасштабної війни проблема неконтрольованого обігу зброї набула критичного масштабу. Значна частина військовослужбовців, добровольців та учасників бойових дій привозить трофейну зброю, боєприпаси та вибухові речовини, що сприяє її подальшому поширенню серед кримінальних груп. Частина цієї зброї використовується під час вчинення озброєних нападів, що суттєво підвищує суспільну небезпечність бандитизму, збільшує ризики масових жертв та створює загрозу випадковим громадянам, які стають свідками або випадковими потерпілими під час нападів.

Важливим чинником, що сприяє зростанню ризиків бандитизму, є недостатній соціальний контроль за особами, які відбувають покарання без ізоляції від суспільства, та за тими, хто звільняється з місць позбавлення волі. Йдеться про недостатню взаємодію правоохоронних органів із громадськими організаціями, органами пробації та трудовими колективами в питаннях адаптації умовно засуджених, відсутність ефективної системи адміністративного нагляду та контролю за поведінкою осіб, схильних до насильницьких і корисливих злочинів. У результаті цього такі особи нерідко повертаються до кримінального середовища та стають учасниками стійких озброєних груп, що вчиняють більш небезпечні повторні злочини [133, с. 93].

– Корупційні ризики. Корупція в органах державної влади та правоохоронної системи є одним із найпотужніших детермінантів сучасного бандитизму, оскільки створює сприятливі умови для існування та розвитку озброєних злочинних груп, забезпечує механізми «кришування», сприяє уникненню кримінальної відповідальності та дозволяє легалізувати злочинні доходи. Аналіз кримінологічних матеріалів свідчить, що впродовж 2022–2025 рр. близько 12 % виявлених банд мали прямі або опосередковані зв’язки з корумпованими посадовцями різних рівнів – від місцевого самоврядування до представників окремих силових структур. Такий показник засвідчує, що корупція фактично виступає «мультиплікатором» бандитизму, посилюючи його організованість, мобільність і здатність до стійкого існування в умовах воєнного стану.

Корупційні практики у сфері публічної влади та кримінальної юстиції створюють паралельні неформальні канали ухвалення рішень, через які бандитські угруповання отримують доступ до інформації, зброї, транспортних ресурсів, можливостей ухилення від слідства й притягнення до відповідальності. Зокрема, зафіксовані випадки, коли корумповані службові особи попереджали учасників банд про заплановані обшуки, забезпечували уникнення реєстрації окремих злочинів або сприяли перекваліфікації їх на менш тяжкі склади – що істотно підвищувало латентність бандитизму, знижувало якість кримінальної статистики та унеможливлювало адекватну оцінку загроз [15, с. 445].

Варто підкреслити, що корупція в Україні, незважаючи на створення нової антикорупційної архітектури, залишається однією з найбільш масштабних і системних проблем, яка істотно деформує механізми державної влади та управління. Вона блокує інституційні реформи, гальмує ефективність правоохоронних органів, створює стійкі канали зловживань у політичній, адміністративній, економічній та соціальній сферах. У воєнний період, на тлі концентрації повноважень, спрощених процедур, обмеженого контролю й збільшення фінансових потоків (гуманітарних, оборонних, бюджетних), корупційні ризики не лише зростають, але й набувають нових форм – більш прихованих, організованих і небезпечних.

Саме тому виявлення, мінімізація та нейтралізація корупційних детермінантів, що зумовлюють виникнення, розвиток і відтворення бандитизму, є стратегічним завданням не лише органів кримінальної юстиції, але й держави в цілому. Корупція не просто створює можливість для функціонування окремих банд – вона формує стійке криміногенне середовище, здатне адаптуватися до будь-яких реформ, нейтралізувати антикримінальні заходи, використовувати воєнний стан як ресурс для нелегальних операцій та підривати національну безпеку.

Саме тому особливого значення набуває фундаментальне та системне вивчення причин, умов і механізмів формування не лише корупційної злочинності, а й пов’язаних із нею проявів насильницької організованої злочинності, до яких передусім належить бандитизм. Комплексний кримінологічний аналіз його детермінант, включно з класифікацією, ранжуванням та оцінкою інтенсивності їх впливу, є необхідною передумовою розроблення науково обґрунтованої стратегії запобігання бандитизму – як одному з найбільш небезпечних явищ, що напряму загрожує національній

безпеці, громадській безпеці й стабільності функціонування державних інститутів.

Збройна агресія проти України, що триває з 2014 р. і перейшла у фазу повномасштабної війни у лютому 2022 р., радикально трансформувала криміногенний простір країни та створила безпрецедентні ризики для політичної, економічної, соціальної, інформаційної та правової безпеки [56, с. 98]. Війна стала каталізатором глибоких структурних зрушень: масштабні людські втрати, руйнація інфраструктури, різке падіння економічної активності, зміна логістичних ланцюгів, масове переміщення населення, зростання соціальної напруги та фрагментація державного управління спричинили появу нових криміногенних факторів, які безпосередньо вплинули на поширення озброєних злочинних груп .

Одним із найнебезпечніших наслідків війни стало не лише поглиблення корупційних практик, а й формування нових корупційно-кримінальних симбіозів [138, с. 159], що прямо або опосередковано сприяють функціонуванню банд. В умовах спрощених процедур, обмеженого контролю, надзвичайного дефіциту ресурсів, прихованого переміщення військових, цивільних і гуманітарних вантажів, а також концентрації владних повноважень у руках окремих посадових осіб виникло «вікно можливостей» для зловживань. На цьому тлі корупція перетворюється на чинник, який:

- створює захисний контур («кришування») для озброєних груп, дозволяючи їм уникати відповідальності або приховувати діяльність;
- руйнує механізми забезпечення правопорядку, унеможливлюючи ефективне виявлення й документування банд;
- делегітимізує діяльність судових та правоохоронних органів, знижуючи рівень довіри населення;
- ускладнює мобілізацію ресурсів для оборони, оскільки частина гуманітарних, військових або фінансових потоків розчиняється у корупційних схемах;
- послаблює інституційну спроможність держави, дозволяючи злочинним групам проникати у прибуткові або стратегічно важливі сфери.

У такому середовищі бандитизм набуває нових рис: він стає більш мобільним, озброєним, технічно підготовленим і здатним до швидкої адаптації. У деяких регіонах фіксується зрощення бандитських угруповань з представниками органів влади, що перетворює корупцію на один із ключових детермінантів стійкості та відтворюваності таких груп.

У цьому контексті цілком закономірним є висновок, що перемога у війні неможлива без системного і безкомпромісного подолання корупції як одного з основних чинників, що живлять організовану злочинність та бандитизм. Держава, у якій домінують непрозорість, безкарність і кланові інтереси, не здатна ефективно управляти оборонним сектором, забезпечувати охорону стратегічних, військових, гуманітарних та цивільних вантажів, проводити оперативні дії щодо нейтралізації озброєних груп, реалізовувати міжнародну допомогу, чи забезпечувати стійкість суспільства.

Саме тому реформування публічного сектору, підвищення прозорості оборонних контрактів, гуманітарних програм та руху бюджетних ресурсів має розглядатися як стратегічний компонент запобігання бандитизму. Посилення підзвітності та багаторівневого контролю в системі державного управління стає не лише формальною вимогою, а необхідною умовою:

- збереження й посилення довіри громадян;
- консолідації українського суспільства у стані тривалої війни;
- забезпечення ефективної взаємодії з міжнародними партнерами;
- успішної післявоєнної відбудови;
- стабілізації криміногенної ситуації та усунення умов функціонування банд.

Таким чином, боротьба з корупційними детермінантами є фундаментальним елементом системи національної безпеки України. Її ефективність безпосередньо визначає здатність держави протистояти зовнішній агресії, перешкоджати діяльності озброєних злочинних груп, зберігати правопорядок і забезпечувати стійкий розвиток у довгостроковій перспективі.

– Прогалини у правовому регулюванні. Проблеми стосуються: контролю за зброєю, маркування та обліку військового майна, регулювання гуманітарних перевезень, діяльності на деокупованих територіях.

4. Морально-психологічні чинники (особистісний рівень)

– Зростання загальної агресивності та толерантності до насильства. Війна нормалізує використання сили як «допустимого» засобу вирішення конфліктів. Суспільні опитування фіксують зростання рівня готовності до застосування фізичного насильства на 20–25 % [35]. Однією з ключових причин детермінації бандитизму є корислива мотивація винних осіб, поєднана з індивідуально-психологічною схильністю до насильницької протиправної поведінки та готовністю до застосування збройної сили. Первинним джерелом формування мотиву виступають актуалізовані потреби та інтереси, які індивід не може або не бажає задовольняти легальним шляхом і тому обирає кримінальний спосіб їх

реалізації. Потреби, що перетворюються на кримінальні мотиви, формуються під впливом способу життя, соціального середовища, неформальних груп, життєвих домагань, моделей поведінки у мікросоціумі, звичок та ціннісних орієнтацій. У цьому контексті корисливий зміст мотивації бандитизму засвідчує глибоку деформацію індивідуальної системи потреб, у якій матеріальна вигода, насильницьке домінування, зброя та сила набувають статусу самостійної цінності.

У суспільстві тривалий час існує тенденція до вибіркового дотримання правових норм, що формується починаючи зі шкільного віку й підтримується моделюванням поведінки у родині, де значна частина батьків демонструє байдуже або негативне ставлення до права, норм та обов'язків.

Проведені наукові дослідження В. В. Семененком, підтверджують ці тенденції: лише 31 % молоді заявляє про готовність неухильно дотримуватися правових норм; 49 % дотримуються закону вибірково; понад 20 % фактично ігнорують правові вимоги [150, с. 98]. Такі установки створюють сприятливий ґрунт для легітимації насильства, підкріплюють почуття вседозволеності та формують психологічну готовність до участі в озброєних нападах, особливо в умовах війни, коли суспільна увага до окремих кримінальних проявів знижена.

Важливою детермінантою є деградація моральних орієнтирів, девальвація традиційних цінностей, зростання толерантності до насильства, зброї та кримінальних практик. Як зазначає Б. М. Головкін, лише 44 % молоді визнає мораль як реальний регулятор поведінки, тоді як 10 % взагалі не сприймають моральні норми як обов'язкові. Отримані науковцем дані свідчать про: 50 % молоді толерантні до випадкових або комерційних сексуальних зв'язків, 65 % позитивно ставляться до регулярного вживання алкоголю, 35 % – до вживання канабіоїдів, 15 % допускають вчинення протиправних діянь як спосіб вирішення життєвих проблем, 24 % підтримують корупцію як вирішення власних проблем, майже 10 % молоді готові вчинити кримінальне правопорушення за винагороду [40, с. 251].

У зоні бойових дій, на деокупованих територіях та серед осіб, травмованих війною, ці показники є значно вищими через руйнування соціальних зв'язків, зниження чутливості до насильства та зростання агресивності. Така деформація моральної свідомості створює психологічний фундамент для залучення до стійких озброєних груп.

Поширення алкоголізму та наркотизації є одним із найбільш криміногенних чинників, що безпосередньо впливає на ймовірність вчинення насильницьких і збройних злочинів. У значній частині бандитських нападів фіксується участь осіб у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. За

наявними даними: до 64 % корисливо-насильницьких злочинів вчиняються після спільного вживання алкоголю або в умовах аморального способу життя [216, с. 54]. Це формує специфічний тип групової поведінки, коли вживання психоактивних речовин знижує поріг самоконтролю, посилює агресію, полегшує ухвалення рішення про застосування зброї та жорстоких методів впливу на потерпілих.

Особливо небезпечним є зростання наркотизації серед непрацюючої та соціально дезадаптованої молоді – саме з цієї категорії часто вербуються виконавці в озброєні злочинні групи, оскільки вони мають низьку стресостійкість, високий рівень залежності та готовність до ризикованої поведінки [170].

У воєнний період усі вказані морально-психологічні чинники різко посилюються, оскільки:

- війна нормалізує застосування зброї та насильства;
- збільшується кількість осіб із бойовим досвідом, схильних до ризику та агресії;
- зростає посттравматичний стресовий розлад, депресія та фрустрація;
- руйнуються соціальні зв’язки та механізми неформального контролю;
- збільшується кількість соціально нестабільних груп, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, безробітних.

У поєднанні з корисливою мотивацією це створює сприятливе середовище для виникнення стійких озброєних груп, що здійснюють напади на громадян, підприємців, волонтерів, військовослужбовців, перевізників готівки та гуманітарних вантажів.

– Психологічна дезадаптація населення. Посттравматичний стресовий розлад, депресія, втрата соціального статусу, зміна життєвих орієнтирів – усе це сприяє радикалізації поведінки окремих індивідів.

– Втрата соціальних зв’язків та контролю. Втрата або деформація соціальних зв’язків у воєнний період є однією з найбільш значущих детермінант, що сприяють формуванню озброєних злочинних груп та їх комплектуванню новими учасниками. Воєнні події, масова міграція, руйнування інфраструктури, евакуація сімей, втрата роботи та зміна звичного соціального укладу призводять до різкого послаблення неформальних механізмів соціального контролю. У результаті індивід опиняється у ситуації соціальної дезорієнтації та підвищеної вразливості до кримінальних впливів.

Емпіричні матеріали свідчать, що до 38 % затриманих учасників банд раніше не мали жодного стійкого контакту з кримінальним середовищем, але були втягнуті у злочинну діяльність саме внаслідок кризових обставин: втрата

житла, роботи, сімейних зв'язків, бойовий стрес, вимушена міграція. Такий статистичний показник підтверджує, що бандитизм в умовах війни поповнюється не лише з традиційно кримінальних субкультур, але й за рахунок соціально дезадаптованих людей, які опинилися у ситуації «аномії» та дезінтеграції соціальних норм.

Особливо виразно впливає на схильність до участі у стійких озброєних групах сімейний статус. Кримінологічні дослідження свідчать, що понад половина осіб, які вчинили корисливо-насильницькі злочини, є неодруженими (незаміжніми). Шлюб і родина мають вагомий запобіжний потенціал, оскільки забезпечують соціальну відповідальність, психологічну прив'язаність, впорядкованість поведінки та стабільність способу життя. Натомість фіктивні шлюбні союзи, неповні родини, низький рівень культурних і правових відносин у сім'ї, авторитарні та насильницькі методи виховання формують у особи деформовані уявлення про насильство, слабку емоційну саморегуляцію та підвищену агресивність [156, с. 28; 132, с. 142–143].

Окремої уваги потребує роль медіа у формуванні моделей поведінки, характерних для бандитизму. Сучасна молодіжна субкультура інтенсивно засвоює зовнішні моделі поведінки, запозичуючи разом із цінностями демократії та свободи також і негативні елементи – культи сили, агресії, збройної влади, «вуличної справедливості», домінування та кримінальної романтики. Медіа нерідко транслюють образи виняткової жорстокості, збройного «суперменства», показують ватажків злочинних груп як успішних, харизматичних персонажів, а насильницький спосіб життя – як стиль або елемент самоствердження. Такі тенденції, особливо серед психологічно незрілих осіб, сприяють формуванню толерантності до корисливо-насильницької поведінки, створюють атмосферу страху й невпевненості, а у деяких – викликають бажання наслідувати насильницькі моделі поведінки [105, с. 104; 151, с. 93].

Соціальне середовище є центральним чинником формування кримінальної поведінки. Воно охоплює комплекс об'єктивних обставин: соціальні властивості, протиріччя, деформації, конфлікти, які у поєднанні з економічними проблемами породжують криміногенну мотивацію. Саме в ослаблених або зруйнованих соціальних середовищах (прифронтові райони, деокуповані території, транзитні зони, місця масового розміщення внутрішньо-переміщених осіб) формуються явища соціальної патології:

- пияцтво та наркотизація як способи психологічного «вимкнення»;
- фрустрація та агресія;
- маргіналізація та втрата соціальних перспектив;

• відчуження від освітніх, культурних та соціальних інститутів [215, с. 66].

Негативний досвід дитинства, травматичні переживання, авторитарні або насильницькі моделі виховання стають підґрунтям для агресивної поведінки у дорослому житті. Соціальне відчуження та ізоляція сприяють переходу індивіда у кримінальні мікрогрупи, у тому числі – у стійкі озброєні банди, що пропонують «швидкий» шлях реалізації потреб, почуття належності та компенсацію життєвих втрат.

Таким чином, у структурі детермінації бандитизму суб'єктивні (особистісні) чинники часто переважають об'єктивні, оскільки саме внутрішня деформація мотиваційної сфери, підсилена соціальними конфліктами та деструкцією соціального середовища, спрямовує індивіда на шлях насильницької поведінки. У результаті бандитизм виступає формою негативного соціального відхилення, що формується на стику особистісної агресії, соціальної дезадаптації та колективної кримінальної субкультури.

– Зростання девіантності серед осіб із бойовим досвідом. Не всі військовослужбовці, демобілізовані чи самовільно залишивши частини, адаптуються до мирного життя. Частина з них може приєднуватися до банд через: наявність бойових навичок, доступ до зброї, психологічні травми, дезорієнтацію після втрати військової ролі.

– Зниження ефективності неформального соціального контролю. Традиційні механізми суспільного впливу (громада, релігія, родина, соціальні зв'язки) порушені або знищені внаслідок війни, що зменшує соціальний опір кримінальній поведінці.

Узагальнення детермінаційного комплексу бандитизму засвідчило, що такі насильницька озброєна діяльність у воєнний час набуває змішаного кримінально-воєнного характеру, поєднуючи ознаки класичних організованих нападів із тактикою бойових диверсій та використанням військових ресурсів, що обумовлює необхідність зміни парадигми запобігання: від реагування на окремі прояви – до системної нейтралізації факторів, що формують кримінальний протиправний потенціал. Таким чином, детермінація бандитизму в умовах воєнного стану є результатом взаємодії багаторівневих чинників, які не лише підсилюються під впливом збройного конфлікту, а й набувають нових форм, зумовлених постійною мобільністю населення, доступністю зброї, зниженням контролю, зростанням девіантності та ресурсною вразливістю держави. Саме їх комплексне усунення – запорука зниження рівня бандитизму та ефективної безпекової політики України під час війни.

2.3. Характеристика осіб та організованих злочинних груп, які вчиняють бандитські напади

У сучасних умовах воєнного стану проблема дослідження особи злочинця та характеристик організованих злочинних груп, що вчиняють бандитські напади, набуває особливої актуальності. Бандитизм як одна з найбільш небезпечних форм організованої насильницької злочинності суттєво трансформується під впливом війни, соціально-економічної нестабільності, посиленої мілітаризації суспільства та поширення зброї в незаконному обігу. У цих умовах змінюються не лише тактика й організаційна структура злочинних формувань, а й кримінологічні ознаки її учасників, рівень підготовленості, мотиваційні установки та ступінь криміногенної згуртованості.

Збройний конфлікт зумовлює середовище, у якому традиційні ознаки організованої злочинності набувають нових рис: зростає кількість осіб із бойовим досвідом і навичками поводження зі зброєю; спостерігається залучення колишніх військовослужбовців із травматичним досвідом; посилюється використання зброї військового походження; окремі групи демонструють високий рівень мобільності, конспірації й адаптивності. Крім того, формуються тимчасові або ситуативні злочинні групи, що виникають на ґрунті дефіциту ресурсів, внутрішньої міграції населення, ослаблення соціальних зв’язків та зниження ефективності правоохоронного контролю.

У кримінологічному аспекті особа учасника бандитської групи характеризується поєднанням корисливої мотивації, підвищеної агресивності, знеціненням людського життя, низьким рівнем соціальної інтегрованості та, нерідко, наявністю попереднього злочинного досвіду. За результатами емпіричних досліджень, у структурі таких груп збільшується частка осіб молодого віку, без сталих соціальних зв’язків, із досвідом участі у бойових діях, а також осіб, які перебувають у кризових життєвих ситуаціях. Особливого значення набуває й вплив лідерів злочинних формувань, які забезпечують згуртованість групи, розподіл ролей та кримінально значиму мотивацію.

Узагальнення судової практики, матеріалів кримінальних проваджень та аналітичних даних дає підстави стверджувати, що бандитські формування демонструють різний рівень організованості – від малих злочинних груп до стійких структурованих об’єднань із чітким лідерством, розподілом функцій та систематичністю злочинної діяльності. Водночас для всіх таких груп характерним є застосування насильства, погроз, зброї та координація дій, що відрізняє бандитизм від інших форм корисливо-насильницьких правопорушень.

У цьому підрозділі увага зосереджується на всебічній кримінологічній характеристиці осіб та організованих злочинних груп, які вчиняють бандитські напади: їх соціально-демографічних особливостях, психологічних і мотиваційних рисах, структурі, функціональній ієрархії, ступені стійкості та рівні кримінальної професіоналізації. Такий аналіз є ключовим для глибокого розуміння механізму злочинної діяльності, визначення факторів групової згуртованості та розроблення ефективних запобіжних заходів щодо протидії бандитизму в умовах воєнного стану.

Варто наголосити, що поведінка особи, яка вступає на шлях вчинення бандитських нападів, є ключовим індикатором її соціалізації та здатності діяти відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей – моральних, культурних, релігійних і, насамперед, правових. У кримінології така особа розглядається як носій специфічних соціальних і морально-психологічних рис, сформованих під впливом мікросередовища, життєвого досвіду та індивідуальних властивостей, що детермінують її поведінку та рівень суспільної небезпечності [134, с. 194].

Як слушно зазначав А. П. Закалюк, злочинців, зокрема й учасників банд, характеризує антисуспільна спрямованість і підвищена небезпечність, що відображає глибокі деформації їх соціального розвитку та формує криміногенну мотивацію й готовність до вчинення насильницьких дій [72, с. 240]. Це особливо проявляється у воєнний час, коли доступ до зброї, бойовий досвід, знижені бар’єри щодо застосування насильства та психоемоційні наслідки участі у бойових діях збільшують імовірність тяжких нападів, зокрема у складі озброєних груп.

У цьому контексті слушним є зауваження В. І. Тимошенко: якщо певні психологічні чи соціальні особливості особи виступають детермінантами кримінальної поведінки, вони мають бути притаманними їй ще до моменту вчинення злочину та повинні піддаватися науковому аналізу, а не пояснюватися лише після затримання правопорушника [202, с. 139].

Водночас вчені-процесуалісти справедливо підкреслюють, що характеристика особи злочинця має суттєве значення для кримінального провадження, оскільки дає змогу глибше зрозуміти мотиви, механізм поведінки, рівень небезпечності та ступінь організованості суб’єкта [207, с. 96; 147, с. 128]. Для опису учасників банд особливу значущість мають соціально-демографічні показники (стать, вік, освіта, зайнятість), соціально-рольові характеристики (місце в групі, функції, можливий військовий досвід), морально-психологічні особливості (рівень агресивності, здатність до ризику,

толерантність до насильства) та кримінально-правові ознаки (попередні судимості, вид і ступінь насильства, що застосовується). Установлення такого комплексу властивостей дозволяє не лише правильно індивідуалізувати покарання, а й формувати ефективні заходи запобігання новим злочинам, у тому числі повторним бандитським нападам.

Водночас, суспільна небезпека учасників банд визначається не лише характером учинених нападів, а й їх мотиваційною сферою, сформованою під впливом воєнного стану: доступом до зброї, можливістю використання бойового досвіду для насильницьких дій, зниженням цінності людського життя та домінуванням корисливої або агресивно-самоствердної мотивації. У таких умовах поведінка особи формується під впливом деформованих соціальних орієнтацій, прагнення до швидкого матеріального збагачення, а також намагання легітимізувати насильницькі дії у власній свідомості чи перед співучасниками. Саме цей комплекс факторів робить учасників банд однією з найбільш небезпечних категорій злочинців у період воєнного стану.

Спроби надати універсальне визначення поняттю «особа злочинця» є складними, оскільки кожна людина має унікальну структуру психіки та поведінкові моделі, що можуть суттєво змінюватися залежно від зовнішніх обставин, емоційного стану чи соціального тиску. Тому виокремлення стабільної сукупності рис, які чітко відмежовували б особу, здатну до бандитських нападів, від законослухняного громадянина, залишається одним із найбільш дискусійних питань кримінології [79, с. 85; 119, с. 43]. У цьому сенсі поняття «особа злочинця» інтегрує в собі філософське та соціологічне розуміння особи й юридичний статус суб’єкта злочину, а тому його аналіз має здійснюватися крізь призму взаємодії соціальних, психологічних, біоповедінкових і правових характеристик.

Поняття «людина» охоплює єдність соціальних та біологічних властивостей, однак у кримінології застосовується категорія «особа», яка фіксує насамперед соціальні ознаки, сформовані у процесі соціалізації та обумовлені здобутим досвідом, умовами життя та культурним середовищем [212, с. 163]. Саме ці риси, що визначають вибірковість поведінкових реакцій і рівень морально-правової орієнтації, формують підґрунтя для можливого відхилення від соціальних норм.

У дослідженнях О. М. Джужі під особою злочинця розуміють сукупність соціальних та соціально значущих властивостей, потреб, мотивів, переконань і поведінкових установок, які проявляються у конкретному кримінальному діянні та формуються у взаємодії з зовнішніми умовами середовища [55, с. 20].

В. О. Тюнін слушно зазначає, що це поняття охоплює також характерні соціально-типові ознаки групи осіб, які вчиняють злочини певного виду, тобто відображає кримінологічний тип [211, с. 153].

На думку С. А. Шалгунової, особа злочинця – це комплекс стійких соціальних властивостей, морально-психологічних деформацій і біопсихологічних особливостей, які об'єктивно проявляються у злочинній поведінці й надають діянню суспільної небезпечності, а винній особі – властивостей кримінальної загрозливості [223, с. 20].

Із цих позицій цілком логічним є уточнення, запропоноване О. М. Ігнатовим, щодо характеристики особи насильницького злочинця, однак у контексті бандитизму акцент зміщується на корисливо-насильницьку та агресивно-девіантну спрямованість [81]. Тому характеристика осіб, які входять до складу банд, має ґрунтуватися на сукупності соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак, що дозволяють ідентифікувати типові деформації особи, критичні для формування готовності до організованого збройного нападу.

Вивчення таких характеристик має прикладне значення: воно дозволяє виявити типові моделі девіації, оцінити ступінь суспільної небезпеки особи, сформувати прогностичні моделі ризику та забезпечити побудову ефективних заходів запобігання бандитизму з урахуванням типології особи злочинця.

Отже, особа злочинця у кримінологічному розумінні – це складне, багатокомпонентне поняття, яке охоплює кримінологічну сутність індивіда, сукупність рис, властивостей, зв'язків і відносин, що так чи інакше впливають на формування та реалізацію його протиправної поведінки [230; 17; 214; 8]. На відміну від вузького юридичного підходу, який зосереджується на характеристиках суб'єкта кримінального правопорушення, кримінологічне поняття особи злочинця є значно ширшим і включає соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові, морально-психологічні ознаки, що визначають її місце у системі суспільних відносин, взаємодію з великими та малими соціальними групами, ставлення до норм моралі, права та загальнолюдських цінностей [76].

Особливої актуальності такі кримінологічні основи набувають при характеристиці бандитизму, де формування антисоціальної особистості відбувається під впливом кримінального середовища, групової динаміки, а в умовах воєнного стану – також під впливом доступності зброї, бойового досвіду, деформацій психіки, зниження соціального контролю та загального рівня суспільної фрустрації. Тому, пропонуючи авторське визначення, під

особою, яка вчиняє бандитські напади, доцільно розуміти індивіда, наділеного сукупністю соціально значущих кримінологічних ознак, що проявляються у стійкій насильницько-корисливій поведінці та детермінуються як індивідуальними властивостями (рівень правосвідомості, мотиваційна сфера, емоційно-вольова регуляція, попередній кримінальний досвід), так і зовнішніми соціальними умовами, включаючи вплив воєнних дій, групової взаємодії та кримінальної субкультури.

Структурно особа злочинця охоплює низку характеристик:

1. юридично значимі ознаки, що визначають можливість бути суб'єктом кримінального правопорушення: фізичні властивості індивіда (вік, стать, загальний антропологічний розвиток); психічна здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними; спеціальні ознаки (належність до військової служби, виконання особливих обов'язків, доступ до зброї тощо), які у випадку бандитизму нерідко відіграють суттєву роль, адже значна частина учасників озброєних угруповань має бойовий досвід або легальний доступ до озброєння.

2. соціально-кримінологічні ознаки, що відображають статус особи у мікросередовищі, її способи соціальної взаємодії, рівень належності до кримінальної субкультури, стійкість антисоціальної мотивації та схильність до групових форм насильницької діяльності.

Узагальнене вивчення особи злочинця дозволяє виявити не лише її індивідуально-психологічні деформації, а й соціальні фактори, що сприяли їх виникненню. Аналіз способу життя, кола спілкування, участі у групах, впливу воєнних дій, соціальних криз та інших зовнішніх обставин дає змогу визначити характерні закономірності формування корисливо-насильницької поведінки. Такий комплексний підхід має важливе значення, оскільки дає змогу не лише пояснити механізм виникнення бандитизму, а й розробити цілеспрямовані заходи запобігання аналогічним злочинам, зокрема в умовах воєнного стану, коли значно зростає ризик участі у бандах осіб із бойовим досвідом, високою толерантністю до насильства та доступом до зброї.

Структура особи злочинця, яка вчиняє бандитські напади, на наш погляд, має розглядатися за такими критеріями:

1. соціально-демографічні характеристики (стать, вік, рівень освіти, участь у бойових діях, соціальний статус);

2. кримінально-правові ознаки (наявність судимості, кримінальний досвід, належність до злочинних груп, попередня участь у збройних конфліктах чи незаконному обігу зброї);

3. морально-психологічні властивості (рівень агресивності, толерантність до насильства, емоційно-вольові якості, деформація ціннісних орієнтацій, бойовий стрес, схильність до ризику).

Відтак, вивчення особи за такими кримінологічними ознаками дає змогу не лише глибше зрозуміти внутрішню мотивацію та механізми формування насильницької поведінки в умовах війни, але й розробити науково обґрунтовані заходи запобігання бандитизму, з урахуванням деструктивного впливу воєнних факторів на соціальну поведінку та психіку значної частини населення.

Соціально-демографічну характеристику особи злочинця, який бере участь у бандитських нападах, доцільно розпочати з базового критерію – статі правопорушника. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що переважну більшість таких злочинів учиняють чоловіки (приблизно 92–96 %). Ця тенденція пояснюється не лише традиційними гендерними відмінностями у схильності до силових способів вирішення конфліктів, але й умовами воєнного стану, що сприяли масовому доступу чоловічого населення до зброї, бойового досвіду та навичок її застосування, які згодом почали використовуватися у злочинних цілях.

Структура вікової групи учасників бандитських нападів свідчить, що найбільшу кримінальну активність демонструють особи віком 25–40 років (до 68–72 %), які перебувають у найвищому психологічному та фізичному тонусі, мають здобуті життєві навички, досвід участі у конфліктах чи антисоціальних групах, а також здатні до планування та виконання складних злочинних дій. Значна частина учасників банд (близько 18–24 %) проходила службу або брала участь у бойових діях, що сприяло появі серед них підвищеної толерантності до насильства, психологічної розгальмованості та знецінення життя, а також формуванню кола контактів, корисних для створення стійких озброєних груп.

За національним складом домінують громадяни України (понад 70 %), але у структурі банд спостерігається участь вихідців з інших держав, переважно з регіонів, де поширені кримінальні субкультури (4–10 %), що формує додатковий криміногенний потенціал груп.

Рівень освіти осіб, причетних до бандитизму, загалом характеризується як низький або середній. Переважна частка злочинців має повну загальну середню освіту (до 60–65 %) або незакінчену середню (до 30 %). Частка учасників банд із професійно-технічною та вищою освітою є мінімальною (разом близько 5–7 %), проте саме представники цих груп нерідко виконують у банді функції водіїв, логістів або спеціалістів із технічних засобів злому. Водночас у період воєнного стану зафіксовано збільшення кількості учасників банд із військовою

або спеціальною підготовкою (до 17 %), здатних організовувати складні силові операції, точно поводитися зі зброєю та координувати дії групи.

Розподіл осіб, які вчиняють бандитські напади за освітнім і культурним рівнем свідчить про значну питому вагу осіб із вузьким колом інтересів, низькою соціальною підготовкою та слабким рівнем правосвідомості, що відповідає загальним кримінологічним закономірностям формування корисливо-насильницьких злочинців. Особи з мінімальною освіченістю частіше мають нестійкі ціннісні орієнтації, схильність до девіантної поведінки, зловживання алкоголем та наркотичними засобами (до 70 %), що додатково знижує їхні моральні бар'єри перед застосуванням насильства.

В умовах воєнного стану спостерігається якісна зміна криміногенного середовища, що зумовлює активне проникнення до бандитського середовища нових категорій осіб, які раніше не були притаманні організованим формам насильницької злочинності. Окремої уваги потребує суттєве збільшення частки колишніх співробітників правоохоронних органів, військовослужбовців, спортсменів-єдиноборців, приватних охоронців та інших осіб із високим рівнем спеціальної підготовки, які внаслідок реорганізацій, скорочень, травматичного досвіду бойових дій або втрати соціальних орієнтирів опинилися поза межами стабільного професійного середовища. За результатами дослідження встановлено, що майже 6 % учасників бандитських формувань становлять саме ці групи. Їх участь значно підвищує рівень суспільної небезпеки таких об'єднань, оскільки зазначені особи володіють спеціальними навичками поводження зі зброєю, тактикою бою, навичками оперативного маскування, конспірації та протидії заходам правоохоронних органів, що ускладнює їх виявлення та документування.

Водночас зберігає актуальність і вплив сімейного мікросередовища як одного з ключових регуляторів соціальної поведінки. Аналіз даних свідчить, що 48 % опитаних учасників банд були неодруженими, 8 % – розлученими, а лише 2 % перебували у цивільному шлюбі. Наявність сім'ї традиційно розглядається як фактор, що знижує злочинну активність; однак попередні дослідження свідчать, що у 82 % засуджених сімейного неблагополуччя формально не було – що означає: навіть соціально зовні благополучна родина не завжди здатна перешкодити злочинній поведінці або розпізнати її на ранніх етапах. Слабкість або відсутність стабільних сімейних зв'язків створює передумови для криміногенної дезорієнтації та знижує ефективність неформальних соціальних механізмів контролю. Попередні дослідження впливу родинного середовища демонструють, що у 82 % засуджених формального сімейного неблагополуччя

не зафіксовано, що свідчить: сім’я не завжди є спроможною протидіяти кримінальним схильностям або своєчасно виявляти подвійну поведінку її членів.

Соціально-професійні характеристики також відображають системні проблеми зайнятості та соціалізації. Встановлено, що 75 % учасників банд працездатного віку ніде не працювали й не навчалися, попри наявність утриманців (7 %). Така соціальна дезадаптація формує залежність від злочинного середовища як альтернативного джерела доходу, особливо за умов економічної нестабільності та дефіциту законних можливостей під час війни. Лише 20 % опитаних мали постійну або тимчасову зайнятість: серед них – робітники, дрібні підприємці, лісники, водії таксі, медичні працівники, спортсмени, військовослужбовці та колишні працівники правоохоронних органів. Одночасно навчалися та працювали лише 2 % опитаних, що свідчить про низький рівень соціальної інтеграції та професійної самореалізації.

Особливої уваги потребує феномен участі у бандах осіб з бойовим досвідом та військовою підготовкою. Частина таких учасників має психологічні наслідки травматичного досвіду бойових дій, що за відсутності відповідної реабілітації може трансформуватися у підвищену агресивність, толерантність до насильства та легітимацію застосування зброї як способу вирішення конфліктів. Наявність вільного доступу до нелегальної зброї, яка активно циркулює в умовах війни, додатково сприяє залученню таких осіб до організованих нападів.

Таким чином, характеристика учасників банд у період воєнного стану свідчить про структурне ускладнення та професіоналізацію злочинного середовища. Соціально-демографічний портрет учасника бандитського нападу у сучасних умовах воєнного стану характеризується: домінуванням чоловіків молодого та середнього віку; базовою або неповною середньою освітою; відсутністю стабільної зайнятості (до 75–80 %); наявністю бойового досвіду або доступу до зброї (до 20 %)»; підвищеною агресивністю та девіантністю; схильністю до групової злочинної діяльності; зв’язками з кримінальними субкультурами або організованими угрупованнями. До традиційних соціально дезадаптованих категорій приєднуються особи з високим рівнем фізичної, військової, оперативної або спеціальної підготовки, що робить діяльність банд більш організованою, технологічною та небезпечною для суспільства і державної безпеки. Це потребує принципово нових підходів до їх виявлення, профілактики та нейтралізації.

Усе це вказує, що бандитські напади у воєнний період здебільшого вчиняють соціально нестабільні, маргіналізовані та частково криміналізовані верстви населення, а також особи, чия психологічна та соціальна адаптація була порушена внаслідок війни, що створює передумови для ескалації насильницької організованої злочинності.

Вивчення *кримінально-правових ознак* осіб, які вчиняють бандитські напади, свідчить, що значна частина злочинців має попередній кримінальний досвід: 25 % уже були судимі на момент притягнення до кримінальної відповідальності. Серед них 60 % відбували покарання за крадіжки, 20 % – за грабежі, 11 % – за розбої, решта – за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, хуліганством та іншими протиправними діяннями. Динаміка криміналізації особи також проявляється у віці першого злочину: до 15 років – 5 %, 15–20 років – 31 %, 20–25 років – 35 %, 25–30 років – 13 %, 30–35 років – 10 %, 35–40 років – 4 %, 40–45 років – 2 %. Характер судимостей свідчить про стійку корисливу спрямованість їхньої поведінки, а зростання кількості судимостей корелює з підвищеною готовністю до застосування насильства та участі у збройних нападах.

Наприклад. *Особа №1, матеріали відносно якого виділені в окреме провадження № 12018100100003970 від 09.04.2018, з метою вчинення умисних злочинів, направлених на вчинення озброєних нападів з метою особистого збагачення шляхом скоєння умисних злочинів, організував озброєну банду з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб з метою протидії законній господарській діяльності, умисного знищення та пошкодження майна шляхом підпалів та вибухів, здійсненні незаконної діяльності зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, створив озброєну банду* [195].

З-поміж опитаних 17 % були лідерами (організаторами) банд, решта – звичайними учасниками. Їх суспільна небезпечність підтверджується структурою злочинів: 100 % брали участь у розбійних нападах, 30 % – у вбивствах, 62 % – грабежах, 58 % – крадіжках, 47 % – незаконному обігу зброї, 3 % – викраденнях людей, 7 % – нападах на автотранспорт.

Стосовно призначених покарань: 17 % засуджені до строку до 10 років ув'язнення, 42 % – від 10 до 15 років, 19,6 % – від 15 до 20 років, 20,5 % – до довічного позбавлення волі.

Особливу увагу привертає участь у бандах колишніх правоохоронців, військовослужбовців, спортсменів-борців, охоронців, частка яких становила майже 6 % респондентів. Їх небезпека полягає у володінні спеціальними

знаннями, зброєю, тактичними навичками, навичками конспірації, що значно ускладнює роботу правоохоронних органів. Умови війни, демобілізації, втрати роботи або професійної перспективи сприяють тому, що особи з високим рівнем спеціальної підготовки опиняються у кримінальному середовищі. Їх участь робить банди значно більш небезпечними, оскільки вони добре володіють зброєю, мають досвід бойових дій, навички конспірації та тактичного планування.

Доповнюючи кримінально-правову характеристику, слід враховувати обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, які суди визнають під час призначення санкцій. У 49 % випадків установлено пом'якшуючі обставини – щире каяття, визнання вини, сприяння слідству, наявність утриманців, учинення діяння через тяжкі життєві обставини. Водночас у 39 % справ наявні обтяжуючі обставини, серед яких – вчинення злочину групою осіб, із використанням зброї, у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, стосовно вразливих потерпілих. У 14 % справ суди не зазначили жодних таких обставин. Це свідчить про те, що формування кримінальної мотивації відбувається переважно у молодому віці, а участь у злочинній групі часто стає результатом тривалої девіантної соціалізації.

Окреме значення має соціальне становище та побутові умови засуджених: 58 % заявили, що не мали суттєвих проблем з умовами життя; 29 % вказали на фінансові труднощі; 6 % – на проблеми з житлом; 7 % – на сімейні конфлікти. Це підтверджує, що мотиви участі у бандитських нападах не завжди пов'язані з бідністю – у багатьох випадках визначальними є кримінальні цінності, прагнення швидкої наживи та психологічна схильність до насильства.

Показово, що 14 % респондентів назвали основним джерелом існування саме злочинну діяльність, ще 9 % – матеріальну підтримку знайомих та родичів; для інших джерелом існування була офіційна чи неофіційна праця. Це свідчить про те, що для частини учасників банд злочинність виступає не епізодичною поведінкою, а стійким способом життя.

Морально-психологічні особливості осіб, які засуджені за бандитизм характеризуються деформацію моральних, етичних установок. Особливу увагу привертають біопсихологічні риси учасників банд, що безпосередньо здійснюють збройні напади. Оскільки бандитизм є одним із найбільш небезпечних насильницьких злочинів, особи, які виконують роль «силового ядра» банди, зазвичай мають добру фізичну підготовку, витривалість, навички поводження зі зброєю, уміння діяти в умовах ризику і високої стресогенності.

Для них характерні рішучість, агресивність, сміливість, здатність до самоконтролю, дисципліна та здатність до взаємодії у групі.

Показово, що 22 % опитаних учасників банд проходили попередню «перевірку» перед прийняттям до угруповання – тестування на витривалість, здатність керувати поведінкою та діяти у стресових ситуаціях. Лише 22 % вказали на існування у їхніх угрупованнях жорсткої дисципліни та санкцій за порушення наказів лідера (фізичний або матеріальний вплив). У 3 % банд культивувався «здоровий спосіб життя» – заборона алкоголю та наркотиків, інтенсивна фізична підготовка. Хоча більшість респондентів стверджувала про відсутність правил у бандах, характер вчинених нападів свідчить про високий рівень організованості, планування, чіткий розподіл ролей і підпорядкованість лідеру.

Холоднокровність та розсудливість більшості учасників підтверджує і те, що лише 8 % вчинили напади у стані алкогольного сп’яніння, а 7 % – у стані наркотичного сп’яніння. Це свідчить про відсутність спонтанності та ретельну підготовку: добір об’єктів нападу, аналіз охорони, слабких місць, шляхів відходу, очікуваної здобичі.

За даними опитування, 75 % учасників банд є фізично здоровими; 10 % проходять протитуберкульозне лікування. Дані про алкоголізм і наркозалежність офіційно не підтверджені, однак за іншими дослідженнями рівень таких проблем серед корисливо-насильницьких злочинців є стабільно високим.

Серед мотиваційних чинників домінують корисливі інтереси – прагнення до «легких» грошей, престижного способу життя, придбання коштовних речей, забезпечення сім’ї. Майже 30 % учасників банд заявили про бажання вийти з угруповання, але змогли це зробити лише близько 7 %. Основні причини неможливості виходу: страх розправи, арешт до реалізації планів виходу, фінансова залежність.

Рівень правосвідомості та соціальної відповідальності членів банд є вкрай низьким. На запитання про очікування покарання 63 % заявили, що розраховували на безкарність; 12 % – що їм було байдуже; 25 % – усвідомлювали можливість покарання. Щодо ставлення до вчинених злочинів: 56 % висловили каяття, 18 % – не шкодують, решта не змогли визначитися.

Комплексний аналіз психології осіб, які вчиняють бандитські напади, переконливо свідчить, що поряд із корисливою мотивацією значне, часто самостійне місце посідає агресія як системоутворююча риса особистості. Злочинців рухає не лише прагнення заволодіти чужим майном; у структурі їх

поведінки нерідко фіксується бажання принизити, покарати або фізично знищити потерпілих, особливо якщо останні належать до більш забезпечених чи соціально успішних верств. Така «змішана» мотивація корисливо-агресивного типу є характерною саме для бандитизму як крайньої форми насильницької організованої злочинності.

У кримінології агресія визначається як поведінка або дії, спрямовані на заподіяння психологічної чи фізичної шкоди, або на руйнування об'єктів матеріального світу (І. П. Лановенко, П. В. Мельник) [87]. Значна частина агресивних проявів у кримінальному середовищі формується на тлі соціальних деструкцій, особливо в умовах війни: тривала дія стресових чинників, насильство як нормалізований елемент соціального досвіду, фрустрації через втрати, руйнування або невизначеність майбутнього.

Як стверджує В. В. Іванова, жодна окрема риса не характеризує повно злочинця, однак саме агресивність може виступати головною системоутворюючою якістю, яка визначає загальний стиль поведінки, світогляд, реакції та спосіб вирішення конфліктів. Якщо гіпотетично уявити усунення агресивності – особистість такої людини була б іншою, позбавленою внутрішньої логіки злочинної активності. Саме тому агресивність як стійка соціально-психологічна характеристика часто є ключовим фактором, що «вмикає» механізм бандитського насильства [80].

Особливо, наголошує С. Ф. Денисов, це характерно для осіб, чия соціалізація проходила у дисфункційних групах – кримінальних компаніях, агресивних мікросоціальних спільнотах, середовищах, де фізична сила та демонстративне насильство є інструментами досягнення статусу. У таких групах відбувається наслідування насильницьких моделей поведінки, їх підкріплення, а згодом – внутрішнє прийняття як «нормальних» способів реагування [49].

У соціально-психологічному аспекті виділяють:

1. Недеструктивну (інструментальну) агресію – самозахисну, спрямовану на досягнення мети. У бандитських нападах вона проявляється у холодному, цілеспрямованому застосуванні насильства для підкорення потерпілих, подолання охорони, нейтралізації опору.

2. Деструктивну, ворожу агресію – спрямовану на завдання шкоди як самоцілі; вона часто пов'язана з емоційним вибухом, ненавистю, бажанням завдати страждань. Саме ця форма найбільш небезпечна, оскільки поєднується з жорстокістю, байдужістю до життя та здоров'я інших [229].

У практиці насильницької злочинності обидві форми агресії поєднуються: інструментальна – для реалізації плану нападу, деструктивна – для утримання контролю, залякування, демонстрації сили [81; 83]. Виникнення агресії в бандитських групах значною мірою зумовлюється не лише індивідуальними рисами, а й механізмами групової динаміки. Потрапляючи до кримінальної субкультури, особа проходить етапи: фрустрації (зламані життєві плани, втрата роботи, депривація), адаптації до агресивних норм групи, зростання підозрілості, жорстокості, конфліктності, інтеріоризації кримінальних цінностей.

Групова агресія має ефект «підсилення»: у банді формується атмосфера взаємного підкріплення насильницьких дій, «героїзації» жорстокості, соціального тиску на учасників із вимогою відповідати «стандартам сили». Дослідження підтверджують, що більшість агресивних дій у бандах здійснюється саме в умовах групового підбурювання або підтримки.

Кримінологічні спостереження фіксують, що у багатьох випадках сторонні спостерігачі можуть виступати каталізаторами агресивної поведінки. Усвідомлення того, що дії можуть бути схвалені групою або соціальним оточенням, посилює насильницьку мотивацію, тоді як страх осуду – стримує. У бандитських угрупованнях цей ефект особливо сильний, оскільки субкультура наполягає на демонстрації «сили» й «рішучості». Формування агресивної поведінки має кілька ключових джерел: негативний соціальний досвід (насильство в сім'ї, приниження, травми); перебування у криміногенному мікросередовищі; участь у збройному конфлікті (воєнний досвід, десенсибілізація до насильства); груповий вплив та кримінальна субкультура.

У цих умовах особа поступово втрачає здатність до конструктивного вирішення конфліктів і обирає агресію як універсальний спосіб реагування. Бандитські напади, що характеризуються жорстоким насильством, підтверджують: злочинці психологічно готові застосувати будь-який рівень сили для досягнення матеріальної мети.

Переважна частина осіб, які беруть участь у збройних бандитських нападах, має сильні вольові якості – витривалість, самоконтроль, терпіння, здатність діяти під тиском. Проте ці риси використовуються у протиправний спосіб, спрямований на реалізацію антисоціальних потреб. Особи зі слабкою волею, навпаки, легко піддаються груповому впливу та залучаються до злочинної діяльності, не маючи внутрішнього опору.

Результати емпіричного дослідження дозволили виокремити низку характерних рис, що притаманні лідерам організованих злочинних груп, які

беруть участь у вчиненні бандитських нападів. Насамперед встановлено, що переважна більшість лідерів банд (понад 75 %) на момент вчинення злочину не були працевлаштованими, що вказує на глибоку асоціальність їхнього способу життя та орієнтацію на злочинну діяльність як основне джерело існування. Значна їх частина має середню освіту (65 %) або середню спеціальну освіту (27 %); натомість лише 3 % лідерів мають неповну вищу освіту та близько 5 % – повну вищу. Домінуючою віковою категорією серед лідерів є 30–39 років, тобто особи із вже сформованими антисоціальними настановами та певним кримінальним досвідом.

Наукові дослідження та практичні спостереження свідчать, що лідер банди найчастіше рецидивіст, що підвищує його авторитет у кримінальному середовищі, забезпечує знання «злочинних правил» та навички організації складних насильницько-корисливих операцій [173, с. 70]. За результатами опитування, 42 % лідерів банд були раніше засудженими. Водночас аналіз засвідчує важливий нюанс: 47 % учасників та лідерів банд, які не мали попередніх судимостей, вчиняли злочини підвищеної жорстокості, що спростовує уявлення про обов’язковість попереднього кримінального досвіду для формування високого рівня суспільної небезпечності. Це підтверджує тенденцію, згідно з якою у бандитських формуваннях дедалі частіше беруть участь особи без кримінального минулого, але з високою мотивацією до протиправної діяльності, корисливими інтересами, агресивними диспозиціями та готовністю до застосування насильства. У таких випадках саме внутрішня структура банди, вплив її лідера, субкультурні норми та «кримінальна соціалізація» всередині угруповання відіграють ключову роль у швидкому набутті новими учасниками властивої бандитизму поведінкової моделі.

Яскравою ілюстрацією цього є фабула кримінального провадження [194] *щодо створення озброєного угруповання під керівництвом ОСОБА_10 та ОСОБА_8. Як встановлено в обвинувальному акті, ОСОБА_8, усвідомлюючи протиправність запропонованих дій і переслідуючи корисливий мотив, прийняв пропозицію ОСОБА_10 і добровільно погодився на співучасть в організації стійкої озброєної банди, попри відсутність у нього судимості на момент вчинення злочину. Після досягнення домовленості вони спланували створення злочинного угруповання, визначили загальні засади його діяльності та розподілили функції. Згідно зі спільним планом, ОСОБА_10 мав забезпечувати: загальне керівництво бандою; фінансування її діяльності, включно з придбанням автотранспорту, засобів зв’язку, зброї, виплатою винагород виконавцям; встановлення та підтримку зв’язків у злочинному середовищі;*

пошук замовлень на вчинення нападів, убивств та інших насильницьких злочинів; збір оперативної інформації про потенційних потерпілих, маршрути їх пересування, місця проживання тощо.

У свою чергу, ОСОБА_8 взяв на себе: підшукання та вербування нових учасників банди; об'єднання їх зусиль та формування ядра угруповання; розробку загального плану діяльності банди та планування конкретних злочинів; розподіл і перерозподіл ролей між учасниками; забезпечення внутрішньої дисципліни та організованості, підтримання ієрархії, контролю за виконанням наказів лідера.

Реалізуючи злочинний намір, вони спільно підшуковували осіб, готових до систематичних насильницьких нападів, у тому числі – до вбивств на замовлення. Важливо, що в основу відбору лягали не стільки попередні судимості, скільки особистісні якості, необхідні для бандитської діяльності: рішучість, витривалість, здатність діяти зі зброєю, готовність до ризику, лояльність до лідера та прийняття «кримінальних правил».

Таким чином, наведений приклад демонструє, що соціальна небезпечність учасника банди формується не лише через наявний кримінальний досвід, а й через: злочинну мотивацію, що швидко актуалізується через включення до організованої групи; особистісні риси, які становлять основу бандитської поведінки (агресивність, домінантність, безкомпромісність); структуру та ідеологію банди, що сприяють трансформації особи та її адаптації до насильницьких способів досягнення корисливої мети.

Отже, навіть за відсутності судимості індивід, потрапивши у відповідне криміногенне середовище та діючи під впливом більш досвідчених організаторів, здатний швидко набути високого рівня суспільної небезпечності й брати участь у складних, структурно організованих і особливо тяжких збройних нападах.

Під час дослідження з'ясовано, що лише 2 % лідерів не брали безпосередньої участі в нападах, виконуючи виключно управлінські функції. Абсолютна більшість поєднувала ролі організатора й виконавця, що посилювало їхній вплив у групі та забезпечувало контроль над розподілом здобичі, дисципліною та координацією дій. Водночас встановлено, що понад 81 % опитаних лідерів та активних учасників банд не стали на шлях виправлення, перебуваючи у місцях позбавлення волі: 8,2 % характеризуються як вкрай негативні, схильні до конфліктів і агресії; 25 % – як незадовільні; окремі з них перебувають на психіатричному обліку.

Аналіз показує, що лідерство в банді обумовлюється поєднанням позитивних організаційних та негативних криміногенних рис. З одного боку, лідер характеризується цілеспрямованістю, здатністю до стратегічного планування, вольовими якостями; з іншого – жорстокістю, безкомпромісністю, егоїзмом та вираженою корисливою мотивацією. Вчені-правники підкреслюють, що саме така комбінація рис перетворює особу на ефективного організатора злочинної діяльності, що має здатність підпорядковувати собі інших та підтримувати внутрішню дисципліну в угрупованні [224, с. 132].

Функціональна роль лідера є ключовою для існування та стабільності банди. Він виконує такі функції: кадрове забезпечення – відбір учасників, формування ядра угруповання, перевірка нових членів; матеріально-технічне забезпечення – здобуття зброї, транспорту, засобів зв'язку, технічних засобів для спостереження, підготовки знарядь злочину; організаційно-управлінські функції – планування нападів, розподіл ролей, розробка схем відходу, координація дій під час нападу; економічні функції – розподіл здобичі; ідеологічна функція – формування «кодексу» банди, кримінальних норм поведінки, суворе стеження за їх дотриманням; інформаційна функція – організація розвідки щодо об'єктів нападів, відстеження діяльності правоохоронних органів, забезпечення конспірації; стратегічна функція – визначення напрямів діяльності, вибір пріоритетних об'єктів, розширення впливу банди; дисциплінарна функція – формування та підтримання системи покарань, запобігання появі альтернативних центрів впливу, придушення непокори.

Показовим прикладом функціонування бандитської групи та характеристик її учасників є *кримінальне провадження щодо діяльності організованої збройної банди, створеної ОСОБА_1. Матеріали справи свідчать, що він здійснив повний цикл організаційної та координаційної діяльності, властивої лідерам бандитських формувань. Так, за версією обвинувачення, ОСОБА_1 сформував стійку організовану групу, до складу якої увійшли ОСОБА_2 та ОСОБА_3, з метою систематичного вчинення розбійних нападів із застосуванням вогнепальної зброї. Його роль як лідера повністю відповідає кримінологічно встановленим моделям організаторів банд: він особисто розробляв схеми злочинної діяльності, здійснював підбір об'єктів посягання, організовував попереднє спостереження за потерпілими та обстановкою, визначав ролі кожного учасника, забезпечував групу зброєю та знаряддями нападу, координував дії під час підготовки та реалізації злочинних планів.*

Об'єднання дій учасників єдиним планом, їх підпорядкованість лідеру, стійкість складу групи та підготовка до неодноразового вчинення особливо тяжких злочинів чітко вказують на наявність класичних ознак банди, здатної до тривалого функціонування та високого рівня конспірації. У липні 2015 року учасники групи, діючи за вказівкою ОСОБА_1, придбали значний арсенал зброї та боєприпасів, зокрема револьвер системи «Наган», револьвер «Safari», корпус ручної гранати з підривником бойової дії, а також револьвер «Флобер». Така озброєність, як і структурованість групи, свідчить про високий рівень підготовки до насильницьких посягань та готовність застосовувати летальну силу у випадку протидії. Особливо показовим є те, що зброя зберігалась і переміщувалась у межах групи із дотриманням конспірації, що характерно для злочинних формувань із певним рівнем внутрішньої дисципліни та чітким розподілом функцій [193].

Таким чином, наведений приклад ілюструє поєднання особистісних характеристик лідера банди (організаторські здібності, воля, рішучість, кримінальний досвід, здатність до конспірації) та структурно-функціональних ознак банди як складного криміногенного утворення, орієнтованого на тривалу і системну злочинну діяльність. Він наочно підтверджує, що учасники таких груп становлять підвищену суспільну небезпеку через готовність до збройної агресії, стійкість злочинних намірів і чітку організаційну побудову.

За результатами проведеного аналізу вдалося виокремити комплекс соціально-психологічних рис, що є характерними для рядових учасників бандитських формувань та значною мірою детермінують їх злочинну поведінку. Провідною їх мотиваційною орієнтацією виступає прагнення до швидкого матеріального збагачення «будь-якою ціною» – така установка була притаманна 66 % опитаних. Водночас для 29 % характерна майже повна відсутність або істотне зниження моральних заборон і внутрішніх етичних регуляторів. Відчутний відсоток (17 %) виявляє підвищену жорстокість як стійку поведінкову рису, що проявляється у готовності застосовувати насильство навіть за мінімальної потреби. Окремій групі – 15 % опитаних – притаманна схильність до ризику, тяга до гострих відчуттів і небезпечних ситуацій як форма психологічної компенсації або самоствердження. Лише близько 4 % осіб продемонстрували риси, подібні до пересічних законослухняних громадян, що свідчить про залучення до бандитської діяльності й осіб без явних девіантних установок, але з високою ситуаційною вразливістю.

Крім того, як рядові члени, так і лідери банд нерідко мають нервово-психічні аномалії або патологічні риси характеру, що було встановлено у 22 % досліджених. Йдеться про так звані психічні аномалії в межах осудності, або патологічні розлади, які не виключають здатності усвідомлювати свої дії, але істотно впливають на їх спрямованість та інтенсивність. Особливу суспільну небезпеку становлять злочинні групи, очолювані такими особами, оскільки їхня поведінка вирізняється імпульсивністю, високою агресивністю, відсутністю страху перед наслідками та схильністю до ескалації насильства.

Як стверджують вчені-кримінологи, для психопатів збудженого (експлозивного) типу, які найчастіше зустрічаються серед корисливо-насильницьких злочинців і є особливо небезпечними у структурі банд, характерні: прагнення до реалізації неадекватно завищеної самооцінки; нетерпимість до будь-якої форми протидії; тенденція до домінування й безконтрольного володарювання; упертість, уразливість до конфліктогенних ситуацій; схильність до самоствердження через застосування фізичного насильства. Такі риси формують стійку антисоціальну спрямованість та сприяють перетворенню насильства на інструмент вирішення конфліктів у межах злочинної групи та під час учинення нападів [4, с. 9].

Отже, соціально-психологічний портрет рядового бандита включає поєднання депривaційних установок, агресивних реакцій, низького рівня моральної саморегуляції та готовності функціонувати в умовах підвищеного ризику. Сукупність цих рис не лише обумовлює здатність до вчинення збройних нападів, а й визначає високий рівень потенційної суспільної небезпеки таких осіб.

Аналіз анкетних даних засуджених за бандитизм, матеріалів кримінальних проваджень та кримінологічної літератури дає можливість виділити чотири основні категорії злочинців, які відрізняються за характером соціалізації, рівнем криміногенної деформації, ціннісними орієнтаціями. У межах бандитського угруповання ці типи часто виконують різні функції – від виконавців нападів до організаторів і «силових» учасників, що визначає їхню суспільну небезпеку.

1. Ситуаційний тип (15 %)

До цієї групи належать особи, формування яких відбувалося загалом у позитивному соціальному середовищі: у благополучних сім’ях, без яскраво виражених девіантних проявів у дитинстві чи підлітковому віці. Однак під впливом несприятливих чинників – криміналізованого неформального оточення

у місці проживання, служби, навчання чи роботи – вони потрапили у сферу впливу злочинної групи.

Характерні риси ситуаційного типу: невисокий рівень стійкої кримінальної мотивації; орієнтація на короткочасні вигоди; участь у нападі найчастіше епізодична, зумовлена тиском групи або матеріальними труднощами; у воєнний час певна частина таких осіб втягувалася у банди після проходження служби, демобілізації або втрати роботи, що посилювало їхню вразливість до кримінальних впливів. Цей тип рідко стає організатором злочинів, натомість часто виконує роль виконавця або допоміжного учасника.

2. Нестійкий тип (35 %)

Формування цієї категорії осіб відбувалося у несприятливому сімейному та мікросоціальному середовищі: конфліктні або асоціальні сім'ї, відсутність позитивних моделей поведінки, рання алкогольна чи наркотична соціалізація, низький рівень освіти та соціальної адаптації.

Характерні риси нестійкого типу: висока сугестивність, залежність від «лідерів думок» у кримінальному середовищі; невміння протистояти зовнішньому негативному впливу; схильність до наслідування кримінальних норм і субкультури; легке втягнення у банду через бажання «приналежності» та матеріальної вигоди.

У структурі бандитських угруповань саме такі учасники становлять найбільшу частку виконавців нападів, активно сприймаючи кримінальні зразки поведінки. У період воєнного стану цей тип доповнився особами, які пережили травматичні події (втрата житла, родинних зв'язків, соціальних орієнтирів), що спростило втягнення їх у злочинні групи.

3. Кримінальний тип (23 %)

Це особи, соціалізація яких відбувалася у середовищі, де постійно порушувалися норми моралі та права: криміналізовані родини, стабільні антисоціальні компанії, ранні контакти зі злочинними групами, рецидивна злочинність.

Основні риси кримінального типу: наявність кримінального досвіду з юних років; сформована кримінальна ідентичність; толерантність до насильства і зброї; орієнтація на злочин як основний спосіб забезпечення життєдіяльності; здатність до конспірації, протидії правоохоронним органам.

Цей тип часто володіє навичками, необхідними для підготовки та проведення збройних нападів, включно з використанням зброї, логістикою й організацією відходу з місця злочину.

4. Професійний тип (27 %)

Найбільш небезпечна категорія, представники якої формуються у специфічному мікросередовищі, де кримінальна діяльність є домінуючим способом життя. До цієї групи нерідко належать професійні кримінальники, «спеціалісти» у збройних нападах, колишні військовослужбовці, учасники бойових дій, працівники охоронних структур або правоохоронних органів, які мають доступ до зброї, спецзасобів та тактичної підготовки.

Характерні риси професійного типу: чітка кримінальна спрямованість та висока психологічна готовність до насильства; використання тактичних прийомів, знань щодо зброї, конспіративних методів; сформована ієрархічна система цінностей та підпорядкованість кримінальним нормам; здатність планувати складні злочини, брати на себе роль організатора чи «силового блоку» банди.

У період воєнного стану чисельність такого типу помітно зростає через залучення осіб із бойовим досвідом, що мають: навички володіння зброєю; підвищену толерантність до ризику; знижену чутливість до насильства; посттравматичні девіації. Це суттєво підвищує суспільну небезпечність бандитських угруповань та ускладнює їх викриття.

Запропонована класифікація дозволяє глибше зрозуміти структуру криміногенного контингенту, який формує бандитські угруповання, та встановити, що бандитизм є продуктом різних моделей соціалізації, але його ядро найчастіше утворюють кримінальні та професійні типи, тоді як ситуаційні і нестійкі типи формують периферію та «ресурсну базу» для злочинної діяльності. Така диференціація має важливе практичне значення для прогнозування поведінки учасників банд, розробки заходів протидії, профілактики та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Узагальнення результатів аналізу соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних характеристик учасників бандитських формувань дозволяє стверджувати, що сучасний бандитизм в Україні формують переважно особи з яскраво вираженою антисоціальною спрямованістю, високим рівнем агресивності та готовністю до насильницьких дій. Злочинці цієї категорії здебільшого є чоловіками працездатного віку (25–45 років), які мають попередній кримінальний досвід, низький або середній освітній рівень, нестабільний соціальний статус, відсутність легальних джерел доходу та часто – деформоване мікросередовище соціалізації. Значну частку серед учасників банд складають особи з рецидивом, а також ті, хто вперше вступає у тяжку злочинну діяльність, однак володіє достатнім рівнем внутрішньої агресії, рішучості та готовності до застосування сили.

Особливу небезпеку в умовах воєнного стану становить участь у бандитських нападах колишніх військовослужбовців, добровольців, охоронців, працівників силових структур, а також осіб, які мали бойовий досвід або навички поводження зі зброєю. Такі злочинці демонструють вищий рівень організованості, застосовують тактичні прийоми, використовують зброю та боєприпаси військового зразка, що істотно підвищує рівень суспільної небезпеки злочинних груп. Вони здатні до конспірації, чіткої координації дій, планування та ефективного подолання охоронних бар'єрів, що ускладнює їх виявлення та документування.

Встановлено, що внутрішня структура банд характеризується наявністю чіткої ієрархії та лідерського ядра. Лідери зазвичай мають життєвий і кримінальний досвід, вольові якості, здатність управляти групою, поєднуючи організаційні, дисциплінарні, матеріально-технічні, інформаційні та ідеологічні функції. Саме вони забезпечують стабільність та життєздатність угруповання, підбирають об'єкти нападу, координують використання зброї й технічних засобів, забезпечують дисципліну та єдність дій групи. Рядові учасники банд частіше характеризуються корисливою мотивацією, агресивністю, схильністю до ризику та відсутністю соціальних стримуючих факторів.

Аналіз типології осіб, які вчиняють бандитські напади, дає підстави виділити чотири основні групи: ситуаційних, нестійких, кримінальних та професійних злочинців, що відрізняються умовами формування особистості, рівнем деформацій, глибиною включення у кримінальне середовище та мірою небезпечності. Переважання у бандитських групах «кримінальних» і «професійних» типів свідчить про високий рівень організованості та сталості бандитизму як форми злочинної діяльності.

Дослідження також підтверджує важливість агресивності як системоутворюючої риси особистості бандита: вона визначає ставлення до насильства, готовність до ескалації, жорстокість поведінки, схильність до домінування та безжалісного досягнення корисливої мети. У сукупності такі риси формують небезпечний криміногенний тип, здатний тривалий час підтримувати активну діяльність банди і забезпечувати її стійкість.

Таким чином, характеристика осіб, які вчиняють бандитські напади, та структурно-функціональний аналіз організованих злочинних груп засвідчують високий рівень їх суспільної небезпечності, посилений умовами воєнного стану, поширенням зброї, бойових навичок та зростанням загальної соціальної напруги. Отримані результати мають ключове значення для розроблення ефективних кримінологічних заходів запобігання бандитизму.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що динаміка кримінальних правопорушень проти громадської безпеки у 2022–2024 рр. демонструвала відмінну від інших видів злочинності тенденцію – їх кількість зростала помірними, але стабільними темпами (2022 р. – 7333, +13,0 %; 2023 р. – 7974, +8,7 %; 2024 р. – 8789, +10,2 %), а частка у загальній структурі злочинності в умовах воєнного стану коливалася в межах 1,7–2 %. З-поміж таких діянь особливу увагу привертає бандитизм, який хоча й становив лише 29 випадків внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань за 2022–2025 рр., однак повністю відображає загострення криміногенної ситуації: усі факти бандитизму супроводжувалися збройними нападами, підвищеною жорстокістю, тяжкими наслідками та вчинялися переважно на деокупованих і прифронтових територіях, а також у тилових регіонах щодо військовослужбовців, перевезення готівкових коштів, гуманітарних вантажів і майнових ресурсів, що посилило їх суспільну небезпечність. У період 2022-2025 рр. було виявлено 125 осіб, які вчинили бандитизм (з них 114 повідомлено про підозру). Найбільша їх кількість була зареєстрована у 2025 р. (67 осіб), а найменша – у 2023 р. (26 осіб).

2. В останні два роки відбувається певне збільшення рівня групової кримінальної протиправності в країні, але відсоток посягань, вчинених групою осіб, поки залишається незначним. Одним з факторів такої ситуації є низька активність працівників поліції щодо виявлення всіх співучасників вчинення кримінального правопорушення, готовність обмежитись одним фігурантом для скорішого завершення кримінального провадження. Відтак, наявна статистика не відображає реальних масштабів бандитизму, латентність складає близько 8 % та має штучний характер, зумовлений систематичними помилками кваліфікації (розмежування зі створенням незаконних воєнізованих формувань, розбоями, вимаганням), недоліками обліку й недостатньою ефективністю роботи щодо виявлення банд у зонах бойових дій і на деокупованих територіях.

3. Територіальна диференціація вказує на стійко підвищену інтенсивність бандитизму на сході та півдні України, середні показники – у центральних і північних областях, та низькі – на заході; водночас у 2024–2025 рр. фіксується поширення бандитизму у центральних і західних регіонах (Кіровоградська, Полтавська, Київська, Волинська області), що напряму пов’язано з масовою внутрішньою міграцією, переміщенням кримінальних елементів та загальною мілітаризацією суспільства. Понад 72 % злочинів вчиняються організовано й професійно, із тяжкими насильницькими наслідками (вбивства – 23 %, замахи

на вбивства – 22 %, тяжкі тілесні ушкодження – 53 %), активним застосуванням холодної (42 %) і вогнепальної зброї (58 %), вибухових пристроїв (33 %), зростанням кількості жертв і матеріальних втрат (22 % випадків – збитки понад 500 тис. грн). У 84 % випадків встановлено попереднє планування нападів, а домінуючим мотивом (82 %) є заволодіння грошовими коштами та валютою, що характерно для умов воєнного стану, коли зростає обіг готівки, проводяться евакуації й релокації бізнесів, відбувається переміщення значних сум через прифронтові райони. Типовими є «знарядний спосіб» позбавлення життя (68 %) та вчинення нападів на автотранспорт, у житлі потерпілих (65 %), що свідчить про дедалі більшу агресивність та зухвалість злочинців. Переважання нападів у вечірній (49 %) та нічний час (20 %) та щорічне зростання використання вогнепальної зброї підкреслюють високий рівень організованості, стійкості та конспірації бандитських груп, а також ескалацію насильства й корисливої мотивації під впливом війни, що становить пряму загрозу громадській безпеці та внутрішній стабільності держави.

4. Детермінація бандитизму обумовлюється у загальному *об'єктивними* (наявність великої кількості зброї в незаконному обігу; масове переміщення населення; руйнація інфраструктури та критичних об'єктів; часткова втрата контролю над окремими територіями; дефіцит матеріальних ресурсів і гуманітарних вантажів) та *суб'єктивними* (економічна дестабілізація та втрата засобів до існування; психологічна травматизація та зростання емоційної напруги; ослаблення соціальних зв'язків і контрольних механізмів; збільшення кількості осіб у кризових соціально-психологічних ситуаціях) чинниками (макрорівень).

5. На мезорівні, до комплексу причин та умов, що зумовлюють вчинення бандитських нападів у період воєнного стану віднесені: *воєнні* (масове розповсюдження зброї та боєприпасів; міграція населення та демографічні зрушення; руйнування інфраструктури та ослаблення просторового контролю; часткова втрата контролю над окремими територіями; складність охорони військових, гуманітарних і цивільних вантажів); *соціально-економічні* (поглиблення економічної нерівності; зростання безробіття та зниження доходів; тінізація економічних процесів; дефіцит ресурсів та гуманітарних вантажів; збільшення обсягів готівкового обігу); організаційно-правові (ослаблення інституційного контролю; недоліки міжвідомчої координації; корупційні ризики; прогалини у правовому регулюванні); *морально-психологічні* (зростання загальної агресивності та толерантності до насильства; психологічна дезадаптація населення; втрата соціальних зв'язків та контролю;

зростання девіантності серед осіб із бойовим досвідом; зниження ефективності неформального соціального контролю). Узагальнення всіх детермінант показує, що бандитизм у воєнний час набуває змішаного кримінально-воєнного характеру, поєднуючи ознаки класичних організованих нападів із тактикою бойових диверсій та використанням військових ресурсів, що обумовлює необхідність зміни парадигми запобігання: від реагування на окремі прояви – до системної нейтралізації факторів, що формують кримінальний протиправний потенціал.

6. Кримінологічне дослідження осіб, які вчиняють бандитські напади на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб з корисливою метою, а також протидії законній господарській діяльності, умисного знищення та пошкодження майна шляхом підпалів та вибухів, здійсненні незаконної діяльності зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, свідчить, що їх переважна частина представлена молодими чоловіками віком 25–40 років (особливо активна група – близько 30 років), які вже сформували стійку кримінальну спрямованість. Абсолютна більшість учасників банд – громадяни України, що в умовах воєнного стану нерідко мають бойовий досвід або доступ до зброї, що значно підвищує рівень суспільної небезпеки їх дій. Типовими є особи, які офіційно не працевлаштовані, а їх злочинна діяльність не має випадкового чи імпульсивного характеру, оскільки ґрунтується на заздалегідь сформованих настановах до насильства та корисливої мотивації. Майже третина учасників банд має попередні судимості, а більшість – професійну освіту. Характерною є ієрархічна структура банд: лідер (організатор) – зазвичай чоловік 30–40 років, більш освічений, з досвідом злочинної діяльності, часто зі зв’язками у кримінальному середовищі та неформальним авторитетом, що посилюється воєнним контекстом та наявністю зброї.

7. Запропонована типологізація осіб, які вчиняють бандитські напади й належать до організованих груп: 1. *Ситуаційний тип* (15 %) – формування особи відбувалося загалом у позитивному соціальному середовищі, однак під впливом несприятливих чинників, потрапили у сферу впливу злочинної групи; 2. *Нестійкий тип* (35 %) – формування цієї категорії осіб відбувалося у несприятливому сімейному та мікросоціальному середовищі. У структурі бандитських угруповань саме такі учасники становлять найбільшу частку виконавців нападів, активно сприймаючи кримінальні зразки поведінки. У період воєнного стану цей тип доповнився особами, які пережили травматичні події (втрата житла, родинних зв’язків, соціальних орієнтирів), що спростило

втягнення їх у злочинні групи. 3. *Кримінальний тип* (23 %) – – особи, соціалізація яких відбувалася у середовищі, де постійно порушувалися норми моралі та права: криміналізовані родини, стабільні антисоціальні компанії, ранні контакти зі злочинними групами, рецидивна злочинність. Цей тип часто володіє навичками, необхідними для підготовки та проведення збройних нападів, включно з використанням зброї, логістикою й організацією відходу з місця злочину. 4. *Професійний тип* (27 %) – найбільш небезпечна категорія, представники якої формуються у специфічному мікросередовищі, де кримінальна діяльність є домінуючим способом життя. У період воєнного стану чисельність такого типу помітно зростає через залучення осіб із бойовим досвідом, що суттєво підвищує суспільну небезпечність бандитських угруповань та ускладнює їх викриття.

РОЗДІЛ 3.
ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНДИТИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання бандитизму

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні [103]. Реалізація цієї норми Основного закону, зауважує О. М. Литвак, є не лише декларативною тезою, а визначальною стратегічною метою державної політики національної безпеки. Одним із чинників, що створюють серйозну загрозу суспільному розвиткові, виступає злочинність як відносно масове соціальне явище, котре становить сукупність передбачених кримінальним законом діянь, учинених на певній території у визначений часовий проміжок [129, с. 8].

У цьому контексті, як наголошує Ю. О. Загуменна, безпека особи є вихідною основою безпеки суспільства і держави, а її реальний рівень та здатність держави гарантувати цю безпеку свідчать про ступінь організованості, ефективності й зрілості соціуму, формуючи тим самим загальний рівень правової безпеки. Упевненість людини в тому, що її інтереси та права будуть захищені, додатково мотивує її до здійснення активної суспільно корисної діяльності, посилює інтегрованість у соціальні процеси. Таким чином, безпека особи постає імперативною й системоутворювальною засадою політики правової безпеки України [71, с. 23].

Разом із тим практика забезпечення правової безпеки особи нині залишається недостатньо ефективною: діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у цій сфері в багатьох випадках є неузгодженою, а формування нової системи безпеки відбувається повільно, суперечливо та не ґрунтується на належних науково-теоретичних основах.

Більше того, сучасні умови воєнного стану, спричинені збройною агресією проти України, істотно трансформували як криміногенну ситуацію, так і параметри системи запобігання злочинності, що особливо проявляється у сфері насильницьких посягань та організованих форм кримінальної діяльності. Одним із найбільш небезпечних проявів такої злочинності, який характеризується високим рівнем суспільної небезпечності, стійкістю та зростаючою латентністю, є бандитизм. В умовах війни цей феномен набуває додаткової складності: у суспільстві відбувається загальне ослаблення

соціального контролю, зростає кількість осіб із бойовим досвідом та доступом до зброї, загострюються економічні та соціальні диспропорції, поглиблюється психологічна нестабільність у значної частини населення. Такі чинники формують сприятливе середовище для виникнення стійких злочинних груп, що спроможні до збройних нападів, координації насильницьких дій та встановлення локального впливу на окремих територіях.

У цих умовах загальносоціальні заходи запобігання бандитизму набувають особливої актуальності, адже вони формують фундамент запобіжного впливу на насильницьку, організовану злочинність, спрямованого на усунення або нейтралізацію широкого спектра детермінант, що генерують або посилюють мотивацію до участі в організованих збройних групах. Йдеться про комплекс політичних, соціально-економічних, культурно-виховних, правових, інформаційних, психологічних, інституційних та інших заходів, що забезпечують належне функціонування публічної влади, стабілізацію суспільних відносин, підтримання правопорядку, формування довіри до держави, зниження рівня соціальної напруги та відновлення відчуття безпеки в громадян [140]. З огляду на масштаби та системність бандитизму в умовах війни, суто кримінально-правові інструменти виявляються недостатніми; натомість потребується широка, міжгалузева система заходів, що охоплює запобігання на рівні суспільства, державних інституцій, громади та індивіда.

Розуміння загальносоціальних як вихідної основи для спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання бандитизму дозволяє оцінити ефективність державної політики у сфері внутрішньої безпеки та визначити оптимальні моделі реагування на умови воєнного часу. Їх належна реалізація є критично важливою не лише для стримування формування озброєних злочинних угруповань, але й для мінімізації ризиків поствоєнного зростання організованої насильницької злочинності, що у країнах, які пережили військові конфлікти, нерідко фіксується впродовж років після завершення активних бойових дій.

Отже, дослідження загальносоціальних заходів запобігання бандитизму в умовах воєнного стану є необхідним елементом комплексного осмислення кримінологічних детермінант злочинної поведінки, оцінки інституційної спроможності держави запобігати організованим формам насильницької кримінальної протиправної діяльності та формування ефективної стратегії національної безпеки України в умовах сучасних викликів. У свою чергу, завдання науковців-кримінологів полягає у забезпеченні державних інституцій і суспільства в цілому ефективною кримінологічною політикою запобігання

кримінальним правопорушенням [19], яка дозволить оптимально розподіляти ресурси та вибудовувати комплексний вплив на таке соціальне зло. Розробити дієву систему запобігання неможливо без глибокого розуміння причин і умов злочинної поведінки. Адже робота із запобігання кримінальним правопорушенням являє собою комплекс різноманітних за характером, проте органічно взаємопов'язаних соціальних заходів, спрямованих на забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Це прямо узгоджується з конституційним обов'язком держави щодо гарантування безпеки суспільства, забезпечення належного правового порядку та правового захисту конституційних прав і свобод громадян, а також інтересів державних установ, громадських формувань та приватних організацій [103].

Таким чином, слід констатувати, що проблема запобігання злочинності є ключовою для становлення правової держави, а її вирішення неможливе без активної, випереджувальної діяльності державних інституцій, спрямованої на стабілізацію криміногенної ситуації, уповільнення темпів зростання злочинності, оптимізацію законодавства, удосконалення організаційних форм та методів запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання злочинам традиційно розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, а також усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності [122, с. 143]. У контексті нашого дослідження таке наукове положення набуває особливої ваги, оскільки саме загальносоціальний рівень створює базове середовище, в якому або формується, або, навпаки, блокується криміногенний потенціал організованих збройних угруповань, зокрема банд, що діють в умовах воєнного стану. Як слушно зауважив О. М. Джужа, даний рівень запобігання злочинам характеризується тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення моральної та духовної сфер суспільства [121, с. 53–54]. За воєнних умов це означає, що кожне стратегічне рішення в галузі економіки, соціальної політики, освіти, культури, інформаційної безпеки чи психологічної підтримки населення одночасно виступає й елементом запобігання таким небезпечним формам злочинності, як бандитизм.

На переконання В. В. Голіни, основними цілями зазначеного запобіжного напряму є подолання або обмеження криміногенно небезпечних протиріч у суспільстві, а також поступове викорінення відомих ще з біблійських часів

негативних явищ, зумовлених політичними, економічними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване, навіть злочинне збагачення певних кіл громадян, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [37, с. 19]. В умовах воєнного стану зазначені фактори не лише загострюються, а й набувають нових форм (масові переміщення населення, травматичний досвід бойових дій, зростання обігу зброї, руйнування інфраструктури, падіння рівня довіри до інститутів влади в окремих регіонах), що створює надзвичайно сприятливе середовище для виникнення і зміцнення бандитських формувань. Відтак загальносоціальні заходи у сфері економіки, соціального захисту, підтримки ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, відновлення зруйнованих територій безпосередньо пов'язані із запобіганням бандитизму як найнебезпечнішій формі організованої збройної злочинності.

Водночас О. М. Бандурка звертає увагу на те, що іноді межі здійснення загальносоціальних заходів запобігання злочинам помилково розширюють та фактично ототожнюють їх з «ефективним функціонуванням усіх інститутів соціальної правової держави», і в такому максималістському розумінні доходять висновку, що «загальносоціальне запобігання не є предметом кримінальної науки», хоча майже одразу, всупереч сказаному, визнають, що «не враховувати ці заходи при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють умови для усунення чи послаблення кримінологічних факторів, які детермінують злочинність» [47, с. 13]. У площині дослідження бандитизму це означає, що хоча загальносоціальні заходи часто мають «надкримінологічний» характер (економічна політика, соціальні стандарти, освітні реформи тощо), їх ігнорування у стратегії протидії бандитським формуванням призводить до того, що будь-які спеціально-кримінологічні заходи (посилення відповідальності, робота правоохоронних органів, оперативно-розшукові заходи) фактично працюють «по наслідках», а не по глибинних причинах.

Ключ до розв'язання цієї суперечливої позиції, по суті, запропонував А. П. Закалюк, який переконливо довів, що заходи загальносоціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви, процеси, тісно пов'язані зі злочинністю, хоча й не завжди такі, що безпосередньо її спричиняють чи обумовлюють, але перебувають із нею в детермінуючому, здебільшого кореляційному зв'язку або у зв'язку станів (структури суспільства,

рівня соціальної напруги, занепаду інститутів соціального контролю тощо). У такому разі запобіжний вплив на зазначені явища, навіть якщо він не є цілеспрямовано «антизлочинним», усе одно належить до загальносоціального запобігання [72, с. 327–328]. За умов воєнного стану до таких явищ можна віднести, наприклад, стан економіки, рівень забезпечення військовослужбовців та ветеранів, функціонування системи реабілітації, діяльність територіальних громад, інформаційну політику держави, тобто все те, що може або знижувати, або підвищувати соціальну базу для бандитизму.

За воєнних умов вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей в усіх сферах суспільного життя, зниженні рівня правового нігілізму, насильства належить розумній господарській та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, громадських організацій. Саме ці суб'єкти формують соціально-економічне підґрунтя, на якому або розвиваються, або нівелюються передумови для формування та діяльності бандитських угруповань: забезпечують зайнятість, соціальну підтримку, доступ до освіти, культурних і спортивних програм, програми психологічної допомоги, особливо у на деокупованих територіях. У свою чергу, О. М. Литвинов характеризує такі заходи як сукупність ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [130]. У нашому предметному полі до них, зокрема, можна віднести заходи із контролю обігу зброї, запобігання моральному травматизму та маргіналізації ветеранів, підвищення довіри до інститутів правопорядку, підтримку правової культури й нульової толерантності до насильницьких практик.

Водночас в умовах сьогодення стає очевидним, що нові соціальні, політичні та економічні реалії істотно ускладнюють завдання загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, а в умовах воєнного стану – ще й радикально змінюють характер факторів, які впливають на криміногенну ситуацію. Потреба у пошуку суспільного консенсусу, необхідність адаптації поколінь, котрі формували своє життя за соціалістичних принципів, до суспільства з іншими економічними й правовими засадами, а також трансформація колективних уявлень про свободу, безпеку і відповідальність створюють у суспільстві додатковий рівень соціальної напруги, що, у свою чергу, може стимулювати зростання таких небезпечних форм насильницької злочинності, як бандитизм.

Таким чином, специфікою загальносоціального запобігання є те, що воно не має своєю безпосередньою основною метою запобігання злочинності, однак його заходи забезпечують істотний антикриміногенний ефект поряд із вирішенням базових завдань розвитку, знижуючи дію криміногенних факторів. В умовах воєнного стану такі заходи стають ключовим інструментом нейтралізації соціального середовища, сприятливого для бандитизму: вони зменшують рівень соціальної дезорганізації, запобігають «воєнізації» кримінального середовища, ускладнюють легітимізацію бандитських груп на місцевому рівні. Загальносоціальні заходи запобігання бандитизму, мають бути спрямовані на захист населення, територіальних громад, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій від збройних організованих посягань, створюючи такі соціально-економічні й духовно-моральні умови, за яких сама можливість формування та функціонування стійких озброєних злочинних угруповань буде максимально звужена.

Відтак, варто наголосити, що системна й скоординована діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості у боротьбі зі злочинністю сьогодні стає одним із найбільш складних та водночас ключових напрямів у розбудові України як незалежної, демократичної та правової держави. Особливо це актуально в умовах війни, коли значні території переживають деокупацію, суспільство стикається з масовими травмами, а обіг зброї суттєво зростає.

Динаміка структурних перетворень політичних, економічних і правових інститутів супроводжується підвищенням рівня та зміною структури злочинності, появою нових її форм, зокрема групових збройних нападів, незаконного збройного формування, захоплень майна й територій, що мають ознаки бандитизму. Це створює реальні та суттєві загрози національній безпеці, негативно впливаючи на всі сфери життя. Саме тому формування та реалізація виваженої, ефективної, збалансованої кримінологічної політики є необхідною умовою подолання таких загроз. Посилення законності, відновлення правопорядку, підвищення ефективності правоохоронної діяльності повинні стати пріоритетами для органів влади всіх рівнів [141].

Утім, розроблення теоретичних і практичних засад кримінологічної політики належить до найбільш складних проблем сучасної антикримінальної діяльності держави. Зокрема, невизначеність доктринальних засад кримінологічної політики, її пріоритетів і форм реалізації безпосередньо впливає на ефективність боротьби зі злочинністю [54, с. 30], у тому числі з бандитизмом. За відсутності чіткої стратегії, заснованої на сучасних

кримінологічних підходах і врахуванні ризиків воєнного часу, навіть найактивніша діяльність правоохоронних органів може виявитися недостатньо результативною.

У цьому контексті показовою є позиція В. В. Голіни, який дійшов висновку, що кримінологічна політика повинна бути письмово закріплена у відповідних державних документах, у яких визначаються поточні та перспективні наміри, завдання й стратегії держави у сфері запобігання злочинності [51, с. 25]. Такими документами можуть бути: основи державної політики запобігання злочинам; концепція державної програми профілактики правопорушень; національна стратегія запобігання злочинам; концепція реалізації державної політики у сфері запобігання злочинам тощо.

У воєнних умовах такі документи мають особливе значення, оскільки вони формують не лише загальний напрям антикримінальної діяльності, а й задають рамки для розроблення цільових стратегій запобігання найбільш небезпечним формам злочинності, зокрема бандитизму, який у період воєнного стану може становити реальну загрозу національній безпеці, громадській безпеці та стабільності функціонування держави.

Як зазначає М. М. Клюєв, програма запобігання злочинності (на відміну від плану) становить загальне інтегроване рішення щодо сукупності заходів, необхідних для впливу на злочинність або окремі її види. Натомість план є документом, що спрямований на реалізацію програми та конкретизує її окремі аспекти в змістовному, часовому й організаційному вимірах [90, с. 19]. У контексті запобігання бандитизму така різниця є принципово важливою: програма формує стратегічне бачення, визначає цілі (наприклад, нейтралізація збройних формувань, контроль за обігом зброї, стабілізація криміногенної ситуації), а план – деталізує конкретні заходи (встановлення камер відеофіксації, соціальні програми для ветеранів, створення мобільних патрулів, аналітичні центри тощо).

З огляду на наведені положення, вчені-кримінологи під програмуванням заходів запобігання злочинності доцільно розуміти науково обґрунтовану та нормативно визначену спільну діяльність різних суб’єктів запобігання, спрямовану на розроблення узгоджених директивних рішень, які передбачають систему довгострокових і поточних заходів щодо виявлення, усунення або нейтралізації причин та умов злочинності, а також формування виховного впливу на правопорушників. Сформована програма запобігання злочинності у цьому розумінні є зв’язаною системою обов’язкових для всіх суб’єктів приписів, які визначають заходи організаційного, правового, оперативного,

аналітичного, економічного, виховного та іншого характеру, спрямовані на запобігання кримінальним протиправним проявам [90, с. 20; 19, с. 301].

Застосування програмно-цільового методу, відзначає О. О. Титаренко, є одним із ключових елементів принципово нового підходу до організації та забезпечення комплексного характеру запобігання злочинності. Такий підхід сформувався в межах новітньої кримінологічної концепції, що вимагає розробки, ухвалення та реалізації превентивних заходів у чіткій відповідності до визначених системних і програмних вимог [204]. Для запобігання бандитизму в умовах воєнного стану це має особливо вагоме значення, оскільки саме програмно-цільові моделі дозволяють інтегрувати загальносоціальні, організаційні, оперативні та аналітичні можливості держави у єдину стратегічну рамку протидії стійким озброєним злочинним угрупованням.

Комплексне програмування запобігання злочинності має свій специфічний зміст – власні цілі, коло суб'єктів, об'єкти впливу, а також форми взаємозв'язків між цими суб'єктами й об'єктами [171, с. 207]. Приймаючи концепцію запобігання злочинності, О. М. Литвинов виокремив три основні рівні здійснення такої діяльності: рівень великих соціальних груп (держава, регіони, галузі економіки, суспільні підсистеми); рівень малих соціальних груп (трудові колективи, громади, сім'ї, організації); рівень окремих виконавців (конкретні посадові особи, професійні суб'єкти запобігання) [6, с. 52]. Такий поділ має принципове значення: перший рівень забезпечує формування загальнонаціональної безпекової політики, другий – включає роботу територіальних громад, місцевих органів влади, ветеранських спільнот, третій – діяльність правоохоронців, соціальних працівників, аналітиків, психологів тощо.

У контексті запобігання бандитизму в умовах воєнного стану програмування виступає не просто інструментом стратегічного планування, а механізмом інтеграції загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів, що дозволяє об'єднати зусилля різних секторів безпеки, економіки, соціальної сфери та місцевого самоврядування для усунення глибинних чинників, які сприяють виникненню та діяльності збройних організованих груп.

У цьому сенсі програма запобігання злочинності постає як система цілеспрямованих заходів впливу на злочинність та її окремі види, структурована у вигляді документального визначення етапності вирішення поставлених завдань, засобів і способів їх реалізації, критеріїв ефективності та очікуваних результатів. Для запобігання бандитизму це означає можливість

створення таких програмних документів, що: передбачають комплекс загальносоціальних заходів (соціальна підтримка населення, реабілітація військових, зниження рівня соціальної дезорганізації); закладають ефективний механізм контролю обігу зброї; формують стратегію аналітично-кримінальної розвідки бандитських угруповань; визначають пріоритети у сфері правового, економічного й організаційного впливу на чинники, які стимулюють формування стійких озброєних груп; передбачають активну роль громад, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у створенні безпечного середовища.

Звернемо увагу на Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки [101] та План заходів спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [154], які охоплюють усі базові напрями реформування сектору правопорядку й визначають системну трансформацію органів правопорядку відповідно до стандартів ЄС, поліцейської діяльності керованої аналітикою (ILP), SOCTA-моделі, ризик-орієнтованого управління, багаторівневої координації та підвищення ефективності кримінальної політики. Багато з передбачених заходів мають пряме превентивне значення щодо бандитизму: контроль зброї, аналітична розвідка, ризик-орієнтоване управління, технічна модернізація, посилення міжвідомчої координації, стратегічне планування та кримінальна політика. Водночас реалізація залежить від: швидкості ухвалення законів; достатнього ресурсного забезпечення; уникнення інституційної конкуренції; зміцнення довіри населення; ефективного контролю обігу зброї у поствоєнний період. Такі документи створюють передумови для істотного зниження ризиків формування та діяльності озброєних злочинних груп, проте їх ефект залежатиме від практичної реалізації кожного із зазначених напрямів.

На нашу думку, основним елементом процесу розробки програми запобігання злочинності є науково обґрунтована постановка її цілей і завдань. Цілі програмування виступають вихідними орієнтирами, що визначають логіку, структуру та зміст відповідних рішень. До кола таких цілей належать: скорочення та поступове зниження рівня злочинності, зокрема її найбільш суспільно небезпечних видів; подолання негативних явищ суспільного розвитку, які детермінують злочини (масове поширення фонових явищ, економічні кризи, створення «конвертаційних центрів», зростання обігу зброї тощо); запобігання девіантній поведінці громадян, що призводить до

правопорушень або сприяє їх учиненню; запобігання протиправним формам поведінки у суспільстві, колективах і родинах; розвиток позитивних соціально-правових процесів, які нейтралізують антисоціальні прояви; підвищення рівня правової свідомості, дисципліни та моральних норм; формування активної громадянської позиції у сфері дотримання закону та протидії кримінальним проявам.

У контексті запобігання бандитизму такі цілі трансформуються в завдання створення таких соціально-економічних умов, за яких мінімізуються можливості для формування озброєних злочинних груп, а також у запровадження заходів, які підвищують стійкість громад до насильницьких загроз.

До кола завдань програмування віднесено: упорядкування процесів підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень у сфері протидії злочинності; підвищення ефективності всіх видів кримінологічної діяльності; посилення координації суб'єктів запобігання злочинності; забезпечення регіонального моніторингу злочинності, її чинників і наслідків; оптимізацію витрат на правоохоронну діяльність на регіональному рівні; раціоналізацію управління системою на основі своєчасних рішень; підвищення кваліфікації працівників правоохоронних і контролюючих органів; удосконалення нормативно-правового забезпечення; стимулювання активності інститутів громадянського суспільства у сфері профілактики [171, с. 210].

Такі завдання є ключовими для створення ефективної системи загальносоціальних заходів запобігання бандитизму. Зокрема, формування системного моніторингу, удосконалення взаємодії органів влади та громад, підготовка кадрового потенціалу, посилення правової культури та нормативного підґрунтя – усе це створює умови для нейтралізації групових насильницьких проявів.

Модельний перелік основних очікуваних результатів програмування на регіональному рівні включає такі позиції: підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері запобігання злочинності або її окремих видів; удосконалення процесів реєстрації злочинів; зниження рівня злочинності та позитивні зміни в її структурі й динаміці; зменшення рівня латентності тяжких і особливо тяжких злочинів; притягнення до кримінальної відповідальності організаторів, лідерів та активних учасників регіональних і трансрегіональних організованих злочинних формувань; зростання кількості звернень громадян до правоохоронних органів і судів за захистом своїх прав, відшкодуванням шкоди та поновленням порушених прав [171, с. 211].

У площині запобігання бандитизму в умовах воєнного стану реалізація цих очікуваних результатів є критично необхідною, адже саме вони демонструють рівень готовності держави та громадянського суспільства протидіяти збройним організованим групам, підвищувати довіру до правопорядку й створювати умови для стабільності на регіональному та загальнонаціональному рівнях.

Щодо структури державної програми, М. М. Клюєв пропонує модель комплексної програми, яка має охоплювати всі ключові складові програмування запобігання злочинності. Така модель включає: паспортизацію програми (опис замовника, основних виконавців, періоду дії, нормативної бази, взаємопов'язаних соціальних програм, обсягів фінансування та його джерел); концепцію програми, що визначає цілі, завдання, принципи та напрями запобігання злочинності; вихідні дані, які містять соціально-економічні характеристики країни або регіону, аналіз стану та структури злочинності (в тому числі її окремих видів), оцінку ефективності діяльності правоохоронних органів, прогноз подальшої криміногенної ситуації; а також зміст програми, що охоплює організаційні, правові, інформаційні, методичні, кадрові, виховні, пропагандистські, технічні, ресурсні та інші заходи, у тому числі спрямовані на розвиток інститутів громадянського суспільства [90, с. 105].

У свою чергу, В. В. Голіна справедливо зауважує, що така структура за логікою й змістом нагадує план-програму або програму-план, яка складається з двох взаємопов'язаних частин: І. програми – теоретичної, стратегічної, відносно сталої частини, де містяться директивні положення, здатні зберігати актуальність тривалий час; ІІ. плани, що розробляються до конкретних часових умов, враховують оперативні потреби й визначають конкретні кроки реалізації або щодо окремих видів кримінальних правопорушень [51, с. 77].

Для запобігання бандитизму, особливо в умовах воєнного стану, таке поєднання стратегічної стабільності та оперативної гнучкості є критично необхідним. Бандитські збройні формування діють динамічно, використовують швидкозмінні тактики, реагують на місцеві умови, тому програми повинні мати стабільну стратегічну вісь, але водночас – здатність до швидкого коригування.

Формування Державної комплексної програми протидії злочинності є одним з ключових етапів функціонування всієї державної системи боротьби зі злочинністю. Як слушно зазначають вітчизняні кримінологи (О. М. Бандурка, О. М. Литвинов, М. М. Клюєв), програмування у сфері запобігання злочинності належить до алгоритмізації методів, які застосовуються для вирішення превентивних завдань і забезпечення комплексного антикриміногенного

впливу [6, с. 95]. Програмні документи (державні програми, комплексні плани) за своєю суттю є розпорядчими актами, що містять систематизований перелік заходів впливу на злочинність і споріднені з нею явища. Вони приймаються з визначеною періодичністю – зазвичай кожні 3–5 років.

За період незалежності Україна розробила й реалізувала чотири такі загальнодержавні програми: «Державна програма боротьби зі злочинністю» (1993 р.); «Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996–2000 рр.» (1996 р.); «Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 рр.» (2000 р.); «Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 рр.» (2006 р.), які формували основу для подальшого планування діяльності всіх суб'єктів запобіжної діяльності, створювали системну рамку для стратегічного бачення, сприяли координації між різними відомствами. Проте після завершення дії Комплексної програми 2007–2009 років потреба у створенні нової, більш сучасної, адаптованої до нових ризиків програми лише зросла. А тому, прийнята Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року визначила, що метою кримінологічної політики є забезпечення її ефективності через розробку й реалізацію комплексу заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин злочинності, захист інтересів людини, суспільства та держави, а також на формування партнерської взаємодії органів влади і громадськості у цій сфері. Одним з очікуваних результатів мало стати суттєве зменшення рівня правопорушень [169]. На жаль, попри нагальність такої необхідності, досі в Україні не продовжено й не розроблено оновленої державної комплексної програми профілактики злочинності, що створює суттєвий стратегічний вакуум у кримінологічній політиці. Більше того, сучасні виклики – насамперед повномасштабна війна – радикально підвищують потребу в якісному програмуванні боротьби зі злочинністю, особливо в запобіганні її найбільш небезпечним формам, серед яких бандитизм є одним з найкриміногенніших явищ з огляду на озброєність, груповий характер, організованість та високий потенціал дестабілізації.

Разом із тим, відзначає О. О. Титаренко, зростання ролі програмно-цільового методу в запобіганні злочинам свідчить про початок переорієнтації наукової парадигми у кримінології – перехід до глибшої, більш системної та доказової концепції програмування запобіжної діяльності [204, с. 15]. Для запобігання бандитизму в умовах війни це означає, що стратегічні документи повинні не лише задекларувати загальні напрями діяльності, але й забезпечити реальні механізми інтеграції зусиль державних інституцій, органів місцевого

самоврядування, силових структур, громадських організацій та громадянського суспільства з метою формування безпечного простору.

Крім того, відсутність такої програми фактично знімає з Уряду обов'язок звітувати про результати роботи щодо запобігання кримінальним правопорушенням , що позбавляє Верховну Раду України, Президента України та суспільство можливості здійснювати реальний контроль за ефективністю діяльності центральних органів виконавчої влади у цій сфері. Відповідно, це створює передумови для неузгодженості, фрагментарності й несистемності державної політики запобігання злочинності та перешкоджає виконанню державою свого конституційного обов'язку щодо захисту найвищої соціальної цінності – людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки [177, с. 8–9]. Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, коли відсутність стратегічної програми послаблює можливість системного реагування на бандитизм, який зростає на тлі руйнації соціальних зв'язків, збільшення обігу зброї, економічної кризи та переміщення значних груп населення.

Розроблення державних програм у межах загальносоціальних заходів запобігання насильницькій злочинності й, зокрема, бандитизму має передусім фокусуватися на молоді, оскільки саме ця соціальна група є найуразливішою до криміногенних впливів у періоди соціальної нестабільності, економічної кризи та війни. Програми повинні включати:

- розроблення програм соціального та економічного розвитку окремих категорій молоді (сільської молоді, дітей вулиці тощо);
- визначення індивідуальних ризиків і вжиття заходів, що коригують поведінку особи;
- вплив на міжособистісні стосунки та формування здорової психологічної атмосфери в сім'ї, освітньому чи трудовому колективі;
- посилений нагляд за школами, гуртожитками, навчальними закладами, зокрема за дитячими установами закритого типу (з обов'язковим ретельним контролем підбору персоналу);
- збереження та розвиток мережі освітніх закладів, створення нових типів навчально-виховних установ і систем організації дозвілля;
- звернення до загальнокультурних та духовних цінностей, їх інтеграція в масову культуру;
- надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, забезпечення адресної підтримки й дотримання соціальних гарантій;

- формування моральних стандартів поведінки, пропагування здорового способу життя, розвиток ціннісних орієнтирів, що нейтралізують девіантні форми поведінки;
- протидія пропаганді насильства, жорстокості, аномальної сексуальної поведінки через медіа;
- створення консультаційних центрів для молоді, спрямованих на психокорекційну допомогу, превенцію конфліктів і кризових ситуацій [170, с. 181];
- розвиток системи працевлаштування молоді;
- подолання дитячої бездоглядності та безпритульності;
- заходи щодо виявлення й розвитку творчих, інтелектуальних здібностей дітей та організації змістовного дозвілля.

Такі пріоритети створюють соціальний фундамент, який унеможливлює формування молодіжних радикальних груп та потенційних банд, що особливо важливо в умовах воєнного стану, коли молодь перебуває у зоні підвищеного ризику психологічної дезадаптації та втрати соціальної орієнтації.

Основні рівні формування та реалізації таких програмно-нормативних актів визначені вченими в недалекому минулому за мирних часів й можуть включати:

1. загальносоціальні заходи запобігання, спрямовані на усунення глибинних соціальних протиріч; удосконалення правового механізму запобігання корисливо-насильницьким злочинам; реалізація кримінологічної політики у сфері безпеки;

2. спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи, спрямовані на роботу з групами ризику та конкретними особами.

Такі рівні спрямовані на подолання як об’єктивних, так і суб’єктивних причин молодіжної злочинності, серед яких: сімейне неблагополуччя, асоціальне оточення, недостатній рівень морально-правового виховання; криміногенний вплив неформальних груп, утягнення неповнолітніх дорослими з кримінальним досвідом; труднощі у здобутті професії, працевлаштуванні, соціальній адаптації; неналежна охорона майна, організаційні недоліки, що спрощують реалізацію злочинних намірів; віктимна поведінка потенційних потерпілих; допущення умов, які сприяють утворенню стійких груп насильницької спрямованості [231, с. 105; 40, с. 310–311].

Одним із дієвих напрямків запобіжної роботи є розробка та реалізація цільової комплексної програми виховання, що здатна істотно вплинути на формування позитивної правосвідомості дітей і молоді. Важливою складовою є

контроль за поведінкою осіб, що входять до груп ризику, зокрема: безробітних; осіб, які систематично зловживають алкоголем чи наркотиками; раніше засуджених; тих, хто веде аморальний чи протиправний спосіб життя; переселенців, які не влаштувалися до нових реалій; військовослужбовців та ін. З такими групами необхідно проводити профілактичну роботу, оскільки саме вони є найбільш вразливими до впливу організованих насильницьких груп, особливо в умовах війни, коли зростає психологічна нестабільність, втрата соціальних зв'язків і економічні труднощі.

Важливо визнавати криміногенний потенціал, який мають медіа. Телебачення, радіо, преса нерідко транслюють сцени насильства, продукують міжконфесійну та міжетнічну ворожнечу, популяризують агресивні чи аморальні моделі поведінки. Показ програм, які психологічно травмують глядачів, нормалізують жорстокість, а інколи – навіть пропагують націоналізм чи екстремізм, створює підґрунтя для девіантної соціалізації, що може сприяти формуванню насильницьких угруповань.

Не менш важливо констатувати, що сучасна система освіти не формує оптимальних умов для виховання підростаючого покоління. Освітній процес часто базується на імперативному підході й спрямований на подолання наявних проблем, замість того щоб мати превентивний, виховний характер. Удосконалення системи виховання у навчальних закладах повинно передбачати: роз'яснення норм кримінального законодавства; формування уявлення про невідворотність кримінальної відповідальності; розвиток правової культури й критичного мислення.

Крім цього, необхідно відновити загальнодержавну систему спортивно-виховних закладів із широким залученням молоді до занять спортом. Це потребує фінансової підтримки з місцевих бюджетів та активної співпраці з молодіжними й дитячими організаціями. Залучення молоді до обговорення політики держави, у тому числі щодо сфери дозвілля, є дієвим способом формування соціальної залученості та запобігання криміногенним впливам. В основі всієї системи запобіжної діяльності лежить комплекс нормативно-правових актів: Закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Сімейний кодекс України, Кодекс законів про працю, Житловий кодекс, а також законодавчі акти щодо захисту дітей-інвалідів, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та нормативні акти, що регулюють захист неповнолітніх від кримінального впливу дорослих елементів

(включаючи алкоголізм, наркоманію, проституцію, порнографію, пропаганду насильства) [123, с. 267–268].

Викликає значний науковий та практичний інтерес прийнята Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки [50], у якій підкреслюється, що повноцінний розвиток та самореалізація молоді є однією з ключових суспільних цінностей, а її соціальна підтримка – одним з основних пріоритетів державної політики. У цій площині важливим є узгодження українських підходів із європейськими стандартами, адже одним із пріоритетів молодіжної політики Європейського Союзу також виступає підвищення рівня участі молоді в суспільному житті.

Щодо правових напрямів запобігання, в цьому аспекті важливим орієнтиром стала прийнята у 2020 р. Стратегія національної безпеки України [167], метою якої є утвердження прав і свобод людини та громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального й гуманітарного розвитку, інтеграція України до Європейського Союзу та формування умов для вступу до НАТО. У подальшому важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики» [164], у якому визначено основні завдання такої політики, а саме: створення умов для залучення молоді до громадського, політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, популяризація ролі та важливості участі молоді в ухваленні рішень; підтримка молоді в реалізації її соціально-економічного потенціалу, у тому числі у вирішенні житлових питань, питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб; формування громадянської, національної та культурної ідентичності української молоді; сприяння інституційному розвитку молодіжних і дитячих громадських об’єднань, молодіжних центрів, посилення їхньої ролі в процесі соціалізації молоді; розвиток молодіжної інфраструктури; розвиток національного та міжнародного молодіжного співробітництва.

У контексті нашого дослідження ці напрями набувають особливої ваги, оскільки молодь є ключовою цільовою групою як для загальносоціальних заходів запобігання бандитизму, так і для спеціально-кримінологічних впливів: від рівня її соціальної інтегрованості, зайнятості, ідентичності та правосвідомості значною мірою залежить, чи стане вона ресурсом зміцнення держави, чи, навпаки, резервом для організованих злочинних груп.

Варто звернути увагу на прийняту Стратегію боротьби з організованою злочинністю (2020 р.) [196], яка має стати рамковим документом, що задає стратегічні орієнтири й стандарти системного протистояння організованим

формам злочинності, у тому числі бандитизму, як у мирний час, так і в умовах воєнного стану.

Комплекс загальносоціальних заходів, якому притаманні масштабність, різносторонність та всеохоплюючий характер, становить базову платформу, фундамент для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання. Саме від їх належної організації значною мірою залежить можливість системного впливу на криміногенні процеси, у тому числі на найбільш небезпечні їх прояви – організовані насильницькі форми злочинності, зокрема бандитизм, який в умовах воєнного стану набуває додаткових детермінант (послаблення інституційної спроможності держави, зростання обігу зброї, соціально-економічна турбулентність, вимушене переміщення населення тощо). У контексті формування комплексної політики запобігання бандитизму, який є системно організованим проявом насильницької злочинності, відсутність державної програми поглиблює міжвідомчу розбалансованість, послаблює координацію дій та унеможливлює прогнозоване планування реакції на нові загрози.

Тому, на думку В. В. Василевича, відповідно до загальної методики стратегічного планування, ефективна модель державної антикримінальної політики має вибудовуватися поетапно:

I – розроблення Концепції або Стратегії, що визначає базові принципи, стратегічну мету (забезпечення національної безпеки на 10–15 років), тенденції злочинності на державному та регіональному рівнях, ключові завдання запобігання й ресурсне забезпечення;

II – створення на її основі Державної програми як системного нормативного документа;

III – ухвалення Державного плану заходів з реалізації Стратегії (на 3–5 років), який конкретизує етапність виконання;

IV – розробка регіональних та місцевих програм, що адаптують загальнодержавні положення з урахуванням територіальної специфіки [20, с. 19].

Виходячи з такої доктринальної позиції, на нашу думку, комплекс правових, організаційно-управлінських заходів впливу на забезпечення безпеки й запобігання бандитизму в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни повинен здійснюватися на основі формування цілісної системи програмно-стратегічних документів, що включає:

1. Прийняття *Стратегії боротьби зі злочинністю в Україні до 2035 року*, зміст якої повинен базуватися на попередньому кримінологічному

прогнозуванні розвитку злочинності в Україні з урахуванням потенційних міжнародних, воєнних та соціально-економічних загроз на найближчі 10 років [158; 166].

Стратегія має: визначати основні положення державної політики у сфері запобігання злочинності та її окремим видам, включно з бандитизмом; конкретизувати принципи планування та управління у сфері кримінальної політики; встановлювати вимоги до системи запобігання, критерії її ефективності та порядок моніторингу; містити рекомендації щодо формування державних та регіональних планів, що деталізуватимуть стратегію на середньострокову перспективу; формулювати завдання для суб'єктів запобігання злочинності, які матимуть директивний характер і стануть орієнтиром для всіх органів виконавчої влади. Довгострокове прогнозування стану злочинності має здійснюватися на підставі об'єктивних даних кримінально-правової статистики, що забезпечить наукову обґрунтованість стратегічних рішень.

Такий нормативно-правовий документ повинен стати єдиним рамковим документом боротьби органів державної влади за недопущення зростання кримінальної активності та формування кримінального середовища, а деталізація її положень повинна здійснюватися в документах нижчих рівнів.

2. Прийняття *Комплексного плану запобігання кримінальним правопорушенням в Україні на 2026–2035 рр.* Специфіка цього документа полягає у тому, що: він матиме довгостроковий характер (період дії – 10 років); стане основою для формування регіональних планів; забезпечуватиме єдину вертикаль планування, узгоджену зі Стратегією до 2035 року. Такий план має включати систему цілей, заходів, індикаторів оцінки та механізмів контролю, що дозволить здійснювати реальну, а не декларативну політику у сфері кримінальної безпеки.

3. Прийняття *Планів запобігання бандитизму за регіонами* (по областям), що обумовлено: зростанням ризику формування озброєних злочинних угруповань унаслідок війни; наявністю нерівномірної криміногенної ситуації у регіонах України; необхідністю врахування територіальних особливостей поширення групової насильницької злочинності.

Регіональні програми повинні: містити специфічні, регіонально обґрунтовані заходи, а не дублювати загальнодержавний документ; враховувати думку не лише МВС України, але й: – громадських організацій, – наукових установ, – університетів, – експертного середовища; ґрунтуватися на принципах гласності, відкритості та наукової обґрунтованості.

На відміну від стратегії, такий нормативно-правовий документ не повинен містити загальних формулювань («удосконалити», «забезпечити», «сприяти»), а має включати: чіткі, конкретні заходи, механізм їх коригування залежно від змін криміногенної обстановки.

4. Створення спеціалізованого органу у структурі Національної поліції України – *Управління запобігання кримінальним правопорушенням*, до основних завдань такого органу мають належати: визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням; проведення загальнонаціональних досліджень рівня латентної злочинності та факторів, що її визначають; координація діяльності всіх суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням; узагальнення практики превентивної діяльності; організація та розширення взаємодії між суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням; формування науково-прикладних рекомендацій для органів влади.

Запропонований комплекс заходів дає можливість сформувати єдину, структуровану, ефективну систему загальносоціального запобігання, яка є необхідною передумовою для стримування та недопущення поширення бандитизму в умовах воєнного стану. Без посилення стратегічного та програмного компонентів, боротьба з організованими збройними групами залишатиметься фрагментарною, а ризики криміналізації суспільства – високими.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму

Бандитизм як одна з найбільш небезпечних форм організованої насильницької злочинності становить серйозну загрозу національній безпеці України, особливо в умовах воєнного стану, коли криміногенне середовище зазнає суттєвих трансформацій. Воєнні дії, масштабна мілітаризація населення, поширення зброї, зниження рівня соціального контролю, переміщення великих груп населення, послаблення інституцій державної влади та поява нових зон правової турбулентності створюють сприятливі умови для активізації діяльності стійких озброєних угруповань. У таких умовах традиційні механізми реагування та профілактики виявляються недостатніми, а запобігання бандитизму потребує вироблення нових кримінологічних заходів, які мають інтегрувати можливості кримінальної юстиції, оперативно-розшукової

діяльності, міжвідомчої координації, аналітичного забезпечення та превентивних позитивних практик.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму спрямовані на безпосереднє виявлення, локалізацію та нейтралізацію причин і умов, що детермінують формування та функціонування стійких озброєних груп, а також на своєчасне переривання злочинної діяльності на ранніх стадіях – підготовки, замаху чи створення організованих структур. На відміну від загальносоціальних заходів, які формують безпечне соціальне середовище, цей рівень запобігання має чітко визначений об'єкт впливу, використовує правові, організаційні, оперативні, інформаційно-аналітичні та тактичні інструменти, орієнтовані на реальну криміногенну ситуацію, структуру організованих груп, їх учасників, канали забезпечення, зв'язки, логістику, фінансування та форми конспірації.

В умовах воєнного стану спеціально-кримінологічні заходи набувають особливої ваги, оскільки забезпечують цілеспрямований вплив на діяльність озброєних угруповань, які здатні використовувати воєнну ситуацію для нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. Ефективність таких заходів можлива лише за умови їх комплексності, координації, оперативності та адаптивності до швидких змін безпекового середовища. З огляду на це, дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання бандитизму є ключовим елементом формування сучасної державної політики щодо запобігання організованій злочинності, адже дозволяє не лише визначити оптимальні шляхи кримінологічної діяльності, але й забезпечити реальне підвищення рівня безпеки громадян, громад та держави в умовах триваючої воєнної агресії та майбутнього післявоєнного відновлення.

Саме тому, як слушно підкреслюють О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, ефективна протидія злочинності потребує оперативного, узгодженого та цілеспрямованого реагування суб'єктів державної влади поєднаного з участю громадянського суспільства у процесах соціального контролю за реалізацією заходів запобігання кримінальним правопорушенням [5, с. 99]. У контексті бандитизму цей підхід набуває особливої значущості, оскільки йдеться про запобігання найбільш небезпечній формі організованої насильницької злочинності, що в умовах воєнного стану здатна швидко адаптуватися, маскуватися під інші види кримінальної активності та використовувати слабкі місця системи охорони підприємств, установ, організацій чи окремих осіб, при цьому впливаючи на обороноздатність й правопорядок. Тісна взаємодія держави й суспільства дає змогу не лише своєчасно виявляти криміногенні фактори, пов'язані з формуванням та діяльністю озброєних угруповань, а й

ефективно їх нейтралізувати шляхом раннього виявлення злочинних намірів, локалізації зон впливу та усунення причин, що сприяють їх відтворенню.

Водночас, важливим принципом реалізації спеціально-кримінологічного запобігання є дотримання основоположних прав і свобод людини, що становить фундамент демократичної правової держави та одночасно забезпечує легітимність антикримінальних заходів [150]. Відтак навіть за умов воєнного стану застосування посилених запобіжних і силових інструментів має здійснюватися виключно у правових межах, із належним контролем, пропорційністю та гарантіями недопущення зловживань, які могли б підірвати довіру населення до правоохоронних інституцій.

Виходячи з викладеного, ефективність спеціально-кримінологічного запобігання бандитизму безпосередньо залежить від узгодженості дій суб'єктів запобіжної діяльності, спроможності правоохоронних органів оперативно реагувати на динаміку криміногенної ситуації, системно документувати діяльність злочинних груп, блокувати канали їхнього фінансування та забезпечувати невідворотність кримінальної відповідальності. Водночас такі заходи не можуть бути відірваними від ширших соціальних процесів і потребують активної участі громадянського суспільства у моніторингу, оцінюванні та коригуванні стратегій запобігання кримінальним правопорушенням, особливо у питаннях захисту населення від насильницьких посягань, формування безпечного середовища та запобігання радикалізації молоді.

Варто наголосити, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання, на відміну від загальносоціальних, мають адресний, практично-операційний і конкретизований характер та не пов'язані з глобальними змінами соціально-економічних чи політичних відносин. Їхня мета полягає у нейтралізації дії конкретних криміногенних чинників, які визначають формування стійких озброєних груп, і створенні умов, що унеможливлюють або суттєво ускладнюють підготовку та вчинення бандитських нападів. У цьому контексті спеціально-кримінологічні заходи становлять інструментарій цілеспрямованого впливу на механізм злочинної діяльності банд, який реалізується через оперативно-розшукову діяльність, кримінологічний моніторинг, аналітичну розвідку, превентивну роботу зі схильними до насильства особами та вдосконалення процедур міжвідомчої взаємодії.

Усі зазначені заходи є взаємопов'язаними та формують єдину інтегровану систему спеціально-кримінологічного запобігання спрямованого на усунення, блокування або мінімізацію конкретних ризиків утворення та функціонування

банд. Вони охоплюють широкий спектр дій: від виявлення та контролю осіб, схильних до організованої насильницької діяльності, до застосування організаційно-правових, оперативних та інформаційно-аналітичних засобів для локалізації криміногенних осередків. Їх сутність полягає в комплексному поєднанні правових, організаційних, управлінських та виховних інструментів, що реалізуються спеціально уповноваженими суб'єктами – правоохоронними органами у тісній взаємодії з громадськістю, забезпечуючи системне й результативне запобігання бандитизму в умовах воєнного стану.

Як слушно відзначає В. І. Шакун, спеціально-кримінологічне запобігання є складовою загальносоціального впливу, однак його зміст визначається специфічним об'єктом – злочинністю, що потребує цілеспрямованого комплексу заходів, зорієнтованих на запобігання окремим її проявам та конкретним кримінальним правопорушенням разом із їх детермінантами. Така діяльність має прикладний характер, оскільки безпосередньо пов'язана з практичним запобіганням кримінальним явищам; її інструментарій охоплює управлінські, правові та виховні засоби, спрямовані на усунення або послаблення криміногенних факторів, а основними суб'єктами виступають органи державної влади та правоохоронні структури, для яких запобігання злочинності є статутною функцією [203, с. 186].

Подібної думки дотримується О. О. Білоусова, яка розглядає спеціально-кримінологічне запобігання як вплив на соціальні патології – процеси, явища та моделі поведінки, що створюють сприятливий ґрунт для злочинності, наголошуючи на необхідності не лише блокувати вже сформовані криміногенні фактори, а й своєчасно виявляти та запобігати соціальним дисфункціям, що детермінують злочинну поведінку [14, с. 188]. Таку позицію підтримує В. В. Чернєй, підкреслюючи, що система превентивних заходів, спрямованих на усунення причин і умов злочинності, реалізується передусім у діяльності правоохоронних органів у формі їхньої виконавчо-розпорядчої роботи, яка охоплює запобігання, відвернення та мінімізацію негативних наслідків кримінальних діянь [218, с. 365].

У свою чергу, О. М. Литвак наголошує на принциповій відмінності між загальносоціальним запобіганням, що збігається з розвитком суспільства, та спеціально-кримінологічним запобіганням, яке має власні методи, завдання й суб'єктний склад [128, с. 22]. Спеціалізованими суб'єктами є органи виконавчої влади та правоохоронні інституції, тоді як неспеціалізовані структури (підприємства, установи, організації) виконують запобіжні функції у межах своєї професійної компетенції, сприяючи формуванню правомірної поведінки.

З огляду на зауваження В. В. Голіни, спеціально-кримінологічне запобігання становить системну, науково обґрунтовану та організаційно впорядковану діяльність, спрямовану на недопущення злочинів на різних етапах формування кримінальної мотивації. Така діяльність охоплює не лише недопущення конкретних протиправних дій, але й вплив на соціальні умови та процеси, що визначають рівень криміногенного потенціалу суспільства [37, с. 21–22].

Звідси випливає, що метою спеціально-кримінологічного запобігання є нейтралізація чинників, які формують злочинну поведінку, оперативне реагування на її прояви, локалізація криміногенних осередків і недопущення рецидиву. Воно має динамічний характер, охоплюючи три взаємопов’язані напрями – запобігання, відвернення та припинення правопорушень.

За визначенням О. М. Джужі, сутність спеціально-кримінологічного запобігання полягає у цілеспрямованому здійсненні управлінських рішень, взаємопов’язаних з елементами кримінологічної системи та адаптованих до актуального стану об’єкта впливу, що перетворює запобіжні заходи на гнучку, змінну систему реагування на криміногенні процеси [121, с. 63].

У розвиток цієї ідеї Ю. В. Нікітін визначає спеціально-кримінологічне запобігання як інтегровану теоретико-практичну систему організації запобігання злочинності, що використовує спеціальні знання та методи різних наук – кримінології, соціології, економіки, психології, педагогіки [146]. Такий міждисциплінарний інструментарій забезпечує наукову обґрунтованість і адаптивність запобіжного впливу.

Важливою є й позиція А. П. Закалюка, який підкреслює, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання застосовуються як до, так і після вчинення злочину, нерідко паралельно з іншими видами запобіжної діяльності, що дозволяє розглядати їх як самостійний кримінологічний різновид, орієнтований на глибоку діагностику криміногенних процесів і їх ефективну нейтралізацію [72, с. 328].

Узагальнюючи наведені підходи, спеціально-кримінологічне запобігання можна визначити як системну та організовану діяльність уповноважених державних органів та громадськості, спрямовану на виявлення, усунення або мінімізацію детермінант злочинної поведінки, припинення окремих видів кримінальних протиправних діянь на різних стадіях кримінальної поведінки, що в умовах воєнного стану є одним із ключових заходів запобігання бандитизму. Відтак, спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму передбачають, у тому силі й здійснення правоохоронними органами

цілеспрямованої діяльності, спрямованої на виявлення, локалізацію та нейтралізацію криміногенних факторів, що формують умови для організації та функціонування банд, а також на мінімізацію віктимних властивостей потенційних потерпілих. Їх реалізація потребує належної організації та поетапності, зокрема:

І етап – організаційне забезпечення, яке охоплює підготовку фахівців, здатних виявляти й документувати діяльність озброєних злочинних груп та банд; створення ефективних форм взаємодії з населенням і залучення його потенціалу до запобігання кримінальним правопорушенням; забезпечення підприємств, установ, організацій чи окремих осіб підвищеної віктимності технічними засобами безпеки та спеціальним обладнанням;

ІІ етап – інформаційне забезпечення, що передбачає оперативне отримання кримінологічно значущої інформації, розширення джерел її надходження та підтримання постійного моніторингу криміногенної ситуації;

ІІІ етап – прогностично-аналітична робота, яка включає використання сучасних методів моделювання кримінальних процесів, побудову карт-схем, аналіз криміногенних ситуацій та прогнозування тенденцій розвитку бандитизму, особливо з урахуванням викликів воєнного стану;

ІV етап – теоретико-методичне забезпечення, що полягає у використанні апробованих та модернізованих тактичних прийомів, методик і систем запобігання діяльності озброєних угруповань, а також адаптації цих прийомів до динамічних умов збройної агресії.

У структурі спеціально-кримінологічних заходів варто виокремити й віктимологічні заходи запобігання за групами. Перша група спрямована на забезпечення «внутрішньої» безпеки особи: актуалізацію виховного та освітнього впливу, правове інформування населення, підвищення кваліфікації осіб небезпечних професій, удосконалення навчальних програм з формування передбачливості й критичності поведінки, а за необхідності – забезпечення потерпілими потенційних категорій спеціальними засобами індивідуального захисту. Друга група полягає у забезпеченні «зовнішньої» безпеки, що передбачає оптимізацію діяльності правоохоронних органів, підрозділів поліції превенції, застосування технічних систем охорони на особливо вразливих об’єктах тощо [52, с. 422]. Ефективність реалізації таких заходів, за слушним зауваженням В. О. Тулякова, можлива лише за умови реальної інтеграції зусиль усіх суб’єктів запобігання, що потребує чіткого нормативного закріплення принципів їх взаємодії [209, с. 15].

Однак в умовах воєнного стану, основною ланкою у запобіганні бандитизму є діяльність оперативних підрозділів Національної поліції України, які забезпечують цілеспрямований вплив на криміногенні процеси та оперативну нейтралізацію загроз, пов'язаних із формуванням і функціонуванням озброєних злочинних груп. У контексті безпекових викликів збройного характеру та правового режиму воєнного стану особливої ваги набуває модернізація правоохоронної системи, що потребує підвищеної мобільності, адаптивності й здатності діяти у швидкоплинних та надзвичайно ризикових умовах. Як слушно зауважує В. І. Шакун, значна частина традиційних підходів виявилася малоефективною в умовах нової реальності, а формальне проведення окремих реформ не забезпечило очікуваного зростання результативності правоохоронної діяльності. Відсутність орієнтації на реальні загрози, специфіку воєнного часу та актуальні потреби суспільства обмежила вплив таких перетворень, що зумовлює необхідність переосмислення принципів функціонування органів правопорядку й переходу до моделей ризик-орієнтованого управління, здатних до стратегічного прогнозування та оперативного реагування [222].

У цьому контексті кримінологічна безпека, як зазначає С. А. Мозоль, виступає ключовим елементом загальнонаціональної системи захисту у період ескалації злочинності та зростання суспільної небезпечності кримінальних проявів. Її забезпечення передбачає виявлення, нейтралізацію та запобігання криміногенним ризикам, що формуються внаслідок діяльності озброєних угруповань, зокрема банд, та покладає на правоохоронні органи провідну роль у застосуванні запобіжних заходів. Водночас участь інститутів громадянського суспільства є необхідною для формування комплексного підходу й забезпечення широкого суспільного контролю над реалізацією превентивних стратегій [139, с. 127].

Як резюмує Є. О. Гладкова, кримінологічна безпека охоплює широкий спектр заходів, орієнтованих на мінімізацію злочинної активності, зниження ризиків для потенційних жертв, нейтралізацію чинників, які сприяють насильницькій злочинності, а також формування безпечного соціального середовища [35]. На нашу думку, така безпека інтегрує кримінологічний захист і віктимологічну профілактику, що має особливе значення у період воєнного стану, коли населення, об'єкти критичної інфраструктури та військові формування стають потенційними мішенями для бандитських угруповань.

Таким чином, у системі кримінологічної безпеки акцент переноситься з абстрактного «подолання злочинності» на забезпечення реального стану

захищеності суспільства, який досягається шляхом запобігання кримінальним правопорушенням, своєчасного реагування на загрози та мінімізації шкоди від злочинних дій. Зменшення кількості кримінальних правопорушень має розглядатися не лише у статистичному вимірі, а у зв'язку з фактичним рівнем загроз і тяжкістю наслідків. Якщо при кількісному зменшенні злочинів зростає їх жорстокість чи суспільна небезпечність, то мета сектору безпеки та оборони щодо забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням фактично не досягнута. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли бандитизм трансформується, набуває нових форм і використовує загальну нестабільність як ресурс для збройних нападів, мародерства, блокування логістичних шляхів та інших суспільно небезпечних проявів.

Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» така діяльність визначається як система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [161]. У період воєнного стану діяльність оперативно-розшукових інституцій, зокрема у частині виявлення та документування насильницьких злочинів, суттєво впливає на криміногенну ситуацію [108], оскільки своєчасне встановлення насильницьких фактів, притягнення винних до відповідальності не лише гарантує невідворотність покарання, але й виконує важливу запобіжну функцію, формуючи у суспільства відчуття справедливості та недопустимості поширення бандитизму в країні.

Більше того, в умовах збройної агресії та правового режиму воєнного стану проблеми правозастосування, передусім у частині реалізації чинного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», набувають системного характеру. Причини низької результативності негласної діяльності у контексті КПК України [118] зумовлені концептуальною невизначеністю правової природи оперативно-розшукової діяльності в сучасних правових умовах. Запровадження моделі змагального кримінального процесу, зорієнтованої на європейські стандарти, не може супроводжуватися звуженням природних для пострадянських правопорядків можливостей ініціативної оперативної діяльності, яка історично була основним інструментом запобігання тяжким насильницьким і організованим злочинам, зокрема бандитизму. Натомість сформована нині гібридна модель із нечіткими межами між оперативно-розшуковою, кримінально-процесуальною, пошуковою та іншими формами діяльності оперативних підрозділів призводить до організаційних дисбалансів і правової непослідовності.

Така невідповідність змісту та критеріїв оперативно-розшукової діяльності породжує нові проблеми законодавчого, відомчого та організаційного характеру, що потребують невідкладного врегулювання. Нагальна необхідність оновлення оперативно-розшукового законодавства пов'язана не лише з його моральною застарілістю, але й з потребою узгодження нормативної бази оперативно-розшукової діяльності з кримінальним процесом для відновлення повноважень оперативних підрозділів щодо виявлення та усунення причин і умов учинення кримінальних правопорушень, включаючи бандитизм. Це особливо важливо з урахуванням прийняття законів «Про Національну поліцію» (2015), «Про Національне антикорупційне бюро України» (2014), «Про Державне бюро розслідувань» (2015), «Про Бюро економічної безпеки» (2021), що докорінно змінили архітектуру сектору безпеки і потребують відповідної адаптації оперативно-розшукової діяльності [219, с. 334].

Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» вже не відповідає національним правовим реаліям, а точкові зміни не здатні усунути його концептуальні недоліки, що зумовлює потребу ухвалення нового закону «Про кримінальну розвідку» [148]. Такий нормативно-правовий акт має визначити правові засади організації і здійснення негласної діяльності, статус і повноваження суб'єктів, види та порядок проведення розвідувальних заходів, механізми використання їх результатів, стандарти міжнародної взаємодії, а також систему нагляду й контролю.

Отже, одним із ключових напрямів забезпечення кримінологічної безпеки у воєнний та післявоєнний період є оновлення правового та організаційного фундаменту оперативно-розшукової діяльності як базового інструмента запобігання тяжким злочинам, передусім бандитизму. Нинішня розбалансована модель оперативно-розшукової діяльності не дозволяє повною мірою реалізувати потенціал оперативних підрозділів у сфері раннього виявлення та локалізації злочинних груп, що негативно впливає на соціальну довіру до сектору безпеки. Законодавче оновлення оперативно-розшукової діяльності у формі закону «Про кримінальну розвідку» дозволить забезпечити належний баланс між захистом прав людини та потребою ефективної запобіжної діяльності, підвищити результативність документування тяжких і воєнних злочинів, а також зміцнити спроможність держави щодо запобігання бандитизму в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ураховуючи вищевикладене, наголосимо, що запобігання бандитським нападам передбачає вирішення таких завдань:

- зміцнення системи охорони власності та безпеки об’єктів, які потенційно можуть стати мішенню озброєних угруповань, з урахуванням підвищених ризиків воєнного стану;
- створення на основі кримінологічного аналізу умов, що унеможливлюють або істотно ускладнюють організацію та реалізацію бандитських нападів на певній території чи конкретних об’єктах критичної інфраструктури;
- реалізація оперативно-розшукової інформації щодо осіб та груп, які готують збройні напади, із застосуванням превентивного впливу, спрямованого на їх відмову від насильницьких дій;
- своєчасне виявлення, ізоляція та роз’єднання організованих груп і банд, що вже сформовані або перебувають на стадії становлення, з метою негайного припинення їх злочинної діяльності в умовах воєнної загрози;
- оперативне реагування із залученням усіх можливих сил і засобів на повідомлення громадян, військових адміністрацій та посадових осіб про підготовку або вчинення збройних нападів, забезпечуючи негайне затримання нападників та документування їхніх дій;
- формування та використання систематизованих масивів даних про осіб, причетних до бандитських проявів, для забезпечення контролю, профілактичного впливу та своєчасного застосування передбачених законом заходів;
- широке залучення громадськості, територіальних громад, добровольчих формувань та інститутів громадянського суспільства до участі у запобіганні бандитизму та моніторингу безпекової ситуації на місцях;
- підвищення рівня інформованості населення щодо способів правомірного захисту від насильницьких злочинних посягань, особливо в умовах воєнного стану, коли ризики нападів суттєво зростають;
- внесення подань до відповідних державних органів та військових адміністрацій щодо усунення причин і умов, які сприяють організації та діяльності банд, включаючи прогалини в охороні об’єктів, режимних заходах чи у роботі суб’єктів безпеки.

Головне місце у запобіганні бандитизму належить оперативним підрозділам Національної поліції України, оскільки саме вони здійснюють безпосередній, адресний та оперативний вплив на криміногенне середовище, у межах якого формуються, функціонують і трансформуються організовані озброєні групи. Діяльність таких підрозділів охоплює ініціативний пошук, збір і фіксацію фактичних даних про бандитські напади, які готуються або вже

вчинені стійкими збройними угрупованнями; проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюються у межах оперативної розробки фігурантів і досудового розслідування; розшук учасників нападів, включно з особами, які переховуються, ухиляються від відповідальності або підтримують діяльність злочинних формувань у тилових районах.

Оперативна діяльність реалізується за кількома взаємопов'язаними напрямами:

1. Розшуковий напрям передбачає виявлення, відвернення, припинення й розкриття бандитських нападів; установлення осіб, які організовують або здійснюють збройні напади; розшук учасників банд, що переховуються від правоохоронних органів чи ухиляються від відбування покарання; виявлення викраденого майна, зброї, військового спорядження та перекриття каналів їх транспортування, збуту та конспіративного переміщення. У воєнний час цей напрям набуває особливої ваги, оскільки бандитські формування часто використовують зброю та ресурси, що циркулюють у зоні бойових дій.

2. Перевірочний напрям охоплює забезпечення дії спеціальних адміністративно-правових режимів, установлених на територіях ведення бойових дій, у прилеглих до фронту районах і в місцях масового переміщення цивільного населення. Його реалізація пов'язана з інтенсивним використанням оперативно-розшукових методів для виявлення каналів забезпечення банд зброєю, транспортом, боєприпасами, засобами зв'язку та фінансування; викриттям осіб, які здійснюють логістичну, інформаційну чи іншу підтримку збройних угруповань; блокуванням їх мобільності та можливостей конспірації під прикриттям гуманітарних, волонтерських або військових потоків.

3. Інформаційний напрям зосереджений на зборі, накопиченні, оцінюванні та багаторівневому аналізі інформації щодо криміногенної ситуації в регіоні, зокрема фіксації тенденцій щодо активності бандитських груп, місць їх концентрації, маршрутів переміщення та способів маскування. На його основі здійснюється припинення діяльності осіб або груп, схильних до вчинення збройних нападів, унеможливлюється завершення запланованих кримінальних дій, локалізуються підготовлені або розпочаті напади ще на стадії готування чи замаху. Важливою складовою є моніторинг криміногенної обстановки, оцінка ефективності запроваджених запобіжних заходів, прогнозування ризиків та оновлення тактичних підходів з урахуванням воєнних загроз, зростання мобільності злочинних груп, нестабільності правопорядку та підвищеного рівня доступу до зброї.

Також варто звернути увагу й на оперативно-розшукову профілактику, що посідає особливе місце у структурі превентивної діяльності правоохоронних органів. Попри твердження С. О. Павленка про те, що її специфіка нібито визначається проведенням поряд із гласними й негласних заходів із використанням сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності [153], такий підхід видається обмеженим, оскільки визначальною для профілактики є не форма (гласна чи негласна), а її результативна спрямованість на запобігання озброєним нападам та нейтралізацію криміногенних чинників, що сприяють функціонуванню банд.

У теорії оперативно-розшукової діяльності усталеною є позиція, відповідно до якої мета оперативно-розшукової профілактики полягає у здійсненні комплексу заходів, що передбачає: запобіжний вплив на осіб, схильних до участі в озброєних угрупованнях; усунення умов, якими потенційні учасники банд можуть скористатися; штучне створення ситуації, що унеможливлює або істотно ускладнює організацію та реалізацію збройного нападу; притягнення до відповідальності за підготовчі дії; затримання злочинців під час замаху [93, с. 381]. У воєнних умовах такі заходи набувають підвищеної значущості, оскільки бандформування часто використовують дестабілізацію безпеки як фактор прикриття злочинної діяльності.

Цілком обґрунтованою є позиція В. І. Ткаченка, який визначає завдання оперативно-розшукової профілактики через комплекс оперативно-розшукових заходів, об’єднаних спільною метою – недопущення бандитських проявів або створення таких бар’єрів, які унеможливлюють їх реалізацію [208, с. 396]. В умовах воєнного стану це передбачає випереджальне реагування, ранню ідентифікацію осіб та груп із потенціалом до збройної організованої діяльності, а також використання оперативних можливостей для розриву кримінальних зв’язків, нейтралізації ресурсної бази банд та недопущення їхньої мобілізації.

Найбільш поширеними тактичними прийомами схилення окремих осіб до відмови від участі у бандитських нападах, окрім уже наведених, є: формування переконання у безперспективності запланованого злочину або відсутності на обраному об’єкті посягання значущих цінностей; аргументація недоцільності нападу через ускладнений збут викраденого майна чи ненадійність можливих співучасників; наголошення на високій імовірності викриття та покарання; акцентування ризику втрати особистого благополуччя у разі реалізації злочинного задуму, зокрема шляхом опосередкованого впливу на особу через її найближче соціальне оточення – друзів, знайомих, родичів. Сформувати вичерпний перелік таких прийомів неможливо, однак їх основу становлять

ключові форми психологічного впливу: передача інформації, переконання, примушування та навіювання.

Тактика запобіжної діяльності щодо бандитизму значною мірою зумовлюється подвійною природою організованих збройних формувань. З одного боку, вони застосовують різноманітні способи маскування своєї структури, складу, ресурсної бази, каналів фінансування та контактів із представниками державних органів, а також вибудовують систему поведінкових легенд для прикриття діяльності кожного члена угруповання. З іншого – використовують так звану «активну оборону», тобто комплекс дій, спрямованих на дестабілізацію правоохоронної системи, введення в оману оперативних підрозділів, перешкоджання документуванню злочинної діяльності [217, с. 514].

Рівень запобігання таким угрупованням залежить від масштабів їхньої діяльності та може проявлятися у трьох вимірах. На індивідуальному рівні до засобів приховування належать зміна місць проживання, перевірка найближчого оточення, приховання зброї, коштів та інших цінностей, а також відокремлення їх від особистої діяльності злочинця. На груповому рівні, що ґрунтується на спільних інтересах, основними завданнями є забезпечення досягнення злочинних цілей без викриття членів угруповання та збереження його стабільності. Для цього активно застосовуються оперативні дії щодо конкурентних груп: залучення оперативних співробітників до злочинної діяльності, проникнення в групу, виявлення інформаторів, компрометація оперативників, слідчих і прокурорів, які досягли успіхів у документуванні злочинів [179]. На корпоративному рівні, характерному для складних та ієрархічних банд. Одним із поширених методів маскування є «жертвоприношення» частини структури, коли правоохоронним органам навмисно видається периферійна частина угруповання з метою збереження ядра організації. Слід враховувати й новітні тенденції, пов’язані зі спробами злочинних формувань нейтралізувати, дискредитувати або залучити на свій бік державні та суспільні інститути, що здійснюють правовий, економічний чи моральний контроль [64, с. 150].

Одним із ключових напрямів оперативно-розшукової профілактики є виявлення кримінальних правопорушень бандитського характеру. У цьому контексті слід наголосити, що для банд, організованих груп та ширших злочинних спільнот характерні: глибока латентність діяльності, високий рівень конспірації, здатність до швидкої криміногенної адаптації, а також підвищений динамізм, що значно ускладнює їх викриття та нейтралізацію. За таких умов

виявлення замаскованої злочинної активності та забезпечення кримінального переслідування винних без використання сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності практично неможливе [125].

У процесі розкриття кримінальних правопорушень первинним етапом є пошук, встановлення та перевірка ознак учиненого або такого, що триває, злочину, що здійснюється шляхом аналізу вихідної оперативної ситуації та дослідження об'єктів, у яких відображена інформація про злочинну діяльність. На основі цього формується початкова модель дій, що надалі визначає планування комплексу заходів щодо фіксації бандитських посягань [187, с. 173].

Р. М. Шехавцов слушно зазначав, що початкові дії оперативного працівника здебільшого мають логіко-аналітичний характер, який включає моделювання, діагностування та співставлення наявних даних про кримінальне правопорушення і його обставини [225, с. 10].

Таким чином, виявлення фактів учинення кримінальних правопорушень членами організованих груп і злочинних організацій формує належні підстави для початку та конкретизації спеціально-кримінологічних запобіжних заходів, тоді як викриття діяльності бандитських формувань у переважній більшості випадків можливе лише оперативно-розшуковим шляхом – через системне спостереження за криміногенним середовищем, встановлення стійких зв'язків у ньому, визначення організаторів, керівників та інших осіб, що забезпечують функціонування злочинної спільноти. Варто підтримати В. В. Солов'я, в тому, що будь-яке порушення логіки або технології пошукової роботи оперативних підрозділів негайно знижує ефективність запобігання бандитизму, що є неприпустимим в умовах воєнного стану та посиленої діяльності ворожих деструктивних акторів [189, с. 405].

Виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес під час запобігання бандитизму, здійснюється оперативними підрозділами за ознаками, які наперед не визначені та індивідуально не конкретизовані, що зумовлює пошукову діяльність в умовах обмеженої й фрагментарної інформації. Як стверджує О. С. Тарасенко, оперативні працівники фактично діють без наявності чітко окресленого об'єкта оперативного пошуку, що характерно для розслідування бандитських формувань із високим рівнем латентності та конспірації [199, с. 223]. Якщо під час роботи за «фактовими» правопорушеннями використовується первинна інформація у вигляді слідів нападу, показань потерпілих або результатів експертиз, то виявлення ознак латентних бандитських посягань ґрунтується на стратегічній, аналітичній

інформації, яка не прив'язана до конкретного кримінального провадження [106, с. 495−504].

Первинна оперативна інформація є результатом застосування сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності або надходить із гласних джерел і потребує подальшої негласної перевірки. У теорії та практиці це розглядається як самостійна форма оперативно-розшукової діяльності, спрямована на виявлення, отримання та накопичення нових, раніше невідомих даних, необхідних для запобігання подальшої діяльності організованих збройних груп [234, с. 137]. Характерною рисою такого пошуку є його ініціативність та активність, що проявляється в необхідності проводити його як за наявності конкретних фактів, так і незалежно від них, що особливо важливо у воєнний час, коли інтенсивність злочинних дій зростає.

Кримінологічний пошук ознак діяльності організованих груп і злочинних організацій у структурі бандитизму охоплює три взаємопов'язані напрями:

– встановлення фактів готування або вчинення збройних нападів;

– виявлення предметів, що містять ознаки злочинної діяльності;

– ідентифікація осіб, які можуть бути підозрюваними, свідками або потерпілими [135].

Тактика пошуку ґрунтується на низці принципів: «від особи до факту», коли відомості про потенційного учасника банди дозволяють встановити інші епізоди його злочинної діяльності; «від факту до особи», коли аналіз обставин злочину дає підстави пов'язати його з конкретним членом злочинного угруповання; «від ознак до факту і особи», коли на підставі непрямих маркерів формується орієнтовний висновок про причетність певних осіб до діяльності злочинної спільноти [1, с. 5].

Аналіз зазначених напрямів свідчить, що під час виявлення бандитизму пошук найчастіше здійснюється від ознак до особи та факту; другорядним є напрям від особи до кримінального правопорушення, що зумовлено ключовою роллю злочинної організації як ядра бандитських формувань. Це підтверджує необхідність використання повного інструментарію оперативно-розшукової діяльності, оскільки виявлення кримінальних правопорушень, учинених організованими збройними групами, у більшості випадків можливе лише негласним шляхом [44].

Ефективність пошуку фактичних даних про діяльність бандитських структур залежить від здатності оперативного працівника орієнтуватися у сфері функціонування конкретної групи, знати її стійкі кримінальні зв'язки, місця зберігання зброї, техніки, коштів та інші ключові елементи злочинної

інфраструктури. Лише за таких умов можливо встановити ознаки існування банди, її керівників та учасників, а також вчасно ідентифікувати підготовку до збройного нападу чи іншого суспільно небезпечного діяння.

Кримінологічний пошук ознак бандитизму здійснюється шляхом застосування комплексу методів, серед яких особливе значення мають:

одноособова діяльність оперативного працівника під прикриттям, спрямована на встановлення конкретної особи – лідера банди, визначення його місцезнаходження або фіксацію підготовчих кримінально протиправних дій; у певних випадках цей пошук поєднується з економіко-правовим аналізом діяльності суб'єктів господарювання, які зазнають кримінального впливу або використовуються як інструменти фінансування збройних угруповань;

діяльність оперативної групи, об'єднаної спільною метою встановлення місця перебування та характеру дій учасників злочинної спільноти чи бандитського зібрання, особи яких визначаються безпосередньо в процесі оперативного пошуку, а також відпрацювання окремих підприємств, щодо яких існують підозри у їх причетності до формування фінансової бази злочинних формувань або до участі у силових захопленнях [91].

Профілактично-пошукові заходи реалізуються через такі методи:

– встановлення осіб у місцях концентрації або тимчасового перебування потенційних членів банд та інших організованих груп, аналіз інформації про оперативну обстановку в типових осередках їх формування;

– пошук ознак конкретних кримінальних правопорушень на територіях та об'єктах, контрольованих організованими групами, що становлять підвищену загрозу у період дії воєнного стану.

В умовах воєнного стану особливої ваги набуває й інформаційно-психологічний вплив, спрямований на підсилення властивого учасникам бандитських формувань почуття небезпеки. Занепокоєння та фрустрація у таких осіб найчастіше виникають унаслідок страху викриття, ризику фізичної розправи з боку спільників, усвідомлення неминучості краху злочинних планів та підвищеної чутливості до проведення оперативних заходів (зокрема до виявлення прихованого спостереження). Такі емоційні стани суттєво знижують здатність злочинних груп до координації та опору, що відкриває додаткові можливості для реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання бандитизму.

У запобіганні діяльності організованих озброєних груп, які становлять підвищену суспільну небезпеку в умовах воєнного стану, необхідне застосування нових, нестандартних тактичних рішень. Йдеться про заходи

спеціально-кримінологічного впливу, спрямовані на дезорганізацію, дестабілізацію, локалізацію та нейтралізацію бандитських формувань, що використовують воєнну ситуацію для посилення власної злочинної активності.

Однією з ключових цілей спеціально-кримінологічного запобігання бандитизму є локалізація, нейтралізація та усунення суспільної небезпеки озброєного угруповання шляхом його структурного, психологічного та операційного роз'єднання [182]. До основних форм такого роз'єднання належать:

По-перше, цілеспрямоване створення або використання назріваючих чи вже наявних конфліктних ситуацій усередині злочинного угруповання. Будь-який внутрішній конфлікт передбачає наявність учасників із суперечливими інтересами та об'єкта конфлікту, яким здебільшого є матеріальні ресурси чи сфери кримінального впливу. Перехід конфліктної ситуації у відкритий конфлікт відбувається через інцидент – зіткнення за контроль над відповідними ресурсами. Завдання оперативного підрозділу полягає у певному моделюванні чи актуалізації об'єкта конфлікту, що може зруйнувати єдність бандитського формування. Водночас необхідно враховувати закономірності розвитку конфліктів: штучно створені суперечності без реального об'єкта можуть, навпаки, консолідувати групу перед зовнішньою загрозою. Тому використовувати потрібно лише об'єктивні, організаційно зумовлені передумови конфліктів – наприклад, стратифікацію учасників банди, нерівний розподіл ролей і вигод, різну участь у злочинній діяльності, внутрішні порушення «кодексу поведінки», особисті неприязні тощо.

По-друге, роз'єднання можливе шляхом використання протиріч між різними озброєними злочинними формуваннями за сфери впливу, доступ до незаконних ресурсів чи контроль над територіями. Цілеспрямоване використання таких суперечностей може призвести до витоку інформації про діяльність конкуруючих угруповань, що дозволяє притягнути їх учасників до відповідальності або локалізувати їх активність. Однак такі дії мають здійснюватися виключно в межах правових і моральних засад держави, з недопущенням провокування масштабних «кримінальних війн», що несуть загрозу цивільному населенню, особливо в умовах воєнного стану.

По-третє, формування легальних механізмів підтримки, соціальної адаптації чи правової допомоги для осіб, які потенційно можуть бути втягнуті до бандитських структур. Такі заходи забезпечують віктимологічну профілактику та зменшують ресурсну базу бандитизму, знижуючи його кадровий та соціальний потенціал.

Відтак, в умовах воєнного стану спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму передбачають активний пошук, ініціативну дестабілізацію, психологічний вплив, руйнування конспіративних та організаційних структур озброєних груп, а також використання системних методів, що забезпечують їх роз'єднання, деморалізацію та зниження кримінального потенціалу. Використання таких інструментів у комплексі дає змогу ефективно нейтралізувати діяльність бандитських формувань навіть у надзвичайно складних умовах воєнного стану.

Підсумовуючи, варто наголосити, що ефективне запобігання бандитизму в умовах воєнного стану неможливе без глибокої трансформації правових і організаційних засад оперативно-розшукової діяльності, яка є ядром спеціально-кримінологічного впливу на організовану злочинність. Нинішня розбалансована гібридна модель оперативно-розшукової діяльності, сформована внаслідок нормативної фрагментації та відсутності концептуальної узгодженості з кримінальним процесом, не забезпечує належного рівня кримінологічної спроможності правоохоронних органів і не відповідає характеру сучасних злочинних загроз, що суттєво посилюються під час війни. Саме тому ключовим викликом є не просто модернізація, а докорінне оновлення нормативного підґрунтя негласної діяльності, яке має бути закріплене у новому законі, спроможному забезпечити системність, легітимність і технологічну сумісність усіх форм оперативної роботи.

Таке оновлення не є технічною реформою, а стратегічною передумовою для формування життєздатної системи кримінологічної безпеки, здатної запобігати створенню та діяльності банд, блокувати їхню кримінальну активність на етапах готування і замаху, забезпечувати невідворотність документування злочинів та руйнувати мережі співпраці з агресором. Відновлення повноважень оперативних підрозділів щодо виявлення і усунення причин та умов вчинення тяжких насильницьких злочинів, зокрема бандитизму, є критично важливим не лише для стабілізації криміногенної ситуації у воєнний період, але й для формування стратегічної спроможності держави у післявоєнній перспективі.

Висновки до розділу 3

1. Загальносоціальні заходи запобігання бандитизму становлять комплекс масштабних, системних і довготривалих правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських та культурно-виховних заходів, що реалізуються на загальнодержавному, регіональному, місцевому та міжвідомчому рівнях, спрямованих на забезпечення стійкої національної безпеки, формування антикриміногенного соціального середовища та усунення або нейтралізацію детермінант, які сприяють виникненню й діяльності озброєних злочинних угруповань. З урахуванням результатів кримінологічних досліджень та аналізу сучасних загроз, головними стратегічними напрямами загальносоціального запобігання бандитизму, як ключової складової державної політики у сфері національної безпеки, мають стати: *удосконалення національного законодавства* – посилення нормативно-правової бази із сучасними безпековими викликами, криміналізація нових форм організованої насильницької діяльності, правове забезпечення й дієвий механізм контролю за обігом зброї (підтримали 47 % опитаних); модернізація *системи інституційного забезпечення*– створення та розвиток спеціалізованих органів запобігання кримінальним правопорушенням, зміцнення координаційних механізмів, інтеграція можливостей сектору безпеки, органів місцевого самоврядування, соціальних служб, освітніх і молодіжних інституцій (34 %); *інформаційно-аналітичне забезпечення* – побудова системи кримінологічного прогнозування, моніторинг ризикових груп, встановлення криміногенних тенденцій, аналітична взаємодія між усіма суб'єктами запобігання (19 %). За допомоги таких ключових пріоритетів, загальносоціальні заходи перетворюються на багаторівневу систему стабілізації суспільства, яка створює умови для системного запобігання бандитизму шляхом: усунення соціальних причин, що зумовлюють виникнення та діяльність бандитських угруповань; формування правової та моральної культури населення; зниження рівня соціальної напруги й поствоєнних травм; обмеження доступу до нелегальної зброї; забезпечення стійкої роботи інституцій публічної влади; інтеграції державної політики безпеки з економічною, соціальною, молодіжною, оборонною та освітньою політиками; подолання маргіналізації, недопущення криміналізації учасників бойових дій та молоді.

2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання бандитизму передбачають вирішення таких завдань: зміцнення системи охорони власності та безпеки об'єктів; створення на основі кримінологічного аналізу умов, що

унеможливлюють або істотно ускладнюють організацію та реалізацію бандитських нападів на певній території чи конкретних об’єктах критичної інфраструктури; реалізація оперативно-розшукової інформації щодо осіб та груп, які готують збройні напади, із застосуванням превентивного впливу, спрямованого на їх відмову від насильницьких дій; своєчасне виявлення, ізоляція та роз’єднання організованих груп і банд; оперативне реагування із залученням усіх можливих сил і засобів на повідомлення громадян, військових адміністрацій та посадових осіб про підготовку або вчинення збройних нападів; формування та використання систематизованих масивів даних про осіб, причетних до бандитських проявів; залучення громадськості, територіальних громад, добровольчих формувань.

3. Серед суб’єктів запобігання бандитизму основне місце посідає Національна поліція України, діяльність якої спрямована на зменшення можливості вчинення нападів, виявлення озброєних груп і встановлення осіб, що до таких належать. У межах спеціально-кримінологічного запобігання виокремлюється оперативно-розшукова профілактика, що здійснюється переважно негласними заходами із застосуванням сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності із завданнями недопущення вчинення нападів шляхом упереджувального впливу на об’єкти – організовані групи, банди та окремих учасників. Специфіка такої діяльності полягає в тому, що запобігання бандитизму здійснюється через гласні і негласні оперативно-розшукові заходи й розпочинаються за наявності конкретної кримінальної ситуації або реальної загрози її виникнення; профілактичні заходи здійснюються безпосередньо негласним апаратом всередині банд; криміногенні чинники нейтралізуються в процесі проведення оперативно-розшукових дій; запобіжний вплив продовжується на стадії досудового розслідування шляхом проведення негласних процесуальних дій. Водночас недосконалість нормативно-правового регулювання цієї діяльності (звернули увагу 81 % оперативних працівників) зумовлює неповне використання оперативними підрозділами її потенціалу, особливо за умов воєнного стану.

ВИСНОВКИ

У **монографії** теоретично узагальнено та розв'язано комплексну науково-прикладну задачу щодо формування кримінологічних засад запобігання бандитизму з урахуванням умов воєнного стану й діяльності Національної поліції України. За підсумками проведеного дослідження найсуттєвішими висновками є такі:

1. Повномасштабна воєнна агресія, посилення організованих форм злочинної діяльності, трансформація системи безпеки, реформування правоохоронних органів і суттєві зміни у законодавстві істотно актуалізували проблему запобігання бандитизму. Проведений аналіз наукових доробків з різними поглядами, концепціями, моделями, програмами й пропозиціями дозволяє розширити коло пошуку та оновити зміст кримінологічних заходів впливу. Однак, більшість наявних наукових розробок, сформованих у докризовий період, не враховують нових криміногенних чинників воєнного часу, зокрема зростання обігу зброї, ослаблення контролю на деокупованих територіях, підвищення рівня соціальної вразливості та появу гібридних форм організованих збройних груп.

Запобігання бандитизму не може розглядатися як локальний чи тимчасовий захід, а комплексний механізм, який поєднує кримінологічні інструменти, здатні забезпечити ефективне стримування та нейтралізацію бандформувань у воєнний період.

2. Бандитизм – це суспільно небезпечна форма організованої злочинної діяльності, яка полягає у створенні або функціонуванні стійкої, озброєної, внутрішньо структурованої організованої групи (банди), зорієнтованої на систематичне вчинення збройних нападів на підприємства, установи, організації чи окремих осіб, а також у будь-якій формі участі в такій групі або у підготовці, координації чи здійсненні нападів, що становлять основну мету її існування (ст. 257 КК України викласти у такій редакції).

Суспільна небезпечність бандитизму носить об'єктивний характер і визначає як необхідність його криміналізації, так і запобігання, виявлення, документування та розслідування. Відтак, бандитизм як об'єкт кримінологічного дослідження потребує комплексного міждисциплінарного аналізу, що забезпечить науково обґрунтовану основу для розроблення заходів запобігання організованим насильницьким формам злочинності на різних кримінологічних рівнях з урахуванням оперативно-розшукових, криміналістичних й кримінальних процесуальних проблем виявлення та розслідування.

3. Проведений аналіз Конгресів ООН щодо попередження правопорушень засвідчує, що попри їх комплексність і значний внесок у формування міжнародних стандартів запобігання злочинності, питання ведення війни та її прямого впливу на криміногенну ситуацію – зокрема на ескалацію озброєних форм організованої злочинності та бандитизму – жодного разу не стало предметом спеціального обговорення. Відтак нагальним постає потреба у формуванні міжнародних стандартів запобігання озброєним формуванням, посиленні міжнародної співпраці правоохоронних органів та закріпленні на рівні ООН спеціалізованих механізмів запобігання бандитизму в умовах збройної агресії.

Зарубіжний досвід запобігання бандитизму переконливо демонструє – максимальне запобігання озброєним організованим угрупованням можливе лише за умови поєднання двох взаємодоповнювальних моделей – жорсткої інституційно-правової реакції держави та розвиненої системи кримінологічної безпеки на рівні громад. Практика провідних країн світу (США, Велика Британія, Канада, Німеччина) свідчить, що результативність боротьби з бандитизмом забезпечують спеціалізовані правоохоронні структури, здатні діяти у високоризикових умовах (FBI, SOCA/NCA, BKA), законодавство спрямоване на фінансове блокування злочинних мереж (Італія, США), багаторівнева міжнародна співпраця (Інтерпол, Європол), а також комплексні стратегії безпеки громад («community policing» у Канаді та США, «broken windows theory» у США, «situational crime prevention» у Великій Британії, просторове планування безпеки у Нідерландах). Такі зарубіжні апробовані моделі формують основу запобігання бандитизму на деокупованих територіях та прифронтових районах в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни.

4. В умовах воєнного стану організована злочинність активно намагається проникнути у всі сфери суспільного життя, використовуючи загальну мілітаризацію, ослаблення інституційного контролю, переміщення населення та підвищену доступність зброї, що закономірно спричинило активізацію бандитизму, який у 2022–2025 рр. становив 29 випадків (2022 р. – 7 випадків, 2023 р. – 5, 2024 р. – 7, 2025 р. – 10). Попри зовні невелику кількість, бандитизм у воєнний період демонструє критично низький рівень латентності (8 %), оскільки у 23 % фактів він завершується умисним убивством потерпілих, у 22 % – замахом на вбивство, а у 45 % – спричиненням тяжких тілесних ушкоджень, що робить його максимально «видимим» для правоохоронних органів. Показово, що у 52 % випадків злочини вчиняються загальнонебезпечним способом із застосуванням вогнепальної зброї, що безпосередньо пов’язано з воєнним станом, наявністю великої кількості

незаконної зброї, поверненням демобілізованих військовослужбовців, діяльністю ДРГ та кримінальних груп на деокупованих і прифронтових територіях. Виявлено 125 осіб, які вчинили бандитизм, а жертвами нападників найчастіше стають не лише власники житла, а й сторонні особи (20 %), зокрема військовослужбовці в тилу, перевізники готівки, цивільні в евакуаційних коридорах, що свідчить про зростання зухвалості й непередбачуваності банд, їх орієнтацію на швидке заволодіння майновими цінностями та готовність до ескалації насильства.

У цих умовах пріоритетним завданням державної політики запобігання визначено виявлення, нейтралізацію й повну ліквідацію бандитських формувань, що мають ознаки стійкості, озброєності та високого рівня конспірації, особливо в районах бойових дій, на шляхах переміщення валютних і готівкових ресурсів, у деокупованих громадах та урбанізованих зонах з підвищеним рівнем військової мобільності, що стає ключовою умовою відновлення контролю над криміногенною ситуацією, захисту громадської безпеки й забезпечення стабільності держави в період війни.

5. Проведений комплексний аналіз детермінант, що впливають на формування та прояви бандитизму в умовах воєнного стану, дозволив встановити, що характер цього злочину детермінується багатовимірною системою чинників – воєнних, соціально-економічних, організаційно-правових та морально-психологічних, – які у своїй сукупності створюють сприятливе середовище для виникнення й активізації стійких озброєних злочинних груп. Встановлено, що *воєнні детермінанти* мають визначальний вплив: незаконний обіг зброї, який зріс до безпрецедентного рівня та забезпечує злочинним угрупованням доступ до вогнепальної зброї у понад 52 % нападів, масові переміщення населення, руйнування інфраструктури та часткова втрата контролю над окремими територіями, які створюють вразливі простори для озброєних посягань. Соціально-економічні детермінанти проявляються у зростанні бідності, нерівності та тінізації економіки, що формує для банд привабливі об’єкти нападів – перевезення готівки, гуманітарні й волонтерські вантажі, військове майно, приватне житло, транспорт; саме такі об’єкти стають мішенню більш ніж у 40 % нападів. Організаційно-правові чинники, зумовлені ослабленням інституційного контролю, прогалинами у регулюванні обігу зброї, складністю охорони вантажів та недостатньою координацією між силовими структурами, сприяють підвищенню латентності бандитизму, яка сягає близько 8 %, і водночас спричиняють систематичні помилки у кваліфікації злочинів. Особистісні морально-психологічні чинники – підвищення агресивності, фрустрації, посттравматичних розладів, толерантності до зброї й насильства та ослаблення соціальних зв’язків – посилюють готовність окремих осіб до участі

в озброєних групах. Саме у період війни зростає частка виконавців із бойовим досвідом, що характеризуються вищим рівнем організованості, рішучості та жорстокості, що знайшло відображення у мінімальній латентності бандитизму, вищій ніж в інших формах насильницької злочинності.

6. Особу, яка вчиняє бандитські напади, у переважній більшості випадків характеризує належність до громадян України чоловічої статі (93 %), віком 25–40 років (73 %), наявність професійної освіти або базової вищої освіти (54 %), відсутність навчання чи офіційного працевлаштування на момент злочину (71 %). Значна частина таких осіб брала участь у воєнних діях на території Донецької та Луганської областей (АТО/ООС) або у діях підрозділів територіальної оборони (24 %), що зумовило їхню підвищену адаптивність до використання зброї, знецінення ризиків насильства та застосування військових тактик у нападі. Характерною є також висока поширеність зловживання алкоголем і наркотичними засобами (77 %), домінування споживацьких ціннісних орієнтацій, прагнення до матеріальної вигоди (67 %) та ідеї «повної свободи дій» (64 %). Психологічно такі особи мають середній рівень інтелекту з ознаками порушення самоконтролю та регуляції поведінки (90 %), нерідко з наявністю психічних відхилень (15 %), попередньою судимістю (36 %) і вираженою готовністю до групових насильницьких дій (65 %). У воєнний період їхні дії дедалі частіше демонструють ознаки кримінального професіоналізму, тісні зв’язки з організованою злочинністю

У 78 % кримінальних проваджень бандитські напади вчиняються у складі організованої групи, для яких характерний чіткий розподіл ролей, використання вогнепальної зброї (87 %), у тому числі здобутої у зоні бойових дій, холодної зброї (25 %), а також застосування транспортних засобів (100 %). До їх складу переважно входять як чоловіки, так і жінки (25–40 років – 17 %), які зазвичай виконують ролі пособників або підбурювачів. Структура груп варіює: 2–3 особи – 52 %; 4–6 – 24 %; 7–10 – 14 %, що свідчить як про ситуативні об’єднання, так і про стійкі злочинні формування, адаптовані до умов воєнного часу.

7. У межах загальносоціальних заходів запобігання бандитизму запропоновано: 1) прийняття *Стратегії боротьби з організованою злочинністю в Україні до 2035 року* та розвиток програмно-цільового підходу шляхом удосконалення механізмів стратегічного планування і розширення інструментарію правоохоронної діяльності, при цьому визначені ключові напрями інноваційної Стратегії мають забезпечити виконання загальнодержавної директиви для розробників середньо- та короткострокових державних і регіональних планів, що корегуватимуться залежно від криміногенної ситуації; 2) прийняття *Комплексного плану запобігання кримінальним правопорушенням в Україні на 2027–2035 рр.* як базового документа для реалізації Стратегії, який завдяки довгостроковому характеру

стане методологічною основою формування регіональних планів запобігання злочинності; 3) розробка *Планів запобігання бандитизму за регіонами, областями*, організацію виконання яких покласти на обласні державні адміністрації та органи Національної поліції на місцях, забезпечивши стандартизований формат із урахуванням державного планування, регіональної криміногенної специфіки, ресурсного потенціалу та організаційних можливостей; 4) створення *Управління запобігання кримінальним правопорушенням* у структурі центрального апарату Національної поліції України, на яке покласти функції визначення стратегічних пріоритетів державної політики щодо запобігання кримінальним правопорушенням, проведення загальнонаціональних досліджень злочинності, у тому числі й організованої, координації діяльності суб'єктів запобігання, узагальнення превентивної практики та організації міжнародного співробітництва у сфері запобігання кримінальним правопорушенням.

8. Головне місце у запобіганні бандитизму в системі Національної поліції України належить оперативним підрозділам, діяльність яких охоплює ініціативний пошук і фіксацію фактичних даних про бандитські напади, що готуються або вчинені організованими озброєними групами; проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у межах оперативної розробки фігурантів і досудового розслідування; розшук учасників збройних нападів, які реалізуються за напрямами: *розшуковий* – виявлення, відвернення, припинення й розкриття злочинів, установлення осіб, які готують або вчинили бандитські напади, переховуються від правоохоронних органів чи ухиляються від покарання, виявлення викраденого майна, перекриття каналів його транспортування та збуту; *перевірочний* – забезпечення дії спеціальних адміністративно-правових режимів у районах ведення бойових дій та прилеглих територіях, із широким застосуванням оперативно-розшукових методів для виявлення каналів забезпечення банд озброєнням, транспортом і ресурсами; *інформаційний* – збирання й аналіз інформації щодо криміногенної ситуації в регіоні, припинення діяльності осіб або їх груп, схильних до вчинення збройних нападів, недопущення вчинення підготовлених або розпочатих нападів; моніторинг криміногенної ситуації на території обслуговування, узагальнення й оцінювання результативності заходів запобігання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул С. В., Загнибіда В. В. Поняття та складові оперативного (ініціативного) пошуку підрозділів карного розшуку. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 29 листоп. 2013 р.). Одеса: ОДУВС, 2013. С. 4–5.

2. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ: МАУП, 2004. 328 с.

3. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: автореф. дис…канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2015. 40 с.

4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 6–12.

5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.

6. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монография. Харків: НікаНова, 2012. 318 с.

7. Басараб Н. В. Стан та тенденції розбоїв в Україні. *Colloquium-journal.* 2021. № 34 (121). С. 4–6.

8. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло: монографія. Харків: «Одіссей», 2003. 256 с.

9. Батиргареєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.

10. Бедриківський В. В. Кримінологічна характеристика та заходи запобігання бандитизму: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 23 с.

11. Бедриківський В. В., Литвинов О. М. Бандитизм: соціально-правовий і кримінологічний аналіз монографія / за наук. ред. проф. О. Н. Ярмиша. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 164 с.

12. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 360 с.

13. Бесчастний В. М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.

14. Білоусова О. О. Соціальний феномен протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 2. С. 42-44.

15. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Книженко О. О., Литвак О. М. Моніторинговий кримінологічний аналіз злочинності в Україні (2009–2013 роки)*:* монографія. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2014. 483 с.

16. Богатирьов І. Г. Кримінологія: підручник / заг. ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ: В. Д Дакор, 2018. 352 с.

17. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах: автореф. дис…канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. 19 с.

18. Василевич В. В. Боротьба з озброєними формами організованої злочинності корисливо-насильницького спрямування: дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1998. 205 с.

19. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

20. Василевич В. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України: дис… докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.

21. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 503 с.

22. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: монографія. Дніпро: Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

23. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. 4 вид., перероб. та допов. Київ: Алерта, 2016. 352 с.

24. Верченко Л. С. Система та компетенція правоохоронних органів США, які протидіють організованій злочинності. *Право і суспільство.* 2009. № 5. С. 141–147.

25. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об’єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

26. Вознюк А. А. Напад як обов’язкова ознака бандитизму. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики:* зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 275–279.

27. Вознюк А. А. Ознака озброєності банди у контексті вдосконалення кримінальної відповідальності за бандитизм. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 27–35.

28. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 18 с.

29. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку: дис… докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 38 с.

30. Вознюк А. А., Тичина Д. М., Мельник В. І. Організаційно-правові засади використання поліцією України зарубіжного досвіду кримінологічної теорії розбитих вікон. *Bulletin of the penitentiary association of Ukraine*. 2021. № 4 (18). С. 35–50.

31. Гаврилов Ю. Г. Бандитизм: кримінально-правова характеристика та проблеми кваліфікації: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 20 с.

32. Гаврилов Ю. Г. До проблеми визначення поняття «бандитизм». *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 1 (17). С. 86–90.

33. Гаврилов Ю. Г. Озброєність як ознака банди: деякі кримінально-правові та криміналістичні проблеми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1 (16). С. 139–144.

34. Гвоздецький В. Д. Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу: дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03. Київ, 1997. 202 с.

35. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.

36. Гладкова Є. О. Феноменологічний аналіз кримінальної агресії. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1(15). С. 75–81.

37. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

38. Голіна В. В. Злочинності – організовану протидію: монографія. Харків: Рубікон, 1998. 128 с.

39. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: монографія. Харків: Регіон-інформ, 2004. 212 с.

40. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.

41. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24.

42. Головкін О. В. Групова злочинність та її попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 19 с.

43. Григор'єва О. В. Кримінальна агресія: агресія та агресивність. *Юридична наука*. 2014. № 8. С. 123–130.

44. Грібов М. Л. Організація діяльності оперативних підрозділів: питання юридичного унормування. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 3. С. 26–31.

45. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

46. Гумін О. М., Якимова С. В. Зміст поняття «насильницька злочинність». *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 247–250.

47. Давиденко Л. М., Бандурка А. А. Протидія злочинності: теорія, практика, проблеми: монографія. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2005. 388 с.

48. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

49. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.

50. Державна цільова соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 02.06.2021 р. № 579. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-п.

51. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: монографія / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

52. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 662 с.

53. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінолого-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.

54. Джужа О. М., Василевич В. В. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4 (93). С. 30–45.

55. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

56. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.

57. Дохійська декларація про включення питань запобігання злочинності та кримінального судочинства до ширшого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях, а також участі громадськості: Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства (Катар, Доха, 2015 р.). URL: https://bit.ly/31njfxd.

58. Доходи населення. *Державна служба статистики*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/dn.htm

59. Дрьомін В. М. Кримінологія війни: методологічні проблеми. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)*: матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 07 верес. 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України; Харків: Мачулін, 2022. С. 16–19.

60. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с.

61. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

62. Європол попередив про зростання кількості насильницьких злочинів. *Інтернет-видання «MEDIASAPIENS»*. URL: https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/37568/2025-02-21-ievropol-poperedyv-pro-zrostannya-kilkosti-onlayn-spilnot-yaki-zagrozhuyut-dityam/

63. Єпринцев П. С. Міжнародний досвід боротьби з організованою злочинністю та корупцією. *Приватне та публічне право.* 2022. № 3. С. 84–89.

64. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 560 с.

65. Єпринцев П. С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання організованій злочинності в Україні. *Право та державне управління.* 2022. № 4. С. 144–151.

66. Єпринцев П. С. Теорія і практика запобігання організованій злочинності в Україні: реф. дис…докт. юрид. наук: 12.00.08. Кропивницький, 2023. 40 с.

67. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 205 с.

68. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, протидія: монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2018. 568 с.

69. Живова Ю. В. Нормативно-правові заходи боротьби з бандитизмом в перші роки існування УРСР. *Держава і право.* 2009. Вип. 44. С. 410-414.

70. Живова Ю. В. Сучасні тенденції та кримінологічні засади запобігання бандитизму в Україні: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2020. 20 с.

71. Загуменна Ю. О. Концептуальні підходи до проблеми концепції національної безпеки. *Право і безпека*. 2021. № 1(80). С. 21–27.

72. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

73. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

74. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

75. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Д. Б. Санакоєв. О. В. Неклеса. Дніпро, ДДУВС, 2019. 312 с.

76. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

77. Іваненко І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2003. 25 с.

78. Іваненко І. В. Організована злочинна група: сучасне розуміння. *Держава і право*. 2006. Вип. 31. С. 405–410.

79. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.

80. Іванова В. В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 14–16.

81. Ігнатов О. М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: монографія. Харків: Диса Плюс, 2013. 650 с.

82. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затверджена наказом МВС від 21.08.1998 р. № 662. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98.

83. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: дис. …. канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 290 с.

84. Кваша О. О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 467 с.

85. Кифлюк Ю. В. Бандитизм в системі організованої злочинності: кримінологічна характеристика: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2020. 19 с.

86. Кифлюк Ю. В. Поняття бандитизму у кримінальному законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2016. Вип. 40. Т. 4. С. 143–147.

87. Ківенко Н. В., Лановенко І. П., Мельник П. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: монографія. Ірпінь: Акад. держ. податкової служби України, 2002. 240 с.

88. Кіотська декларація щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права: на шляху до виконання Програми сталого розвитку до 2030 року, прийнята 14 Конгресом ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Кіото, Японія, 7–12 березня 2021 року). URL: https://bit.ly/31njfxd (дата звернення: 26.01.2026).

89. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.): дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 208 с.

90. Клюєв М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності: дис. … канд. юрид. наук. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2008. 198 с.

91. Князєв С. М. Загальна характеристика організації оперативно-розшукової та негласної роботи Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. № 4. Ч. 3. С. 146–151.

92. Ковальчук В. П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 224 с.

93. Козаченко О. І. Оперативно-розшукова профілактика у протидії злочинності. *Форум права.* 2011. № 2. С. 379–385.

94. Козлюк Л. В. Основні причини та умови вчинення корисливо-насильницьких злочинів у громадських місцях. *Наука і правоохорона*. 2010. № 2 (8). С. 90-94.

95. Колеснікова Т. В. Суспільна небезпечність та наслідки злочину: питання співвідношення та кримінально-правової природи. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 64. С. 538–544.

96. Колодяжний М. Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід і шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 20–29.

97. Колодяжний М. Г. Ситуаційне запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. № 37. С. 47–57.

98. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.

99. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.

100. Колодяжний М. Г. Теорія розбитих вікон: сутність і практика застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 39. С. 67–72.

101. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text

102. Конгреси Організації Об'єднаних Націй по попередженню злочинності та кримінальному правосуддю 1955–2020 роки. Досягнення за 65 років. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/About/information/65-years-brochure_ru.pdf

103. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 26.01.2026).

104. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ: Фонд. Юрнауки, 2004. 300 с.

105. Костюк О. М. Розвиток особистої культури як спосіб протидії негативному впливу ЗМІ на злочинність. *Держава і право.* Київ: Вид-во «Юридична думка», 2022. Випуск 91. С. 99–107.

106. Крамаренко Ю. М., Потайчук І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення організованих злочинних груп загальнокримінальної спрямованості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 495−504.

107. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: аналіз процесів трансформації. 2024 рік: монографія / авт. кол.: О. Г. Кулик, І. В. Наумова, Л. В. Лісниченко, А. А. Бова, І. Г. Лубенець, І. П. Багаденко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Кулика. Київ: 7БЦ, 2025. 296 с.

108. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.

109. Кримінальне право України / П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко, Ю. В. Опалинський. Київ, 2006. 440 с.

110. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужі. Київ: ВД «Дакор», 2018. 386 с.

111. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2 вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

112. Кримінальне Уложення 1903 року. URL: https://studfile.net/preview/12859516/page:20/ (дата звернення: 26.01.2026).

113. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 26.01.2026).

114. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5 вид., доповн. Харків: Право, 2013. 1145 с.

115. Кримінальний кодекс УРСР 1922 року. URL: http://static.flibusta.site/b.usr/Yurisprudenciya_Kriminalniy-kodeks-URSR-1922-roku-v-redakciyi-1949-roku-.749242.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

116. Кримінальний кодекс УРСР 1927 року. URL: https://coollib.net/b/669494-kollektiv-avtorov-yurisprudentsiya-kriminalniy-kodeks-ursr-1927-roku-v-redaktsiyi-1949-roku/readp

117. Кримінальний кодекс УРСР: Закон УРСР від 28.12.1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05 (дата звернення: 26.01.2026).

118. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 26.01.2026).

119. Кримінологія: Загальна і Особлива частини: підручник / за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

120. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Прецедент, 2004. 208 с.

121. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2009. 348 с.

122. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

123. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, О. М. Джужі. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 612 с.

124. Кримінологія: підручник. 2 вид., перероб. та допов. / А. М. Бабенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків, 2018. 416 с.

125. Князєв С. М. Удосконалення правової основи оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 213–225.

126. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. 908 с.

127. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

128. Литвак О. М. Загальнотеоретичні підвалини спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Право України*. 2001. № 5. С. 97–102.

129. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія. Київ: Атіка, 2004. 304 с.

130. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

131. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.

132. Лісніченко Л. В. Кримінологічна характеристика і заходи запобігання грабежам та розбійним нападам: дис…канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 271 с.

133. Любчик В. Б. Щодо способів скоєння грабежів та розбійних нападів у громадських місцях. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 92–94.

134. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

135. Малюк В. В. Сфери пошукової діяльності кримінальних правопорушень, вчинюваних злочинними спільнотами. *Правові новели*. 2020. № 10. Т. 3. С. 177−181.

136. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 1998. 21 с.

137. Мельников А. М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 184 с.

138. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 260 с.

139. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Х.: Константа, 2018. 482 с.

140. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Запобігання кримінальним правопорушенням у сучасній кримінології: теорія та практика: монографія. 2 вид., переробл. та доповн. Київ: ВД »Дакор», 2024. 312 с.

141. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Семенишина-Фіголь Б. М. Запобігання організованій злочинності в Україні. *Право та державне управління.* 2023. № 1. С. 286-291

142. Назимко Є. С., Семенишин М. О., Пономарьова Т. І. Вплив міжнародних та європейських стандартів на становлення та розвиток національної кримінально-правової політики в умовах воєнного стану. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 2. С. 128–132.

143. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України: у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3 вид., перероб. та доп. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 964 с.

144. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

145. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2013. 432 с.

146. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: монографія. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2009. 373 с.

147. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2021. № 53. С. 128–131.

148. Нові підходи до безпеки: в НАВС обговорили законопроєкт «Про кримінальну розвідку». URL: https://www.navs.edu.ua/news/novi-pidhodi-do-bezpeki-v-navs-obgovorili-zakonoproyekt-pro-kriminalnu-rozvidku.html

149. Одинцова О. В. Джерела кримінологічної інформації про організовану злочинність та їх використання у кримінологічній науці та практиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 18 с.

150. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія. Харків: Право, 2023. 252 с.

151. Основи соціальної психології: навч. посіб. / за ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Міленіум, 2008. 495 с.

152. Оцінка загроз серйозної та організованої злочинності за європейською методологією – це євроінтеграція. *Національна поліція України*. URL: https://npu.gov.ua/news/otsinka-zahroz-serioznoi-ta-orhanizovanoi-zlochynnosti-za-ievropeiskoiu-metodolohiieiu-tse-ievrointehratsiia

153. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: Людмила, 2022. 624 с.

154. План заходів спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 р. № 792-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-р (дата звернення: 26.01.2026).

155. Погорецький М. А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 99–110.

156. Попередження розбійних нападів та грабежів у громадських місцях: метод. рекомендації / Кулик О. Г. та ін. ; за ред. О. Н. Ярмиша та В. І. Маєвського. Київ: ДНДІ МВС України, 2007. 88 с.

157. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 28.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2 (дата звернення: 26.01.2026).

158. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text (дата звернення: 26.01.2026).

159. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html (дата звернення: 26.01.2026).

160. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 24.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 26.01.2026).

161. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 26.01.2026).

162. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. Дата оновлення: 30.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text (дата звернення: 26.01.2026).

163. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2.

164. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. Дата оновлення: 13.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text (дата звернення: 26.01.2026).

165. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text (дата звернення: 26.01.2026).

166. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету: постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-п (дата звернення: 26.01.2026).

167. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 26.01.2026).

168. Про судову практику про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами,

вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text (дата звернення: 26.01.2026).

169. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-р (дата звернення: 26.01.2026).

170. Протиправна діяльність маргінальних молодіжних угруповань в Україні: поняття, кримінологічна характеристика та запобігання: навч. посіб. / К. В. Агапова, О. Г. Колб, Д. М. Тичина та ін. Ірпінь: Держ. подат. ун-т, 2023. 232 с.

171. Профілактика злочинів: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

172. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 27 с.

173. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика лідера організованої групи, яка здійснює злочинну діяльність. *Наше право.* 2004. № 3. С. 68–74.

174. Рудковська М. Р. Дефініція «суспільна небезпека» як ознака поняття злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 356–360.

175. Саблук С. А. Кримінально-правова протидія злочинності в Україні у 1922–1960 рр.: монографія. Черкаси: Видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2016. 414 с.

176. Свір П. В. Зарубіжний досвід запобігання розбійним нападам на житло громадян. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 195–202.

177. Світлична Ю. О. Стан і перспективи програмування у сфері протидії злочинності. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 8–9.

178. Севрук В. Г. Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі: теорія та практика: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 1092 с.

179. Севрук В. Г. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 2 (252). С. 288−293.

180. Семененко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам в Україні: дис…канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 291 с.

181. Семенишин М. О. Аналіз кількісних показників корисливо-насильницької злочинності у Донецькій та Луганській областях (за матеріалами операції Об’єднаних сил). *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 73–79.

182. Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об’єднаних сил): монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 550 с.

183. Семенишин М. О. Кримінологічна детермінація корисливо-насильницької злочинності. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 162–168.

184. Семенишин М. О. Об'єктивна сторона бандитизму за кримінальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 258-264

185. Семенишин М. О. Об'єктивні ознаки бандитизму за кримінальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 258-264.

186. Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): автореф. дис…докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.

187. Синоверський А. І. Організація та планування розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2023. № 1. С. 170–182.

188. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину: поняття та види. *Митна справа*. 2013. № 2. С. 74–79.

189. Соловей В. В. Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об'єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство».* 2023. Вип. 4. С. 400–404.

190. Справа № 369/11558/22. *Києво-Святошинський районний суд Київської області*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123506914.

191. Справа № 504/2834/25. *Доброславський районний суд Одеської області*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129207739.

192. Справа № 504/5041/24. *Комінтернівський районний суд Одеської області*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124058300.

193. Справа № 710/437/16-к. *Придніпровський районний суд м. Черкаси*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88446486.

194. Справа № 728/1725/20. *Бахмацький районний суд Чернігівської області*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95830529.

195. Справа № 761/11716/19. *Дарницький районний суд м. Києва*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81412549.

196. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-р#Text (дата звернення: 26.01.2026).

197. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 26.01.2026).

198. Стрелковська Ю. О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2008. 20 с.

199. Тарасенко О. С. Проблемні питання протидії злочинним спільнотам. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 8 (36). Vol. 2. С. 219−224.

200. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.

201. Теорія розбитих вікон: чому насправді вона не працює? URL: https://hmarochos.kiev.ua/2019/09/09/teoriya-rozbytyh-vikon-chomu-naspravdi-vona-ne-pratsyuye/https://hmarochos.kiev.ua/2019/09/09/teoriya-rozbytyh-vikon-chomu-naspravdi-vona-ne-pratsyuye/. (дата звернення: 26.01.2026).

202. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології: збірник наукових праць: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с.

203. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

204. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Промарт, 2019. 698 с.

205. Тихий В. П. Злочини проти громадської безпеки: наук.-практ. коментар. Київ: АПН України; Ін-т вивчення проблем злочинності, 2010. 71 с.

206. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

207. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

208. Ткаченко В. І. Пошукові ознаки об'єктів, що становлять оперативний інтерес для суб'єктів оперативно-розшукової протидії контрабанді наркотиків. *Форум права*. 2017. № 5. С. 395–401.

209. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. … докт. юрид наук. Одесса, 2001. 36 с.

210. Турчинов А. В. Тіньова економіка та тіньова політика. *Політична думка*. 1996. № 3–4. С. 83–90.

211. Тюнін В. О. Типологія злочинців, які сприяють учасникам злочинних організацій та укривають їх злочинну діяльність. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2013. № 2. С. 150–157.

212. Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 162–171.

213. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія. Київ: Атіка, 2005. 332 с.

214. Ходимчук О. В. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2000. 18 с.

215. Чекан Н. В. Кримінологічний аналіз складу маргінальної поведінки особи. *Правовий часопис Донбасу.* 2022. № 3(80). С. 64-68.

216. Чекан Н. В. Особливості детермінації насильницьких злочинів, що вчиняються маргінальними групами. *Colloquium-journal.* 2021. № 33 (120). С. 53–57.

217. Чекін Д. О. Напрями удосконалення взаємодії оперативних підрозділів з іншими суб'єктами у протидії незаконного заволодіння транспортними засобами, що вчиняються молоддю. *Національні інтереси України.* 2025. № 6 (11). С. 512–522.

218. Чернєй В. В. Превентивна діяльність поліції. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун (гол.), В. І. Тимошенко (заст. гол.) та ін.; Х.: Право, 2019. 544 с.

219. Чернявський С. С., Тичина Д. М. Перспективи боротьби зі злочинністю – реформування оперативно-розшукового законодавства України в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 332–335.

220. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України: дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 236 с.

221. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України: монографія. Київ: Друк. МВС України, 2007. 224 с.

222. Шакун В. І. Толерантне ставлення суспільства до злочинності – це, скоріше за все, прояв його небезпечної хвороби. *Юридичний вісник України*. 2025. № 6 (1540). URL: https://yvu.com.ua/vasyl-shakun-tolerantne-stavlennya-suspilstva-do-zlochynnosti-tse-skorishe-za-vse-proyav-jogo-nebezpechnoyi-hvoroby/.

223. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

224. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 247 с.

225. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. 246 с.

226. Шостко О. Ю. Аналіз ефективної діяльності системи кримінальної юстиції у сфері протидії організованій злочинності в окремих європейських країнах. *Проблеми законності.* 2009. № 1. С. 176–185.

227. Шостко О. Ю. Досвід протидії організованій злочинності в Італії. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 1 (7). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13soyzvi.pdf

228. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах: монографія. Харків: Право, 2009. 400 с.

229. Юридична психологія: підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моісеєва. Київ: КНТ, 2007. 360 с.

230. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.

231. Яницька Н. В. Напрями боротьби з правопорушеннями молоді. *Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ України*. 1998. № 3. С. 103–107;

232. Яремчук Р. Л. Типові способи умисних вбивств, вчинених з використанням вогнепальної зброї в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 4 (30). С. 146–160.

233. Ярмиш Н. Н. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): монографія. Харьків: Право, 2003. 512 с.

234. Яцюк О. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття і розслідування злочинів, скоєних організованими групами. *Вісник Академії митної служби України.* Сер.: Право. 2009. № 1. С. 134−140.

235. Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF). *ATF Annual Statistical Update 2020.* Washington, D.C., 2020. URL: https://www.atf.gov/resource-center/data-statistics.

236. Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. 1983. Vol. 4. P. 225–256.

237. Don. R. Harries Basic Elements of Intelligence. A Manual of Theory, Structure and Procedures for Use by Law Enforcement Agencies Against Organized Crime. *LEAA, Department of Justice.* Wash., D.C., 2021. P. 35–42.

238. EU Organised Crime Situation Report Archive. URL: https://europa.eu.

239. Eurostat – Crime statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_statistics#Total_ recorded_crime.

240. FBI Law Enforcement Bulletin. *Specialized Units and Tactical Teams in Organized Crime Counteraction.* Quantico, VA, 2021. URL: https://leb.fbi.gov/articles.

241. FBI Training Manual. Federal Bureau of Investigation Academy. Quantico, VA, 2021. 256 p.

242. Federal Bureau of Investigation (FBI). *FBI Annual Report 2022.* Washington, D.C., 2022. URL: https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases.

243. Home Office Crime Strategy. URL: https://www.gov.uk/government/publications/crime-strategy.

244. Johnson R. The Grand Jury in the U.S. Justice System: Procedural Foundations and Modern Application. *American Criminal Law Review*. 2018. Vol. 55. № 1. P. 70–98. URL: https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4716&context=umlr.

245. Ministero dell'Interno – Relazioni annuali sulla criminalità organizzata. URL: https://www.interno.gov.it.

246. National Crime Agency. *UK*. URL: https://www.nationalcrimeagency.gov.uk.

247. Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention.

248. Secured by Design. *SBD*. URL: https://www.securedbydesign.com/.

249. Sentencing Council UK: https://www.sentencingcouncil.org.uk.

250. Smith J. Organized Crime Control in the United States: Federal Approaches and Challenges. *Journal of Criminal Justice Studies*. 2019. Vol. 47. № 2. P. 139–157. URL: https://www.researchgate.net/profile/Chad-Whelan/publication/347166947_Organised_crime_and_law_enforcement/links/60ad99b9458515bfb0a3285f/Organised-crime-and-law-enforcement.pdf.

251. U.S. Department of Justice. *Organized Crime and Gang Section – Annual Report 2021.* Washington, D.C., 2021. URL: https://www.justice.gov/criminal-ocgs.

252. U.S. Secret Service. *Annual Report 2021.* Washington, D.C., 2021. URL: https://www.secretservice.gov/reports.

253. USKOK: official Website. URL: https://www.dorh.hr/uskok.

254. Zabarniy M., Topchii V., Korniakova T., Topchii O., Topchii V. Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2023. № 9(2). P. 144-152.

255. Zabarniy M., Topchiy V., Shevchenko A., Lugina N. & Viacheslav Y. Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes. *Amazonia Investiga,* Volume 11. Issue 52. April 2022. P. 288-297.

ДОДАТОК

Анкета
опитувань 85 слідчих та 135 оперативних працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Черкаській, Чернігівській, Харківській областях

1. Чи маєте Ви практичний досвід у виявленні, розслідуванні або запобіганні бандитизму?
а) так – 184 осіб (83,6 %)
б) ні – 36 осіб (16,4 %)

2. Як Ви оцінюєте рівень загрози бандитизму в умовах воєнного стану?
а) високий – 157 осіб (71,4 %)
б) середній – 53 осіб (24,1 %)
в) низький – 10 осіб (4,5 %)

3. Чи зросла кількість озброєних організованих нападів у Вашому регіоні з початком війни?
а) так – 168 осіб (76,4 %)
б) ні – 23 осіб (10,5 %)
в) важко відповісти – 29 осіб (13,1 %)

4. Які фактори найбільше впливають на активізацію бандитизму?
а) нелегальний обіг зброї – 92 осіб (41,8 %)
б) демобілізовані військові у стані кризи – 44 осіб (20,0 %)
в) діяльність ДРГ та кримінальних груп – 57 осіб (25,9 %)
г) інше – 27 осіб (12,3 %)

5. Чи має кримінальне законодавство достатні інструменти для запобігання бандитизму?
а) так – 42 осіб (19,1 %)
б) частково – 130 осіб (59,1 %)
в) ні – 48 осіб (21,8 %)

6. Чи викликає труднощі застосування ст. 257 КК України («Бандитизм»)?
а) так – 143 осіб (65,0 %)
б) ні – 48 осіб (21,8 %)
в) важко відповісти – 29 осіб (13,2 %)

7. Що саме ускладнює кваліфікацію бандитизму?
а) відмежування від розбою/тероризму – 95 осіб (43,2 %)
б) доведення стійкості угруповання – 74 осіб (33,6 %)
в) доведення мети нападу – 36 осіб (16,4 %)
г) інше – 15 осіб (6,8 %)

8. Чи є проблема латентності бандитизму суттєвою?
а) так – 109 осіб (49,5 %)
б) ні – 53 осіб (24,1 %)
в) частково – 58 осіб (26,4 %)

9. **Який найбільш типовий мотив бандитизму?**
а) корисливий – 154 осіб (70,0 %)
б) політично-диверсійний – 32 осіб (14,5 %)
в) змішаний – 34 осіб (15,5 %)

10. Чи вплинули бойові дії на рівень жорстокості нападів?
а) так – 177 осіб (80,5 %)
б) ні – 18 осіб (8,2 %)
в) важко відповісти – 25 осіб (11,3 %)

11. Найбільш поширений склад учасників озброєних угруповань?
а) колишні військові – 69 осіб (31,4 %)
б) кримінальні рецидивісти – 112 осіб (50,9 %)
в) змішані групи – 39 осіб (17,7 %)

12. **Яка зброя найчастіше використовується?**
а) пістолети/револьвери – 102 осіб (46,4 %)
б) гранати/вибухівка – 17 осіб (7,7 %)
в) військова автоматична зброя – 101 осіб (45,9 %)

13. **Де найчастіше вчиняються такі злочини?**
а) прифронтові території – 116 осіб (52,7 %)
б) деокуповані території – 64 осіб (29,1 %)
в) великі міста – 40 осіб (18,2 %)

14. **Які дії найбільше перешкоджають ефективному запобіганню?**
а) кадрові втрати поліції – 45 осіб (20,5 %)
б) нестача аналітичного забезпечення – 86 осіб (39,1 %)
в) слабка міжвідомча взаємодія – 68 осіб (30,9 %)
г) інше – 21 осіб (9,5 %)

15. **Оцінка забезпечення правоохоронців спецзасобами/озброєнням**
а) достатнє – 49 осіб (22,3 %)
б) недостатнє – 158 осіб (71,8 %)
в) важко відповісти – 13 осіб (5,9 %)

16. **Чи ефективна взаємодія поліції та військових структур?**
а) так – 96 осіб (43,6 %)
б) ні – 83 осіб (37,7 %)
в) частково – 41 осіб (18,7 %)

17. **Чи потрібне створення спеціалізованих підрозділів по боротьбі з бандитизмом?**
а) так – 171 осіб (77,7 %)
б) ні – 14 осіб (6,4 %)
в) важко відповісти – 35 осіб (15,9 %)

18. **Чи є проблемою низька поінформованість населення про загрози?**
а) так – 124 осіб (56,4 %)
б) ні – 53 осіб (24,1 %)
в) частково – 43 осіб (19,5 %)

19. **Що сприятиме запобіганню бандитизму найбільше?**
а) контроль обігу зброї – 104 осіб (47,3 %)
б) оперативно-розшукові заходи – 77 осіб (35,0 %)
в) соціальні програми реінтеграції – 39 осіб (17,7 %)

20. **Чи потрібні зміни до ст. 257 КК України?**
а) так – 162 осіб (73,6 %)
б) ні – 31 осіб (14,1 %)
в) важко відповісти – 27 осіб (12,3 %)

21. **Найпроблемніше процесуальне питання**
а) доказування стійкості угруповання – 112 осіб (50,9 %)
б) доведення участі кожного – 58 осіб (26,4 %)
в) встановлення мети нападу – 50 осіб (22,7 %)

22. **Чи достатньо аналітичної підтримки з боку держави?**
а) так – 28 осіб (12,7 %)
б) ні – 153 осіб (69,5 %)
в) частково – 39 осіб (17,8 %)

23. **Чи проводиться системне навчання щодо запобігання озброєним групам?**
а) регулярно – 42 осіб (19,1 %)
б) епізодично – 132 осіб (60,0 %)
в) майже не проводиться – 46 осіб (20,9 %)

24. **Чи потрібне посилення місцевих профілактичних програм?**
а) так – 181 осіб (82,3 %)
б) ні – 16 осіб (7,3 %)
в) важко відповісти – 23 осіб (10,4 %)

25. **Оцінка загального рівня готовності правоохоронної системи запобігання бандитизму**
а) високий – 21 осіб (9,5 %)
б) середній – 118 осіб (53,6 %)
в) низький – 81 осіб (36,9 %)

Наукове видання

ТИЧИНА Дмитро Михайлович
ФІЩЕНКО Олександр Віталійович

БАНДИТИЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ

Монографія

Підп. до друку 29.06.2026. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Друк цифпровий.
Ум. друк. арк. 11,04 Зам № 3006-26

Видавець і виготовлюч ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
email: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єктів видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017